

ANDRIUS BULOTA

LIMUZINAS
Nr. 4

DOKUMENTINĖ APYSAKA

VILNIUS 1977

Gražus saulėtas pavasario rytas. Kaunas, 1929 metų balandžio pabaiga. Kaip visada priešpiečiais judėjimas miesto centrinėse gatvėse apmiršta. Kam reikėjo skubėti, tas jau iš pat ryto nuskuodė. Laisvės alėjos viduriu eina būrelis žaliakepurių studentų neolituonų. Jie žingsniuoja kaukšėdami, pasiramsciuodami storais bambukiniais, tada taip madingais „kriukiais“. Dzingsi pentiniais raudonkelnis išblizgintais auliniais batais husarų leitenantas. Eina tartum pasiruošęs pakilti į orą, ranka prilaikydamas prie diržo prisegtą kardą. Uturiuodamos tarpusavyje, apsikrovusios pintinėmis ir krepšeliais krypuoja į turgų, o gal iš turgaus moterėlės, žioplinėja šaligatviais vaikėzai. Kibilksčiuoja vienarklė puskarietė su užpakaly išpaisytu baltu numeriu ir ant ožio snaudžiančiu vežiku. Dvokiančius dūmus leidamas rotušės link nužia keleivinis autobusas. *

Neskubėdami einame ir mudu su Martynu *.

---

* Martynas Gudelis buvo aušrininkų organizacijos narys. Nuo 1929 m. gyvena emigracijoje. Pokario metais — Jungtinėse Amerikos Valstijose, dirba „Naujiečių“ redakcijoje, priklauso antitarybinės emigracijos sluoksniams.

Pasukame iš Laisvės alėjos į Maironio gatvę. Artėjame prie Lietuvos banko rūmų Donelaičio ir Maironio gatvių kampe. Greitai pusė vienuoliktos. Iš buto viršutiniame banko rūmų aukšte, mūsų turimomis žiniomis, tuo laiku turi išvažiuoti ministrų kabineto pirmininkas Augustinas Voldemaras. Kaip visada jo lauks juodas limuzinas, pažymėtas ketvirtuoju numeriu.

Mudu su Martynu dėvime aksominės juodos spalvos studentų teisininkų draugijos kepuraites su viršugalvyje auksiniu siūleliu išsiuvinėtomis TF raidėmis. Martynas eina pasiramsčiuodamas bambukine lazda. Po ilgais lietpalčiais už diržų užkišę po parabelį, kišenėse — atsarginės apkalbos ir po kelias dešimtis šovinių. Lietpalčių kišenėse dar po užtaisytą mažesnio kalibro pistoletą. Tai mūsų paskutinis bandomasis išėjimas, lyg ir patikrinimas po ilgo, įtempto, nervus varginančio pavienio ir grupinio Voldemaro sekimo. Gegužės pradžioje turi įvykti pasikėsinimas.

Prieiname prie banko rūmų. Tuo pat metu šiugždėdamas padangomis, beveik be garso pralenkia mus puošnus, juodu laku blizgantis limuzinas. Užpakalyje juodoje lentelėje baltuoja „Nr. 4“. Gatvių sankryžoje limuzinas daro posūkį ir sustoja prie šalutinio banko rūmų įėjimo.

— Kas gi dabar čia? — nustembame mudu. — Voldemaras turi išvažiuoti į miestą, o gatvėje nė vieno šnipelio, nė vieno policijos agento, dargi kioskas priešais rūmus, anoje gatvės pusėje,

kur sėdi žvalgybos agentas, ir tas vis dar uždarytas.

— Pramiegojo,— juokiamės mudu.

Tik kiek toliau, Donelaičio gatvėje, stypso aukšta, palinkusi faraono — policininko — figūra.

— Jei dabar čia būtų Aleksandras, ko gero mes tą reikalą galėtume tuoj pat ir sutvarkyti... — kreivai šypteli Martynas.

Praeiname pro banko rūmus, perkertame gatvių sankryžą ir trumpam stabtelime šaligatvyje. Banko rūmų duryse pasirodo nedidukas, storakas, juodu apsiaustu apsivilkęs, su lazdele rankoje ir katiliuku ant galvos žmogėnas — lietuviškasis diktatorius Augustinas Voldemaras.

— Net ir adjutantas jo šiandien nepalydi?! — dar labiau stebimės mudu su Martynu.

Šoferis paslaugiai atidaro limuzino dureles. Voldemaras beveik nepalenkęs galvos lipa į automobilį ir atsisėda ant užpakalinės sėdynės. Trinkteli šoferio uždaromos durelės, ir limuzinas tyliai nušnara padangomis Donelaičio gatve senamiesčio link.

— Ar ne pas Smetoną važiuoja?

Mudu pasukame Donelaičio gatve, einame į Pirmuosius universiteto rūmus, kur Technikos fakultete mūsų lauks Aleksandras Vosylius.

Pirmasis buržuazinės Lietuvos valstybės gyvavimo dešimtmetis, ypač po 1926 metų gruodžio 17 dienos karinio fašistinio perversmo, buvo vie-

nas juodžiausių Lietuvos naujųjų laikų istorijos puslapių. Tada valdžia pateko į Voldemaro ir Smetonos vadovaujamos reakcingiausios fašistinės karininkų grupės ir už jų pečių stovinčios tautininkiškosios buržuazijos — kapitalistų, spekuliantų ir politinių avantiūristų — rankas. Antidemokratinė, teroristinė fašistų valdžios politika ir veikla buvo siekiama nuslopinti revoliucinį judėjimą ir užgniaužti bet kokią laisvą, pažangią mintį bei veiklą. . . Būdingiausi to meto Lietuvos valstybinės santvarkos bruožai buvo nepaisymas elementarių teisėtumo principų, savalės legalizavimas; visas valstybinis aparatas buvo panaudojamas svarbiausiam uždaviniui — buržuazinei diktatūrai išlaikyti, kapitalistinio išnaudojimo santvarkai ginti.

Man ir mano amžininkams anie laikai buvo „audros und veržimosi“ laikotarpis, neramios jaunystės dienos. Dar visai neseniai nuaidėjęsiji Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos atgarsiai tebeveikė mus visus. Mes negalėjome įsivaizduoti, kad mūsų mažutę Lietuvą galima ilgesniam laikui paversti kažkokiu reakcijos ir baltojo teroro režimo rezervatu, kuriame už pažangias politines pažiūras ir veiklą visaip kankinami ir žudomi žmonės. Tikėjome, kad mūsų pareiga padaryti viską, kad lietuvių liaudis išgytų bent elementarių teisių ir laisvių. Mums atrodė, kad tai įmanoma pasiekti. Reikia tik pasiryžti ir žengti bekompromisinės kovos keliu.

1925 metų pavasarį baigiau Marijampolės Realinę gimnaziją. Dar visai jaunas, net 18 metų nesukakęs abiturientas, atvykau į Kauną ir Lietuvos universiteto raštinėje įteikiau tik ką gautą brandos atestatą ir kitus reikalingus dokumentus. Be jokių sunkumų tapau Teisių, kaip tada buvo vadinama, fakulteto studentu.

Universitete mes, buvusieji „realistai“, labai greitai aklimatizavomės, pasijutome esą savi tarp savųjų. Gimnazijoje mes buvome įgiję palyginti platų akiratį, objektyvia tiesa pagrįstą pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą, o svarbiausia — norą dirbti, veikti savo krašto, savo liaudies labui. Į universitetą stojo gan gausus mūsų klasės draugų būrys, tarp jų — Kazys Lukša, Kazys Natkevičius, Mikasė (Michalina) Navikaitė *, Kazys Baršauskas **, Martynas Gudelis ir daug kitų. Mus visus ir toliau siejo draugystė, nuoširdūs, bičiuliški ryšiai, užsimezgę dar žemesnėse vidurinės mokyklos klasėse, nors kiekvienas iš mūsų buvo savito būdo, turėjo savų pomėgių ir savas pažiūras į gyvenimą. Man rodos, vertingiausia ir brangiausia, ką mes iš „realinės“ atsivežėme į universitetą, buvo suvokimas savo žmogiškosios vertės, tvirtas tikėjimas savo pažiūrų tei-

---

* Michalina Navikaitė-Meškauskienė — šiuo metu personalinė pensininkė.

** Kazys Baršauskas (1904—1964) 1950—1964 m. buvo Kauno Politechnikos instituto rektorius.

singumu, pagaliau įsitikinimas moraliniu pranašumu prieš savo idėjinius, politinius priešus.

Studentija Kauno universitete anuo metu buvo labai mišri tiek amžiaus, tiek ir klasiniu, tautiniu atžvilgiu, o dar labiau skyrėsi studentų pažiūros, politiniai įsitikinimai.

Mano lankomo Teisės fakulteto patalpos tuomet buvo Pirmuosiuose universiteto rūmuose, Mickevičiaus gatvėje (ten pat — ir Technikos fakultetas). Ryškia elektros šviesa šviesdavo vakarais šių rūmų langai. Dauguma paskaitų vyko kaip tik vakarais. Per pertraukas tarp paskaitų koridoriuose judru ir gyva, ūžia kaip bičių aviulyje. Paskaitos baigdavosi vienuoliktą vakaro, o kartais ir vėliau. Tokia tvarka buvo patogi tiek dėstytojams, profesoriams, tiek ir studentams, nes ir vieni, ir kiti, be universiteto, turėjo dar ir kitų darbų, užsiėmimų. Daugelis mūsų profesorių teisininkų vertėsi advokatūra, buvo teisėjai ar ėjo kitokias pareigas už fakulteto ribų. Tik retas studentas gyvendavo iš stipendijos, nes jų buvo skiriama labai nedaug. Antai profesorius Albino Rimkos duomenimis*, 1926—1927 mokslo metais iš visų Lietuvos universitete įmatrikuluotų studentų (3259), tik 174 gavo stipendijas, 1533 gyveno iš savo uždarbio, 1172 buvo tėvų išlaikomi. 38 studentai, arba 1,3 proc.,

---

* Duomenys paskelbti 1930 m. Kaune išleistame „Studento kalendoriuje“ (p. 58).

visų studentų, anketose nurodė gyveną „iš kapitalo“, 56,3 proc.—tėvų „pagrindinis verslas“ buvo žemės ūkis, 22,1 proc.—pramonė ir prekyba, 9,5 proc.—valstybinė tarnyba. Iš darbininkų kilusių studentų buvo taip mažai, kad jų procentas net nenurodytas.

Nemažai studentų buvo pagyvenusių: 27,5 proc.—nuo 26 iki 60 metų. Daugelis jų dirbo įvairiose įstaigose ir įmonėse, kelios dešimtys tarnavo kariuomenėje ir viešojoje policijoje, o kai kas ir žvalgyboje (politinėje policijoje).

Vatos prikimštais pečiais, su akselbantais skersai išpūstą krūtinę, dažnai ir su pistoletu prie diržo, koridoriuose vaikštinėjo puikavosi įvairių laipsnių kariuomenės ir policijos karininkai. Čia sutiksi ir husarą arba uloną, žvanginančius pentiniais, vidutinio ūgio petingą akiniuotą pulkininką Kazį Škirpą, storasprandį, išpūstakį, blaورياi naminio tabako kamblius dūmijantį pulkininką, o po 1926 m. gruodžio 17 dienos perversmo — jau generolą Vincą Grigaliūną-Glovackį, juodą, blizgančiom sagom uniformą dėvintį Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo viršininką majorą Mečį Reikalą. Vis tai mūsų kolegos teisininkai. Užrietę nosis, išdidūs, lakiniiais batais žingsniuoją departamentų direktoriai ir referentai, odekolonu išsipurškę šmižinėja „šungaudžiai“ — politinės policijos valdininkai, kuriuos mes greitai išmokom atpažinti, — tai taip pat mūsų kolegos, studentai teisininkai. Tarp jų ir

žvalgybos — oficialiai tuomet vadinamos kriminaline policija — viršininkas Statkus.

Vaikšto dekoltuotos, prašmatniom sukniom ponios ir panelės, valdininkės arba aukštų valdininkų žmonos, įsigeidusios studijuoti teisės mokslus. Universitetas joms buvo lyg koks pažmonys, kur galima pademonstruoti savo tualetus arba tiesiog iš auditorijos nuvykti į teatrą ar į restoraną.

Tačiau ne visi mūsų komiltonai buvo tokie puošnūs ir prašmatnūs. Auditorijose, koridoriuose sutiksi ir paprastai, labai kukliai apsirengusių studentų ir studenčių. Jie neturi gerų tarnybų ir negauna kasmėnesinės paramos iš tėvų, gimiinių ar turtingų globėjų. Kai kas iš jų dirba koki menkai apmokamą darbą arba gauna kuklią tėvų — valstiečių — paramą, duoda pamokas miesto buržuazijos sūneliams ir dukrelėms. Jų gyvenimo sąlygos neprilygsta neolituanų ar ateitininkų korporacijų ir įvairių draugovių narių sąlygoms. Šias, save tautiškomis ir patriotinėmis vadinančias, organizacijas šefuoja įtakingi filisteriai, remia jų nariai senjorai, užimantieji gerus postus valdžios aparate ar prekybos ir pramonės įmonėse bei organizacijose. Tos organizacijos turėjo ruošti būsimąjį „tautos elitą“, karjeros laiptais kopiančius egoistus ir savanaudžius.

Daugumą ano meto lietuviškosios studentijos sudarė gana inertišką masę, kuri svajėjo apie miesčionišką gerovę, ramų darbą — kad ir ne-

didelę tarnybėlę. Jų akiratis, pasaulėžiūra buvo gana siaura. Skambūs žodžiai, kuriuos, mėgdžiodami buržuazijos politikierius, jie kartojo apie tautos garbę, jos didybę, tautinės praeities milžinų žygdarbius ir didžiąją Lietuvos ateitį, buvo nenuoširdūs, išpūsti ir tik demonstravo tariamą patriotizmą. Į krašto socialines, politines, ekonomines, kultūrinės problemas jie dažniausiai nesigilino. Pažangūs, kairieji arba, kaip mus vadindavo reakcionieriai,—„bolševikuojuantieji“, „raudonieji“ studentai universitete sudarė labai aktyvią, tačiau aiškią mažumą. Įvairūs „šventakupriai“, korporantai mus priskirdavo prie „tėvynės priešų“ kategorijos. Į pastarąją kategoriją jie dar buvo linkę įtraukti ir visus studentus nelieturvius. Savo ruožtu mes, pažangieji studentai, į savo idėjinius ir politinius priešus žiūrėjome ne tik kritiškai, su pašaipą, bet išvis nelaikėme jų pilnaverčiais žmonėmis. Tai nereiškia, kad viešai būtume juos ignoravę, tik tarpusavyje mūsų, draugų, santykiai buvo kitokie, negu su jais, dešiniųjų studentų organizacijų nariais. Juo labiau mes nejautėm pagarbos įvairių rangų uniformuotiesiems, taigi ir kariškiams, kurie mūsų (ir ne vien mūsų) akimis, visai susikompromitavo — įvykdė fašistinį perversmą, dalyvavo savo politinių priešų, Lietuvos liaudies sūnų, žudynėse. Nepatikliai ir kritiškai žiūrėjo į uniformuotuosius ir dauguma mūsų profesorių. Tarsi anekdotas universitete pasklido pasakojimas, kaip žilagalvis profe-

sorius Petras Leonas bent triskart „pavarė“ per egzaminus vieną iš aktyviausių gruodžio 17-osios pučo dalyvių — Grigaliūną-Glovackį. Šis niekaip negalėjęs tinkamai ir teisingai atsakyti į profesoriaus klausimą, koks esminis skirtumas yra tarp diktatūros ir demokratijos. Profesorius Leonas jam vis rašydavo dvejetą ir patardavo tą klausimą dar pastudijuoti, nurodydavo, kokią literatūrą dar turįs skaityti.

Mūsų fakultete ir kariškių buvo dorų žmonių, tokių, kaip buvęs Kėdainių artilerijos pulko vyresnysis leitenantas Paulius Paliukas, 9-to pulko Marijampolėje vadas pulkininkas (vėliau generolas) Vincas Vitkauskas ir, daug kitų.

Su biurokratine, valdininkiška studentijos dalimi mes taip pat bendravome kaip su kolegomis, palaikėme korektiškus, daugiau oficialius santykius.

Politinės policijos agentai, žvalgybininkai universitete daugumos studentų buvo nekenčiami, sužinojus jų pavardės buvo skelbiamos viešai. Kartais patys studentai vydavo juos lauk iš auditorijų.

Eina vieną kartą universiteto koridoriumi savo įprastu, plačiu, neskubiu žingsniu mūsų profesorius Mykolas Rōmeris. Aukšto ūgio, stambus, atsilošęs, dėvintis juodą vizitinį kostiumą, su blizgančiais pensne ant nosies — žengia jis iš tolo gerai matomas.

Staiga teisininkų koridoriuje, už kampo, pagirsta balsai, studentų būrio šurmulyš. Išbėgę į platųjį koridorių jie atsitrenkia į profesorių Rōmerį.

— O va, o va, tai kas gi čia dabar?— klausia profesorius.

— Šnipą, žvalgybininką vejam lauk, ponas profesoriau! — atsako kažkuris įraudusių studentų.

— O sanctio! — tepasakė Mykolas Rōmeris, pakėles du dešinės rankos pirštus į viršų.— O va, seniai taip reikėjo. . . — pridūrė dar ir savo įprastine eiseną žengė pro duris į auditoriją.

Margaspalvės ir to meto studentijos organizacijos. Universitete jų buvo virš trijų dešimčių: įvairios korporacijos, draugovės, žemietiniu, ekonominiu, nacionaliniu pagrindu susikūrusios draugijos, iš jų nemažai profesinių — teisininkų, technikų, humanitarų, matematikų-fizikų — ir kitokių draugijų. 1922 metais įsteigta nacionalistinė tautininkų partijai artima studentų korporacija „Neo-Lithuania“, įstatuose įsirašiusi šūki „Pro patria“ ir iškėlusį tikslą — „lietuvių tautos didybė, jos gerovė ir valinga, kilni ir tauri asmenybė“, buvo laikoma, ypač po 1926 metų gruodžio perversmo, viena iš svarbių reakcinio, fašistinio režimo atramų. Krikdemų partijai artima katalikiškoji studentų ateitininkų draugovė, siekianti „visa atnaujinti Kristuje“, buvo viena

iš gausiausių universitete. Jos aksominėje tam-
siai raudonos spalvos vėliavoje buvo išsiuvinė-
tas mistiškas šūkis: „Į kalnus, į viršūnes“. Ži-
noma, tai neturėjo nieko bendra su alpinizmu,
tą šūkį reikėjo suprasti alegoriškai. Šios abi or-
ganizacijos buvo glaudžiai susijusios su krašto
valdančiaisiais, ekonominiais, finansiniais ir re-
liginiais sluoksniais. Abi turėjo pasistačiusios
daugiaaukščius namus — bendrabučius — savo
nariams. Joms nieku būdu negalėjo prilygti kai-
riųjų, pažangiųjų studentų Susiėelpimo draugija,
kurios tikslas buvo „teikti savo nariams medžia-
ginę ir dvasinę paramą“ (pagal įstatus visi na-
riai buvo lygiateisiai) ir kuri net vėliavos netu-
rėjo, o jos nariai spalvingų kepuraičių nene-
šiojo.

Tuometiniai studentai korporantai dar netu-
rėjo tokiam jaunam universitete susiformavusių
savų tradicijų, jie tik nešiojo spalvotas kepurai-
tes, o po švarkais — juostas per krūtinę; be to,
iškilmingų aktų metu su baltomis ilgomis piršti-
nėmis eidavo garbės sargybą prie savo vėliavų.
Iėgertuvės, girtų muėtynės su policininkais ir
triukėmavimas gatvėse buvo virėprograminis, pa-
pildomas „tautiėkosios“ studentijos dalies sava-
veikėmiėkumas, beje, vokiėkųjų bursėnėaftų*
mėgdėiojimas.

---

* Burschenschaft (vok.) — studentų korporacija Vo-
kietijoje. (Red. past.)

Jau pirmaisiais studijų metais, kaip ir dauguma buvusių mano klasės draugų, įstojau į universitete nuo 1922 metų veikiančią Studentų socialistų draugiją, kurioje buvo susibūrę visi kairieji studentai — eseriškų, socialdemokratinių ir marksistinių-komunistinių pažiūrų. Šios draugijos susirinkimuose buvo diskutuojama, skaitomi referatai socialistinės pasaulėžiūros, nagrinėjami proletarinės revoliucijos teorijos ir taktikos klausimai. Retkarčiais ši draugija surengdavo susirinkimus — disputus — viso universiteto mastu, į kuriuos gan gausiai atsilankydavo mūsų idėjiniai priešai. Iš studentų socialistų buvo gerų oratorių, kaip Vladas Karosa, Matas Krygeris, Jonas Lukoševičius, todėl tokiose diskusijose paprastai nugalėdavo mūsiškiai, kairieji. Dėl to dešinieji jautė tam tikrą pagiežą, stengėsi tokį viešą žodį užgniaužti.

Po ilgesnių teorinių diskusijų Studentų socialistų draugija pačioje 1926 metų pradžioje suskilo. Įsikūrė trys atskiros draugijos: „Žaidro“ (socialdemokratinės krypties), aušrininkų* ir „Atžalos“ (marksistinės krypties). Aš įstojau į aušrininkų draugiją, kuri buvo lyg ir tęsinys moksleivių aušrininkų draugijos, veikusios vidurinėse mokyklose, taip pat ir mūsų, Marijampolės Realinėje, gimnazijoje. Aušrininkų organizacijos įstatuose buvo įrašyta, kad jos narių tikslas

---

* Eseriškos pakraipos draugija (*Red. past.*)

„auklėtis ir lavintis socializmo dvasia ir skleisti socializmo idėją liaudyje“.

Ir po skilimo įvairių pažangiųjų studentų grupių santykiai buvo geri. Antai iš atžaliečių aš gaudavau pagrindinės Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimų, nuo 1928 metų — žurnalą „Balsą“ su sąlyga, kad perskaitęs jį perduosiu kitam iš anksto nurodytam asmeniui arba tam, kuris jo vardu kreipsis.

Universitete buvo ir tokių organizacijų, kaip „Kultūros“ būrelis, vadovavęs šūkiu „Švieskis ir šviesk“, — būreliui priklausė nemažai pažangiųjų studentų, — artima liaudininkų partijai studentų „Varpo“ draugija, kurios tikslas buvo „rengtis kultūriniam ir visuomeniniam gyvenimui, laikantis tautybės, demokratizmo ir sąžinės laisvės dėsnių“. Buvo dar Vegetarų draugija, turėjusi tikslą „skleisti vegetarizmo idėją Lietuvos universiteto studentijoje“, šaulių būrys ir dar keletas smulkesnių būrelių, antai Abstinentų, įsikūręs 1928 metais. Šio būrelio pirmininku buvo studentas teisininkas Povilas Pakarklis*. Būrelio veikla buvo silpna. Tarp studentų sklido kalbos, kad Abstinentų būrelio veiklai trukdo

---

* Povilas Pakarklis (1902—1955) — 1940 atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje tapo teisingumo liaudies komisaru, pokario metais buvo LTSR Mokslų akademijos narys korespondentas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius.

Dotnuvos Žemės ūkio akademijoje gaminamas geras vaisių vynas. Priklausiau Abstinentų būreliui ir aš, tačiau, kaip ir kiti, mėgdavau nuvažiuoti į Dotnuvą, kur mus kviesdavo labai aktyvus tautybės studentų „Kultūros“ būrelis.

Tuo metu Kauno universitete dar buvo nemažai studentų žydų organizacijų (žydai 1926—1927 m. m. sudarė 29,5% visų universiteto studentų), visos jos — sionistinės krypties. Nedidelės grupės studentų vokiečių, lenkų, latvių taip pat turėjo savo draugijų, bet jų visuomeninė veikla buvo nežymi.

Kai kurie studentai, kaip Jonas Žeruolis, Juozas Grybauskas, Antanas Laskauskas ir daug kitų, formaliai nepriklausė nė vienai iš kairiųjų studentų draugijų, tačiau buvo mūsų geri draugai ir bičiuliai, su mumis bendraudavo, prireikus — remdavo.

Suskilus socialistų draugijai, savotišku visų pažangiųjų studentų bendravimo centru tapo Studentų susiėelpimo draugijos valgykla Laisvės alėjoje, Nr. 34. Tos valgyklos vedėju buvo Bliumanas, energingas, draugiėskas, labai sąžiningas ir pažangus žmogus. Valgykloje buvo duodami tikėtai nebrangūs pietūs, čia buvo šachmatų kambarys, kuriame ir aš kartais iki išnaktų užsisėdėdavau. Čia ir susitėkdavo mūsų draugai iš visų fakultetų. Bet kurią dieną prie pietų stalo galėjai rasti Antaną Venclovą, Leoną Skabeiką, Vytautą Girdzijauską, Juozą Garvydį, Joną Dagį

ir daugelį kitų. Karo komendantui pasodinus kuriuos iš pažangiųjų studentų į kalėjimą, valgykla tuojuo organizuodavo jiems pietų pristatymą. Jie buvo nešami į skolą, bet iš tikrųjų nemokamai, nes tos skolos vėliau buvo nurašomos. Pietus nešdavome į kalėjimą pagal sudarytą grafiką — visi iš eilės.

Valgyklos patalpose retkarčiais buvo ruošiamos vakaronės: mūsų jaunieji rašytojai paskaitydavo savo kūninius. Čia tau niekam nematant perduodavo ir pogrindyje išėjusį nelegalų laikraštėlį, ir naują Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimą.

Besimokydamas gimnazijoje buvau prisiskaitęs apie maištingą, revoliucinę Rusijos studentiją, jos kovas ir žygdarbius. „Liaudies valios“ organizacijos veikla, „ėjimo į liaudį“, teroristinės kovos romantika mane žavėte žavėjo. Turiu pasakyti, kad tada mano susidarytas akademinio jaunimo vaizdas sunkiai derinosi su tuo, ką pamaciau Lietuvos universitete. Savo komiltonus aš buvau linkęs matuoti tuo iš „realinės“ atsi-vežtu ir iš knygų paimtu masteliu.

Aušrininkų organizacija, kuriai aš priklausiau, buvo gavusi savo pavadinimą nuo dar 1910 metais pradėto leisti „Aušrinės“ žurnalo. Jos sudėtis buvo nevienalytė. Dar iki Pirmojo pasaulinio karo ir vėliau, karo metu, Voroneže aušrininkų rateliuose susidarė moksleivių marksistų branduolys. Po Spalio revoliucijos aušrinin-

kų organizacijos suiro: kai kurie jų nariai įsijungė į kovą už Tarybų valdžią, kiti rėmė liberalinės buržuazijos siekimus sukurti buržuazinę demokratinę Lietuvos respubliką. 1920 metais Lietuvoje susikūrė Socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacija, kuri savo ideologiją grindė rusų narodnikų ir eserų pažiūromis. Ji leido žurnalą „Aušrinę“ ir kitus leidinius, kuriuose netrūko ir antitarybinių išpuolių. Ir toliau, per visą buržuazijos valdymo laikotarpį, aušrininkų gretos diferencijavosi: iš jų išsiskirdavo marksistinių, komunistinių pažiūrų jaunuoliai. Jie įstodavo į komjaunimo organizaciją ir kovojo prieš smulkiaburžuazinę aušrininkų ideologiją. Pagrindinė aušrininkų dalis tebesilaikė eserų ideologijos.

Susidūrę su žiauria, brutalia fašistinės „tvarkos“ tikrove, aš ir daugelis mano bendraamžių draugų tikėjomės, kad aušrininkai padės rasti išeitį. Mes negalėjome ir nenorėjome taikstyti su krašte įsigalėjusiu reakciniu fašistiniu teroru, su elementarių pilietinių ir politinių teisių pažeidimais. Rusų revoliucinių narodnikų kovos prieš carizmą pavyzdys mums atrodė sektinas ir tinkamas panaudoti Lietuvos sąlygomis kovai prieš „savąją“ reakciją.

Tiek tuo laiku, kai mokiausi Marijampolės gimnazijoje ir dažnai lankiausi pas savo dėdę,

advokatą Andrių Bulotą *, tiek ir tada, kai studijavau ir dirbau pas profesorių Vlădimirą Stankevičių jo, kaip advokato, asmens sekretorium, turėjau progos geriau pažinti lietuviškąją pažangiąją inteligentiją. Ji smerkė fašizmą, įsigalėjusį krašte beteisiškumą, reakcinės klikos, užgrobusios valdžią, terorą ir savivalę. Tačiau konkreiti šių inteligentų veikla buvo daugiau pasyvi — jie rėmė politinius kalinius, šelpė pažangius studentus ir moksleivius. Profesoriai P. Leonas, P. Mažylis, V. Stankevičius, A. Purėnas ir daugelis kitų žinomų advokatų, gydytojų bei kitokių profesijų inteligentų niekada neatsisakydavo paaukoti kelis ar netgi kelias dešimtis litų ir pasirašyti jiems pakištame aukų lape. Jie šelpė ir pažangių moksleivių bei studentų bendrabučius.

Teisės fakulteto profesorius Petras Leonas, skaitydamas mums teisės enciklopedijos kursą, kartais įsikarščiuodavo ir nepagailėdavo aštrių replikų diktatūros ir fašizmo adresu, nors jo išdėstyta demokratijos koncepcija buvo tipiška buržuazinė, liberalinė. Ji toli gražu neprilygo tam, ko aš buvau prisiklausęs istorijos mokytojo Marijampolės gimnazijoje, Stasio Matulaičio pamokose.

---

* Andrius Bulota (1872—1941) — pažangus Lietuvos visuomenės veikėjas, teisininkas, vokiškųjų fašistinių okupantų nužudytas Vilniuje.

Pažangieji, kairieji studentai labai sielodavosi dėl buržuazinės valdžios vykdomų represijų ir kaip išmanydami į jas reaguodavo. Antai 1925 metų spalio mėnesį spaudoje viešai buvo pranešta, kad už komunistinę propagandą sušaudytas kareivis Nochimas Jubileris. Studentų socialistų draugijos valdyba sušaukė neeilinį narių susirinkimą, kuriame priėmė protesto rezoliuciją prieš mirties bausmę N. Jubileriui. Šis protestas buvo iškabintas draugijos vitrinoje, Pirmųjų universiteto rūmų koridoriuje. Dėl to pradėjo siusti „šventakupriai“—afeitininkai ir neolituanai. Pavakare jie ėmė būriuotis prie mūsų vitrinos—grasino ją išmesią lauk. Jau anksčiau vitrina kelis kartus buvo sudaužyta, tad mes tą popietę pasikeisdami po keletą vyrų budėjome prie jos. Susirinkusi „tautiškųjų“ studentų grupelė pašūkalojo, kad „komunistams universitete ne vieta“, tačiau vitrinos liesti nedrįso ir išsi-skirtė. Fašistuojantieji studentai dar labiau įniršo, kai kitą dieną Kauno spaudoje pasirodė žinutė, jog protestas-telegrama dėl kareivio Jubilerio sušaudymo buvo pasiųstas valstybės prezidentui Stulginskiui*. Telegramą pasirašė Kazys Boruta, Vladas Karosa ir Jonas Lukoševičius.

---

* „Prezidente, nedrįsk leisti žudyti nekaltus žmones“—buvo parašyta toje telegramoje.

Praėjus kuriam laikui, tą pačių 1925 metų lapkričio pradžioje, Studentų socialistų draugija surengė universiteto Dešimtųjų rūmų salėje viešą Vlodo Karosos paskaitą tema: „Studentų teisės ir jų atstovavimas“.

Prisirinko pilnutėlė salė, ir dalis studentų stovėjo koridoriuose — klausėsi pro atviras duris. Jautėme, kad ateitininkai ir neolituantai kažką ruošia. Aišku buvo, kad jie arba stengsis neleisti mūsų pranešėjui kalbėti, arba tiesiog išardyti ir nutraukti susirinkimą, todėl daugelis studentų socialistų grupavosi apie tribūną. Ir iš tikrųjų — vos tik draugijos vardu Kazys Boruta paskelbė pradedant susirinkimą, salėje ėmė triukšmauti ateitininkai ir tautininkai, šaukdami kažką apie „žydo sušaudymą“ ir kad „bolševikams universitete ne vieta“. Jie veržėsi prie prezidiumo stalo, norėdami nustumti Borutą šalin. Neleido kalbėti ir Karosai. Salėje prasidėjo stumdymasis, suolų ir kėdžių laužymas, muštynės. Neolituantai ir ateitininkai stengėsi išstumti mus iš salės. Mes nepasidavėme. Triukšmas, ginčai, šukavimas nesiliovė. Šurmulyš truko kokią valandą. Kažkas iš fašistuojančių studentų karininkų išsitraukė pistoletą, tačiau greit buvo priverstas jį paslėpti. Prie universiteto durų, gatvėje, pradėjo rinktis žmonių, atsirado ir kokios dešimtis policininkų. Pro atvirus langus iš universiteto salės girdėjosi rikšmas, kėdžių traškė-

įimas. Į rūmus prasiskverbė keletas policininkų su nuovados viršininku priešakyje.

— Lauk policiją! Šalin iš universiteto!— suūžė studentai.

Policijos pareigūnai buvo išgrūsti pro duris. Tuo metu daugelis studentų ėmė šaukti:

— Šalin šnipus! Lauk žvalgybininkus iš universiteto!

Vienu momentu ateitininkai ir neolituonai užgiedojo Lietuvos himną. Tada nemaža grupė pažangiųjų studentų uždainavo „Šeriau žirgelį...“ Viskas susimaišė, susijaukė.

Kai salė akimirką aprimo, vienas iš mūsiškių — marksistas Benius Pauliukevičius — užsko ant kėdės ir skardžiu balsu pradėjo šaukti:

— Draugai studentai! — salė sužiuro į jį. — Mes smurtui galvos nelenksime! Šalin fašistus iš universiteto!

Neolituonai ir ateitininkai staugte sustaugė. Neleido Pauliukevičiui toliau kalbėti. Tačiau ir jų oratorius buvo nustumtas nuo tribūnos. Vėl prasidėjo grumtynės. Viename salės kampe stambus plačiapetis Motiejus Strimaitis su sunkia kėde rankose ir dar keletas draugų sėkmingai atmušinėjo „fašistukų“ atakas. Kažkas užtraukė „Gaudeamus“. Atrodė, dainuoja visa salė. Tačiau porą posmų sudainavus darniai — vėl švilpimas, triukšmas.

Ant stalo užsilipo aušrininkas Matas Kryge-

ris, tačiau ir jam tepavyko pasakyti vos keletą žodžių — viską nustelbė dešiniųjų staigimas.

Salei vėl trumpam apimus, viduryje jos, ant kėdės, pasirodo smulkutė humanitaro Juozo Baldžiaus-Baldausko * figūra. Plaukai ant galvos išsidraikę, nervingai mojuoja rankomis.

— Kolegoos! Prašau ramybės! Tvarkos! Tolerancijos!— šaukė iš viso vieko Baldžius.

Siūbtelėjusi studentų minia jį nuvertė su visa kėde.

Kaip jaunas fuksas, norėjau visur būti, viską matyti, viskas man buvo įdomu. Kas be ko, ir man kliūdavo vienas kitas niuksas. Stengiausi atsilyginti tuo pačiu. Pastebėjau, kad kairiuosius studentus palaiko daugelis šiaip jau apolitiškų, indiferentiškų studentų. Jie ir padėjo mūsiškiams nesiduoti išstumiamiems iš salės.

— Rektoriui kelią! Rektorius eina!— pasigirdo nuo laiptų pusės, koridoriuje.

Išsigrūdau į laiptų aikštelę. Tarp studentų siauru taku aukštyn lipo žilagalvis, nedidukas rektorius profesorius Petras Avižonis.

Rektorius sustojo koridoriuje, prie durų į salę. Pakėlė aukštyn ranką. Studentai aprimo, pasidarė neįprastai tylu.

— Silentium, komiltonai! — pasigirdo nestiprus, tačiau gana aiškus rektoriaus balsas.

---

* Juozas Baldžius-Baldauskas (1902—1962) tarybiniais metais buvo Vilniaus universiteto profesorius.

Stovėjau čia pat. Profesorius Avižonis paprašė visus nusiraminti. Universitete turinti būti tvarka ir rintis. Policijos į universitetą jis nekvieta, ir ji iš rūmų pasišalinusi. Prašas visus ramiai, be triukšmo išeiti iš salės, išsiskirstyti. Girdi, reikia užmiršti, kas čia įvyko. Universiteto autonomija neliečiama. Jis pats čia turįs tvarką palaikyti. Jokioms peštynėms universitete ne vieta. Visi, kas jas pradėjo ir jose dalyvavo, nusikalto. Tačiau jis pasirūpinsias, kad niekas iš čia esančių nebūtų nubaustas.

Rektoriui kalbant įtampa atlyžo, nuotaikos aprimo, o baigus visi sušuko „valio!“ ir paplojo. Salė greitai tuštėjo. Nemačiau, kad kas būtų rimčiau sužalotas ar sužeistas, tačiau pati salė atrodė nusiaubta: išvartytos, sulaužytos kėdės, apdaužyti suolai, sumušta keletas vitrinų. Ir tas nemalonus jausmas, prisiminus visa, kas šlykštu ir negera įsivyrėja universitete ir kam visomis priemonėmis reikėtų užkirsti kelią. Bet kaip tai padaryti?

Muštinės turėjo nedidelį epilogą. Išeinant iš salės, koridoriuje kažkas iš ateitininkų šūktelėjo:

— Tautiškoji studentija, visi į Vytauto kalną! Ten susirinkimas bus tęsiamas. . .

Kartu su keletu pirmakursių vyrų iš Studentų socialistų draugijos — Vincu Mešlium ir dar keletu — nutarėme eiti ir pažiūrėti, kas gi ten bus tam Vytauto kalne.

Mediniame pastate, nedidelėje tuščioje salė-

je, susirinko koks šimtas studentų. Beveik visi mums nepažįstami. Salėje buvo ir apie dvidešimt policininkų, susėdusių į keletą prie sienos pastatytų suolų. Vienas iš jų — karininkas. Vyresnysis policijos karininkas pakilo iš vietos ir dar prieš prasidedant mitingui įspėjo, kad triukšmo ir netvarkos netoleruosiąs, susirinkimą tokiu atveju tučtuojau uždarysiąs, nes ir taip jam nesą gauta komendanto leidimo.

— Matai,— šnibžda man į ausį Vincas Mėšlius.— Jiems ir bė leidimo galima mitinguoti. . .

Pirmininkaujantis pažadėjo, kad tvarka ir ramybė nebūsianti pažeista. Be to, jis manęs, kad raudonųjų čia nėra, kad jie neišdrįso. . .

— Atėjo, atėjo,— pasigirdo iš salės balsai.

Apie mūsų grupę staiga atsirado tuščias ratas. Visi sužiuro į mus. Mes stovime kuo ramiausiai.

— Netvarkos aš neleisiu, nesvarbu, kas ją darys,— abejingai pasakė atsigręžęs policijos karininkas.— Prašau greičiau kalbas baigti ir išsiskirstyti. Leidimas susirinkimui negautas,— dar kartą priminė jis.

Mes nesijaudiname. Jei jie — „fašistukai“ — prie mūsų kibs, policija išvaikys susirinkimą. Svarbu nesiduoti išprovokuojamiems.

„Tautiškos studentijos“ lyderių kalbos nesiklijavo. Pora kalbėtojų pašūkalojo, kad universitetas turįs būti „tautiškumo židinys“, ir pirmininkaujantis, pamatęs, kad policijos karininkas

nervingai žvilgčioja į laikrodį, susirinkimą baigė. Kokio nors nutarimo priimti policijos pareigūnas neleido.

Muštynių universitete iniciatoriai ir organizatoriai nenukentėjo, nors jų pavardės buvo gerai žinomos. Užtat universiteto senato nutarimu ligi sekančių mokslo metų pabaigos iš universiteto buvo pašalinti penki Studentų socialistų draugijos valdybos nariai — K. Boruta, V. Karosa, K. Lukša, J. Norkus ir V. Pavilčius, o pati draugija uždaryta ligi 1926 metų sausio 1 dienos. Savo ruožtu Kauno karo komendantas aušrininkus K. Borutą, V. Karosą, J. Lukoševičių, K. Lukšą, V. Pavilčių ir marksistus B. Pauliukevičių ir T. Stonį nubaudė po mėnesį kalėti. Visi jie buvo suimti ir uždaryti į Kauno Sunkiųjų darbų kalėjimą.

Tai įvyko pirmaisiais mano studentavimo metais. Mane, kaip ir kitus jaunos studentus, tokia neteisybė labai sujaudino ir sukrėtė.

Maža smurtininkus pasmerkti ir nutarimais prieš juos protestuoti, galvojau aš, reikia ieškoti efektingesnių priemonių kovai prieš vis aukščiau galvą keliančią reakciją ir fašizmą... O efektinga aš laikiau tiksliai kovą su ginklu rankoje.

1927 metų rudenį Studentų socialistų aušrininkų draugija kartu su kitomis pažangiųjų studentų organizacijomis (žaidrininkais ir atžaliečiais) surengė Spalio revoliucijos 10-ųjų metinių

minėjimą. Nors kai kurie kalbėjusieji neteisinaigai, iš eserinių pozicijų vertino Spalio revoliucijos įvykius, pats susirinkimas užkliuvo žvalgybai.

Tuokart aš turėjau išrūpinti rektorato leidimą auditorijai. Praėjo po to minėjimo vos viena diena, ir mane jau kviečiasi universiteto prorektorius profesorius Vincas Čepinskis. Per pertrauką nueinu pas jį į kabinetą.

— Ar tai tamsta pasirašei šį pareiškimą dėl auditorijos? — rodo prorektorius popieriaus lapą.

— Aš, ponas prorektoriau.

Prorektorius kresteli savo žilą galvą ir kaip visada kiek nervingu balsu sako:

— Vėl nemalonumai universitetui. Kad jūs vis ką nors sugalvojat. . .

Prorektorius aiškina man, kad jau iš pat ryto jam skambinę iš politinės policijos: kas ten, girdi, pas jus darosi? Politinės kalbos, studentai giedojo „Internacionalą“. . .

— Ir radote kur giedoti! — sustoja prieš mane visą laiką po kabinetą nervingai vaikščiojęs prorektorius Čepinskis. — O pareiškime apie tai nieko nerašėt! Dabar mus kaltina, kad bolševikai universitete susisukę lizdą, viešai rengia revoliucijos minėjimus. Ir dabar mes (jis turėjo galvoje rektoratą) turime įrodinėti, kad viskas vyko uždaromis durimis, kad tai nepasikartos. Ar jūs suprantate, į kokią padėtį mus pastatėte?

Žilagalvis prorektorius ilgokai aiškino man,

kad tokie veiksmai išprovokuoja policijos įsikisimą į universiteto vidaus reikalus. Nuo to universitetui ne geriau, o atvirkščiai — blogiau. Negi mes to negalį suprasti?! Ir iš viso, universitete turįs rūpėti mokslas, o ne politika. Politikuoti reikia eiti kur kitur. Jaunimas savo energiją pirmiausia turėtų nukreipti į mokslą. Jis ir pats buvęs jaunas ir mus suprantąs, bet tada kitaip buvo. . .

Kantriai išklausau tą prorektorius žodžių tiradą. Nesiginčiju. Prorektorius Čepinskis nutyla ir ilgokai kažką galvoja.

— Ar galiu eiti, ponas prorektoriau?— klausiu jį.

— Galite. . .

— Sudiev, ponas prorektoriau,— lenkiuosi jam.

Profesorius Čepinskis mašinaliai ištiesia man ranką. Paspaudžiu ją ir jau noriu eiti pro duris.

— Palaukite!

Atsigrižtu.

— Policijai mes nesakėme, kas buvo atsakingas už auditoriją.

Profesorius paima nuo stalo mano pareiškimą, rūpestingai suplėšo jį ir meta į krepšį prie rašomojo stalo.

— Labai ačiū, ponas prorektoriau,— sakau jam ir dar kartą nusilenkiu.

— Labai prašau,— sako sausai prorektorius ir nusisuka.

Nelengva apsiprasti ir tuo labiau pasiryžti dalyvauti tokiam kovos veiksmui, kaip teroro aktas. Fašistinio, baltojo teroro siautėjimo sąlygomis, kada smurtu užgrobusi valdžią grupė plačiai naudojo valstybės valdymo aparatą ir kariuomenę bet kokiai opozicijai slopinti, jau pats pasirengimas buvo labai rizikingas ir pavojingas dalykas. Tačiau aš, kaip ir nemažai mano artimiausių draugų, buvau už konkrečius, ryžtingus veiksmus, už tai, kad su fašizmu būtų kovojama visomis, ir pačiomis kraštutinėmis, priemonėmis. Mes nelabai sukome galvas dėl to, ar Lietuvoje jau pribrendo sąlygos revoliucijai, ar dar ne. Mums užteko žinoti, kad liaudyje rusena neapykanta fašizmui ir reakcijai, reikia įžiebtį tos neapykantos ugnį. Mes save laikėme eiliniaisiais revoliucijos kovotojais, o ne jos teoretikais ir strategais. Teorinė, programinė mūsų veiklos pusė buvo, tur būt, silpniausia jos grandis. Pagaliau aš tuo metu nepriklausiau jokiai partijai. Man atrodė, kad ano meto Lietuvos sąlygomis užtenka pradėti šaudyti į priešą, ir anti-fašistinis judėjimas savaime suaktyvės, suliepsnojusi liaudies rūstybė nušluos fašistinį režimą. Ko ne ko, bet nuoširdaus noro kovoti, veržimosi į kovą ir gal net kiek fanatiško įsitikinimo, kad mes tą kovą laimėsime, man ir mano draugams tikrai netrūko. Jai mes buvome pasiryžę aukoti viską, net savo gyvybę.

Nelengva pasiryžti teroro aktui, kada supran-

ti, kad žmogaus nužudymas,— nors tas žmogus yra niekingas, kruvinas satrapas, beširdis tyranas,— iš esmės yra vis tiktai amoralus, su humanizmo principais nesuderinamas dalykas. Mums atrodė, kad teroristinių veiksmų kaltininkas iš esmės yra patsai fašistinis režimas, valdžią užgrobusi grupė, kuri ginklu slopina ir varžo elementarias laisves. Pati valdymo sistema, politinė krašto santvarka gimdo šią kraštutinę revoliucinės kovos priemonę. Kad ir kokia ji baisi, reikia atminti, kad ją panaudojantis galvoja, jog kitos išeities nebeliko. Jis turi pasirinkti: arba visų puoselėtų idealų moralinė išdavystė, arba mirtina kova, kova iki pergalės. Dvasinės stiprybės, moralinių jėgų teikia įsitikinimas, kad absoliutinė visuomenės dauguma pritaris, parems.

Nelengva sąmoningai rizikuoti savo galva, eiti mirties pasitikti, kai tau vos dvidešimt vieneri metai. Nelengva tai daryti gyvenimo aušroje, kada viskas šiame pasaulyje tave traukia, vilioja. Reikia didelės valios įveikti kylančioms abejonėms, pagaliau ir tam nerimui, kuris atsiranda aiškiai žinant, kad tavo gyvybei gresia pavojus.

Didele, tiesiog lemiamą reikšmę man ir mano draugams turėjo pavyzdžiai iš praeities revoliucinių kovų, Rusijos revoliucionierių legendariniai žygdarbiai. Labiausiai sektiniais pavyzdžiais laikėme Andrejaus Želiabovo, Aleksandro Uljanovo, Sofijos Perovskajos, Veros Figner ir

kitų Rusijos revoliucionierių narodnikų veiklą ir gyvenimą.

Mes studijavome jų patirtį, gėrėjomės ta drąsa, ryžtu, narsumu ir pasiaukojimu, kurie buvo būdingi „Liaudies valios“ didvyriams. Praėjusio šimtmečio antrojoje pusėje Rusijoje veikusios galingos revoliucionierių organizacijos ir jos vykdomojo komiteto veiklą, ypač Aleksandro Michailovo žygdarbius, mes kuo nuodugniausiai buvome išnagrinėję. Toji organizacija — tai jėga, prieš kurią tuomet drebėjo Rusijos caras ir galingas imperijos policijos aparatas. Jau po „Liaudies valios“ laikotarpio veikusios Aleksandro Uljanovo teroristų grupės veiklą ir jos likimą taip pat gerai išstudijavome. Ši grupė, kaip ir mūsų, buvo nelabai gausi, ir ją sudarė daugiausia studentai. Jie, kaip ir mes, nebuvo revoliucionieriai profesionalai, visi gyveno legaliai. Tačiau mums dar daugiau negu jiems trūko nelegalios, pagrindinės veiklos ir konspiracijos patirties.

Todėl atsidėję nagrinėjome tas klaidas, kurias padarė Aleksandro Uljanovo grupė, ruošdamasi pasikėsinimui prieš carą Aleksandrą III. Vieno iš svarbiausių asmenų, ruošusių tą pasikėsinimą, — Andrejuškino — laišakai draugui, kuriuose jis samprotavo apie „raudonojo teroro svarbą ir pranašumą“ prieš kitus revoliucinės kovos būdus, atkreipė caro žandarų dėmesį. Jie

greitai sužinojo, kas tų laiškų autorius, pradėjo sekti Andrejuškina ir išaiškino visą grupę.

Griežta konspiracija nuo pat ruošimosi pradžios iki galo buvo pagrindinė mūsų taisyklė. Tai mums padėjo išvengti netikėtumų ir pavojaus patekti į žvalgybos rankas tik pradėjus ruošti atentatą.

Gyvenome ir brendome pirmajame dešimtmetyje po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos. Tai darė ir mums didelį poveikį. Tačiau Vladimiro Lenino teorinės ir praktinės išvados dėl revoliucinės kovos būdų ir metodų mums buvo pažįstamos tik iš nuogirdų. Žinojome, kad Leninas nepitaria individualiam terorui kaip kovos priemonei. Šio didžiojo proletarinės revoliucijos teoretiko ir stratego išvados, kad teroras yra nenaudinga ir net žalinga kovos priemonė, ypač jeigu ji nesiejama su masiniu judėjimu ir nėra būtina to ar kito momento sąlygomis, mums atrodė, Lietuvoje taikytinos tik su išlygomis. Reikėjo atsižvelgti į tai, kad įvairių politinių grupių veiklos mastai Lietuvoje buvo itin nedideli, kad lietuviškojo fašizmo socialinė bazė, kaip mums atrodė, buvo silpna. Mes galvojome, kad užtenka vieno kito stipraus smūgio, nukreipto į fašizmo viršūnę, ir jis neišlaikys, pradės griūti.

Pagrindinė mano ir mano draugų koncepcijų klaida buvo ta, kad mes iki galo dar nesupratome, jog galutinę pergalę revoliucinėje kovoje

galima pasiekti tik pakėlus visą liaudį, tik jos remiamiems, kai pati liaudis iš savo patirties suvoks, kad jau reikia griebtis ginklo.

Ruošdami atentatą mes negalvojom, kad iš karto pavyks pakeisti visą esamą valstybinę ir visuomeninę santvarką ir jos vietoje sukurti naują, revoliucinę, socialistinę. Mums atrodė, kad galima apsiriboti buržuazinių demokratinių laisvių atkūrimu, karo stovio, karo teismų, mirties bausmės už politinius nusikaltimus panaikinimu. Žinoma, jei liaudis panorės vykdyti radikalias socialines reformas, mes — už jas. Pagrindine kliūtimi masių mobilizacijai revoliuciniams veiksams laikėme įsikerojusį baimės jausmą dėl gresiančių politinio ir karinio aparato represijų ir tiesiog nesusipratimą, nežinojimą ką daryti. Reikėjo įveikti šį barjerą, parodyti, kad fašistai kulkoms taip pat nėra atsparūs. Teroro aktą mes laikėme ir revoliucinio protesto prieš įsivyravusias negeroves forma.

Jau vėliau, kai gyvenau emigracijoje, Vienoje, perskačiau V. Lenino mintis teroro klausimu. V. Leninas įspėjo, kad nereikia susižavėti teroru, pripažinti jo svarbiausia ir pagrindine kovos priemone. Jo nuomonė, kad „teroras niekada negali tapti paprastu karo veiksmu: geriausiu atveju jis gali būti tik vienu iš lemiamojo šturmo metodų“*, man atvėrė akis. Labai su-

* V. Leninas. Pilnas raštų rinkinys, t. 5, V., 1977, p. 8.

krėtė V. Lenino duotas teroro, kaip revoliucinės kovos prieš baltąjį terorą, panaudojimo įvertinimas, jo nurodymas, kad teroras „atitraukia aktyviausius kovotojus nuo tikrojo uždavinio, kuris, atsižvelgiant į viso judėjimo interesus, yra svarbiausias, dezorganizuoja ne vyriausybės, bet revoliucijos jėgas“*. V. Leninas rašė, kad „raginimai griebtis teroro, kaip ir raginimai suteikti pačiai ekonominei kovai politinį pobūdį, tereiškia, kad tokiais būdais išsisukinėjama nuo būtiniausios Rusijos revoliucionierių prievolės: organizuoti visapusišką politinę agitaciją“**. V. Leninas pabrėžė, kad raginimas griebtis teroro — tai ne kas kita, kaip manymas, kad agitaciją galima pakeisti teroru, kad nepakankamai vertinamas masių aktyvumas, nepakankamai kreipiama „dėmesio į tai, kad reikia *patiems kuo aktyviau* įsitraukti į politinę agitaciją ir politinių demaskavimų organizavimą. O šito darbo negalima nieku kitu *pakeisti* nei dabar, nei bet kada kitu laiku“***.

Šie dar 1902 metais parašyti V. Lenino žodžiai galiojo ir Lietuvos (ir ne vien tik Lietuvos) sąlygomis. Ne be reikalo Komunistų partija buvo prieš avantiūristinius veiksmus, kurie

---

* Ten pat, p. 7.

** V. Leninas. Pilnas raštų rinkinys, t. 6. V., 1977, p. 75.

*** Ten pat.

tariamai galėjo sukelti revoliucines darbininkų ir valstiečių mases. Iš tikrųjų jos vedė į aklavietę, o ne masinės revoliucinės kovos organizavimo keliu.

Pasikėsinimui prieš Voldemarą mes pradėjome ruoštis ne kokios partijos ar organizacijos nutarimu, o grynai savo iniciatyva. Grupėje, be Mikasės Navikaitės, Martyno Gudelio ir manęs, dar dalyvavo 1926 metais atvykęs į Kauną studijuoti mano pusbrolis Aleksandras Vosylius, paskiau ir poetas Vytautas Montvila. A. Voldemaras buvo pasirinktas todėl, kad jis visų buvo laikomas politiniu lietuviškųjų fašistų vadu ir ideologu, be to, buvo sutelkęs savo rankose diktatorišką valdžią. Ruošdamiesi pasikėsinimui, į jo parengiamąjį darbą tiesiogiai ar netiesiogiai įtraukėme ir kai kuriuos kitus aušrininkų organizacijos narius. Užmezgėme ryšius su draugais Jonu Lukoševičium ir Kaziu Lukša,— po 1926 metų gruodžio 17 dienos perversmo jiedu buvo emigravę į Rytprūsius ir gyveno Karaliaučiuje. Jie mums padėjo gauti ir slapta pergabenti per sieną ginklų. Vieną kitą pistoletą įsigijome vietoje. Jų pakako šaudymo pratyboms. Pasikėsinimui, kurį turėjo vykdyti ne mažiau kaip du ar trys žmonės, reikėjo daugiau ir gerai išbandytų ginklų. Taip pat žadėta paruošti antrąją, rezervinę, trijų ar keturių asmenų grupę. Mat, galvojome ir apie kraštutinį atvejį: pirmas pa-

sikėsinimas gali nepavykti arba ne visiškai pavykti.

Jau anksčiau buvome pradėję kruopščiai studijuoti visą mums prieinamą literatūrą pirotechnikos ir balistikos klausimais. Aleksandriui paprašius, senamiestyje, Prezidento gatvėje, įsikūręs Plašeko knygynas mums parūpino keletą leidinių šiais klausimais.

1927 metų pabaigoje ir 1928 metų pradžioje iš Karaliaučiaus draugų nelegaliai gavome porą siuntų su ginklais: keletą parabelių bei valterių, šovinių bei sprogmenų.

Gyvenau tada Ukmergės plente, netoli „Saulės“ gimnazijos rūmų, o kaimynystėj, antroje gatvės pusėje, pas senutę vietos vokiетę,— Mikasė Navikaitė. Ji, Aleksandras Vosylius ir aš kartais susitikdavome ir mokydavomės išardyti ir vėl sudėti pistoletus. Mudu su Aleksandru jau buvome gerokai išsimankštinę šaudydami iš mažesnio kalibro pistoletų per atostogas jo tėviškėje — Žiūriuose Gudeliuose, netoli Pilviškių. Plynės pelkėje, nuošaliai nuo gyvenviečių, galima buvo šaudyti iki valios. Iš dėdės advokato Andriaus Bulotos buvau išsiprašęs nedidelį Valterio sistemos pistoletą. Dabar reikėjo susipažinti su parabeliais, kuriuos ruošėmės vėliau taip pat išbandyti šaudymo pratybose.

Deja, netrukus įvyko tai, ko mes iš anksto visai nenumatėme ir kas vos nesužlugdė mūsų sumanymo ir nepražudė mūsų visų, tai, kas pri-

vertė mus ateityje viską gerai iš anksto apgalvoti ir apsvarstyti.

Tuo metu politinė policija laiks nuo laiko, periodiškai, vykdavo masines akcijas — kratas ir areštus. Tai lieté daugiausia pogrindyje veikiančią Lietuvos Komunistų partiją, taip pat ir kitas pagrindines opozicines grupes — maksimalistus, socialdemokratų — plečkaitininkus. Policija ieškodavo nelegalios literatūros, spaustuvių, ginklų. Tos kratos palyginti plačiai paliesdavo ir akademinį jaunimą — kairiąją studentiją. 1927—1928 mokslo metais apie policijos ruošiamas kratas mums pavykdavo sužinoti iš anksto. Kažkas iš studentų aušrininkų prikalbino anksčiau buvusį kolegą teisininką, paskiau nuėjusį dirbti į žvalgybą, informuoti apie policijos ruošiamas akcijas. Kai ano „kolegos“ informacija vieną kitą kartą pasitvirtino, vėliau, gavę pranešimą, visi kairieji studentai sukrušdavo ir „apsivalydavo“. Ne vienam tai padėjo išvengti suėmimo ir kalėjimo.

1928 metų kovo pradžioje vieną popietę kaip paprastai nuėjau į paskaitas. Kažkuris koridoriuje sutiktas draugas šnibžtelėjo: perduok kitiems, kad šiąnakt arba rytojaus naktį bus kratos. Išpėjęs porą sutiktų bičiulių, po pusvalandžio jau buvau savo kambarėlyje, medinio namo antrame aukšte. Pasitikrinęs, kad esu vienas ir niekas nemato, koridoriuje, prie išlaukinių durų, pakėliau nesandariai prikaltą lentą ir iš-

ėmiau į rudą popierių suvyniotą paketą. Jame buvo du pistoletai ir keliasdešimt šovinių. Vieną parabelį įsidėjau į portfeli, nusileidau antraisiais laiptais į kiemą ir pro vartus išėjau į gatvę.

Pasibeldžiau į Navikaitės kambario duris. Ją radau vieną namuose, šeimininkė popiečiu kažkur buvo išėjusi.

— Mikase, padėk man,— paprašiau ją.— Dar šį vakarą turiu išvažiuoti į Marijampolę,— parodžiau paketą.— Su savimi aš jo imti negaliu. Tu numanai, kas čia yra? . .

— Duok šen,— atsakė Mikasė šyptelėjusi.— Aš jau padėsiu, kad niekas nesuras. . .

— Tik susimildama, ne čia, ne pas save! Ir jokių būdu ne su literatūra kartu.

— Ką tu, ar aš nesuprantu?! Dar šiandien, tuoj pat, išnešiu jį kitur. Aš jau rasiu vietą.

Antrą parabelį daviau paslėpti kartu su manim gyvenančiam studentui Leonui Gruodžiui. Kaip vėliau sužinojau, šis jį paslėpė kieme, tuščiamė malkų sandėliuke. Jo policija nesurado.

Buvau ramus. Savo draugais visiškai pasitikėjau. Žinojau, kad jie ne iš tų, kurie puola į paniką. O ir susidūrę su policija mokės būti atsargūs.

Sugrižau į universitetą, pasėdėjau porą valandų kažkurio profesoriaus paskaitoje ir tą pat vakarą išvažiavau į Marijampolę. Pernakvojavau pas dėdę Andrių Bulotą. Sekančią dieną išvykau į savo tėviškę — į Putriškius.

Po keleto dienų grįžau į Kauną galvodamas, kad bet koks pavojus jau praėjęs. Tačiau pirma, ką išgirdau, buvo žinia, kad dvi naktis iš eilės politinė policija dariusi mieste kratas. Iš suimtųjų buvo minima Mikasė Navikaitė ir Vanda Mykolaitytė — abi aušrininkų organizacijos narės. Mikasę suėmė naktį į kovo tryliktąją, keletai dienų praėjus po to, kai palikau pas ją ginklą. Aš rimtai susirūpinau, tačiau vis dar ruseno viltis, kad parabelio pas ją nerado, kad tai tiesiog eilinė žvalgybos provokacija, jos agentų įskundimas.

Deja, tai buvo apgaulinga viltis. Nuėjęs pas savo principalą, advokatą Vladimirą Stankevičių, radau jį kažko susirūpinusį. Mane pamatęs advokatas apsidžiaugė.

— Maniau, kad ko gero ir tamsta pakliuvai,— pasakė jis.— Juk tamsta taip pat socialistams priklausai,— šyptelėjo profesorius.— Ar tamsta žinai, kad tarp suimtų studentų yra ir jūsų kurso kolegė Navikaitė? Jūs, rodos, geri pažįstami? Kalba, kad pas kitą studentę buvo rastas ginklas, o ji prisiėmė kaltę sau. . .

Man lyg lazda kas būtų trenkęs per galvą. Nejaugi tai būtų tas parabelis? Ir kam Mikasė jį buvo davusi? . .

Čia pastebėjau, kad profesorius, prityręs advokatas, smalsiai stebi mane. Susitvardžiau ir kuo ramiausiai pasakiau, kad gal tai tik šnekos, ir

viskas išaiškės. Kam tai Navikaitei būtų reikalingas ginklas?! Stengiausi būti kuo abejingesis.

Tačiau ši žinia greitai pasitvirtino. Buvo kalbama, kad Mikasė policijai pasakiusi, jog tas ginklas yra jos, bet griežtai atsisakiusi nurodyti, iš kur jį gavusi. Greitai paaiškėjo, kad tą nelimtą parabelį policija surado ne pas Navikaite, o pas jos draugę studentę Vandą Mykolaitytę.

Mikasę pažinojau gerai, todėl galėjau būti ramus, kad ji manęs neišduos. Tačiau ką daryti, kuo jai padėti? Deja, aš buvau bejėgis, pats turėjau saugotis. Tuo labiau kad policija areštavo ir Aleksandrą Vosylių, o karo komendantas jį pasodino mėnesiui į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą. Vėliau visam laikui, kol buvo karo statusas, jį ištremė į Vilkaviškio apskritį.

Apie istoriją su parabeliu aš negalėjau su niekuo kalbėtis, nes bet kam iškart paaiškėtų, jog yra kažkokia ginkluota studentų grupė.

Po trejeto savaitių Mikasės ir Vandos bylą prokuratūra perdavė kariuomenės teismui. Vandą iki bylos nagrinėjimo iš kalėjimo paleido, bet paliko policijos priežiūroje. Iš Vinco Mėšliaus ir kitų draugų sužinojau, jog vieną kartą pas Vandą Mykolaitytę buvo užėjusi Mikasė ir palikusi sunkoką ryšulėlį. Ji paprašiusi paslėpti tą ryšulėlį, nes galinti būti krata. Vanda ir anksčiau Navikaitei tokias paslaugas dariusi, todėl ir dabar ryšulėlį paėmusi ir žadėjusi paslėpti savo

kieme, malkų sandėliuke. Ryšulėlį iki nakties ji pakišusi po lova ar komoda, vis deldusi išnešti į sandėliuką, o paskiau apie jį užmiršusi. Atsiminusi tik tada, kai į duris vidurnaktį pradėjo belstis policija. Tačiau tuomet jau buvę per vėlu. Politinėje policijoje ji pamačiusi, kad ryšulyje yra ginklas, o ne vien tik nelegali literatūra, ji labai išsigandusi, bet nepasakiusi, iš kur visa tai. O sekančios dienos rytą, kai ji dar buvusi žvalgybos areštinėje, Mikasė pasakiusi, kad visa tai priklauso jai, ir Vanda čia niekuo dėta — ji net nežinojo, kas buvo tame ryšuly.

Praejus keletui savaitių nuvykau į Žiūrius Gudelius, kur gyveno ištremtas Aleksandras. Trumpai pasitarę nusprendėm kiek palaukti, o paskui toliau ruoštis atentatui. Tikėjome, kad tik žuvus Voldemarui, atsidarys kalėjimo durys Mikasei ir visiems kitiems politiniams kaliniams. Reikėjo atnaujinti kontaktus su kitais mūsų draugais.

Grižau į Kauną. Navikaitės ir Mykolaitytės byla jau buvo paskirta nagrinėti. Mikasės tėvas, matyt, mano dėdės advokato Andriaus Bulotos patartas, pakvietė gynėju profesorių Stankevičių. Byla turėjo būti nagrinėjama birželio mėnesį uždaromis durimis. Kad ir kaip norėjau, man neleido su byla susipažinti. Užtat mano principalas Stankevičius išrūpino man, kaip savo sekretoriui, leidimą būti salėje, kai teismas nagrinės bylą.

Tą rytą kariuomenės teismo salė buvo apytuštė. Priekiniuose suoluose sėdėjo keletas politinės policijos agentų. Kai kurie iš jų dalyvavo liudininkais, kaip paprastai esti politinėse bylose. Buvo dar vienas kitas advokatas, laukiantis eilinės bylos nagrinėjimo, jų sekretoriai.

Taku tarp suolų kariškių su plieno šalmais ir prie šautuvų pritvirtintais blizgančiais durtuvais lydimos pasirodė Mikasė ir Vanda. Jos buvo pasodintos į kaltinamųjų suolą.

Atsisėdau kiek atokiau, už kitų nugary, kad galėčiau visus matyti, o pats būčiau mažiau pastebimas. Ką gali žinoti, gal Mikasė, pamačiusi mane salėje, pradės nervintis. Tačiau ji laikėsi ramiai, šaltai, retkarčiais net nusišypsodavo. Vanda greta jos atrodė kaip pagautas paukštis, kuris nežino, ką su juo ruošiasi daryti.

Salėje pastebėjau ir Mikasės tėvą, Suvalkijos valstietį, kuris buvo mano tėvo jaunystės draugas. Geriau nesirodysiu ir jam, pagalvojau, nes ir į tai žvalgybininkai tučtuojau atkreips dėmesį.

Prasidėjo įprastinė procedūra: teismas trumpai apklausė kaltinamąsias, prisaikdino liudininkus — žvalgybos agentus. Paskiau buvo skaitomas kaltinamasis aktas, apklausinėjama kiekviena kaltinamoji, pasakė kalbą prokuroras, gynėjai.

Mikasė laikėsi drąsiai, ramiai. Jaudinosi tik jos gynėjas, mano šefas profesorius Stankevičius.

Jis nuo manęs visai neslėpė, kad jo, kaip gynėjo, uždavinys šioje byloje itin nelengvas. Skundėsi, kad pasimatymo metu, girdi, nepavyko kaltinamąją — „jūsų kolegę Navikaitę“, kaip profesorius pasakė, — įkalbinti teisme būti sukalbamesnei, vaizduoti nuolankesnę, gal kiek navioką ir „neerzinti be reikalo“, kaip jis sakė, teisėjų. Tie, girdi, ir taip yra pikti, tad kam juos dar labiau pykinti — bloginti savo padėtį. . .

Profesorius Stankevičius, sakė, sutiktų ir su tokia versija, kad Navikaitė neišsigintų ryšulyje rąstų proklamacijų, bet dėl to ginklo, tokio visiškai nemoteriško dalyko, — geriau sakytų, jog tai ne jos, kad gavusi jį iš vieno asmens, kuris prašė tą parabelį laikinai pasaugoti. Ji pati nežinojusi, kad tai griežtai uždrausta. O tam asmeniui ji davusi žodį niekada ir niekam nepasakyti, kas jai tą ginklą palikęs. Kiek supratau, advokatas Stankevičius norėjo paneigti, kad tarp Mikasės ir to ginklo yra tiesioginis ryšys, jis siekė sukurti versiją — pagrindą savo ginamajai kalbai. Joje, stengdamasis paveikti teisėjų jausmus, galėtų įtikinti, kad prieš juos stovi ne kokio nusikaltėlio, o tik jauna, romantiškai nusiteikusi, jausmais besivadovaujanti ir niekuo dėta mergina, kurios juo labiau negalima kaltinti priešvalstybine veikla, — apie ją byloje trūksta ir konkrečių įrodymų. Jis tada prašytų nežudyti jos jaunystės, neuždaryti jos pačiame gyvenimo pavasaryje į šaltą kalėjimą. Jeigu jau bausti, tai

tik švelniai, kad tai būtų pamoka ir tolesniam gyvenimui, kuris visas dar prieš jos akis. . .

Kažką panašaus, kaip iš anksto buvo žadėjęs, profesorius Stankevičius kalbėjo ir teisme. Jis iš tikrųjų stengėsi paveikti teisėjų jausmus, priminė, kad jauniems žmonėms būdinga neapgalvoti žingsniai ir gyvenimo klaidos. Šiuo atveju byloje trūksta duomenų, jog kaltinamoji būtų įvykdžiusi konkrečius nusikalstamus veiksmus.

Deja, Mikasė visiškai nesistengė vaizduoti suklydusios, tuo labiau atgailaujančios. Ji ir nebandė neigti, kad tas ginklas jai priklausė. Kam parabelis buvo reikalingas ir kodėl ji pas save laikė, Mikasė tiesiog atsisakė paaiškinti. Teismo pirmininkui suteikus paskutinį žodį, ji gana abejingu, tačiau tvirtu balsu tepasakė:

— Aš nieko iš jūsų neprašau. . .

Uniformuoti teisėjai subruzdavo. Matyt, jie pasijuto įžeisti ir balsiai reikalavo neleisti kaltinamajai toliau kalbėti. O ši stovėjo ir paniekinančiai šypsosi.

Posėdis pasibaigė. Po gero pusvalandžio teismo pirmininkas paskelbė nuosprendį, pagal kurį Mikasė Navikaitė buvo nuteista šešiolikai metų sunkiųjų darbų kalėjimo, pagal amnestijos įstatymą sumažinus bausmę perpus — iki aštuonerių metų, Vanda Mykolaitytė — šešioms mėnesiams sunkiųjų darbų kalėjimo, atitinkamai sumažinus bausmę iki trijų mėnesių.

— Na matai tamsta, ką gi aš galėjau padaryti?— sielojosi eidamas iš teismo salės profesorius Stankevičius.— Paduosime kasaciją vyriausiajam tribunolui, bet tasai, kaip visada politinėse bylose, tur būt, ir šiuo atveju nieko nepa-keis. . .

O aš galvojau: dabar mes turime padaryti viską, kad Mikasė ir kiti mūsų draugai nebūtų pūdomi kalėjimuos. Malonės iš fašistų valdžios, iš jų teismo nesitikėjau, o Mikasė pasigailėjimo iš fašistinių uzurpatorių tikriausiai niekada, neprašys.

Tų pačių, 1928-ųjų, metų rudenį Aleksandras gavo leidimą grįžti į Kauną tęsti studijų. Po kurio laiko iš kalėjimo išėjo ir karo komendantoto nutarimu prieš trejetą mėnesių ten pasodintas Martynas Gudelis. Kaune atsirado ir ketvirtas mūsų draugas, Vytautas Montvila. Retkarčiais susitikdavome visi pasitarti ir nusprendėme toliau ruošti atentatui prieš Voldemarą.

Ėmėme labai kruopščiai ir atsargiai sekti Voldemarą. Reikėjo nustatyti, kada ir kur jis buvoja, kada išvyksta ir kada parvyksta, kas jį lydi, kokia ir kaip organizuota jo asmeninė apsauga. Į sekimo darbą įsijungė visa grupė, taip pat įtraukėme ir tuos draugus, kurie buvo susiję su atentato ruošimu. Surinktus duomenis grupuodavome, analizuodavome dažniausiai mudu su Martynu.

Pavyko nustatyti, kokiomis savaitės dienomis Voldemaras lankosi teatre, koncertuose, kada išvyksta iš namų ir koku transportu. Jis važiuodavo juodoju limuzinu Nr. 4. Pas savo meilužę, vieną dramos teatro aktorę, eidavo pavakary, pėsčias. Retkarčiais į tą Daukanto gatvės namelį jį paveždavo limuzinas. Paprastai jis eidavo Donelaičio gatve. Iš tolo jį sekdamas vienas ar du civiliniai drabužiais apsirenęę policijos agentai. Gatvėje, prie Lietuvos banko rūmų, prieš Voldemarui išvykstant visuomet pasirodydavo pora žvalgybininkų, kartais stoviniuodavo uniformuoti policininkai. Kaip minėjau, kitoje gatvės pusėje, rūkalų kioske, „prekiavo“ taip pat žvalgybininkas. Mes su juo buvom kone pažįstami, nes praeidami beveik visada nupirkdavome pakelį papirosų,— juk visai natūralu, kad studentai pakeliui į universitetą ar iš jo eidami apsirūpina rūkalais.

Limuzinu iš namų išvykstantį Voldemarą paprastai lydėdavo jo adjutantas kapitonas Virbickas, o dažniausiai dar ir vyresnysis leitenantas Gudynas, tuolaikinis ginkluotos fašistinės „Geležinio vilko“ organizacijos vadovas — šefas, kaip tuomet jis buvo vadinamas.

Voldemarą saugantieji policijos agentai retkarčiais keisdavosi. Mes greitai visus juos, bet kur sutiktus mieste, atpažindavome.

Kai kada Voldemaras išeidavo iš namų policijai iš anksto nepasiuntus apsaugos. Vieną

kartą aš jo laukiau apie vienuoliką valandą Donelaičio gatvėje. Reikėjo patikrinti, ar tikrai jis, kaip mes buvome sužinoję, tuo metu eis pas savo meilužę. Ir iš tikrųjų, lygiai vienuoliką pamačiau išeinant iš banko rūmų žemaūgę, juodu švarku ir juodu katiliuku ant galvos diktatoriaus figūrą. Po pažastimi jis kaip visada nešėsi pasispaudęs juodą metalinę lazdele.

Susikaupęs skaičiau prie elektros stulpo priklijuotą skelbimėlį, praleidau Voldemarą pro šalį, o paskiau čia atsilikdamas, čia priartėdamas palydėjau jį iki namo, kuriame gyveno anoji aktorė. Nedidelis kiemas, kurį jis turėjo per eiti, buvo visiškai tuščias. Tiktai grįždamas tuo pačiu keliu, pastebėjau prie gatvių kampo du besidairančius žvalgybininkus.

Ė vyrukai, pagalvojau, jei šiandien būtų vykdomas pasikėsinimas, šaukštai jau būtų popiet. Judu tada tikrai būtumėte čia nereikalingi...

Greit nustatėme, jog apie Voldemaro atvykimą į teatrą galima spręsti ir iš to, kad Miesto sode ir Laisvės alėjoje prie vartų atsiranda daugiau žvalgybininkų ir policininkų. Prie teatro durų tokiais atvejais būtinai budėjo nuovados viršininkas ar jo padėjėjas ir pora policininkų. Juodasis automobilis privažiuoja prie Miesto sodo vartelių Laisvės alėjoje, o iš ten Voldemaras, adjutantų lydimas, taku eina į teatrą. Kartais žvalgybininkų būdavo tiek daug, kad sėdėdavo vos ne ant kiekvieno suolelio prie tako į teat-

ra. Tačiau pasitaikydavo, kad takas būdavo beveik visiškai tuščias, ypač jeigu Voldemaras kiek vėluodavo ir iki spektaklio pradžios būdavo likusios kelios minutės. Tada visa apsauga susikoncentruodavo arčiau teatro durų ir viduje, koridoriuose.

Apsvarstę įvairius galimus pasikėsinimo variantus, priėjome išvadą, kad patogiausia vieta yra elektros žibintų ryškiai apšviesta erdvi aikštelė prie įėjimo į teatrą. Čia viskas buvo gerai matoma, be to, mažiausiai galimybių nukentėti pašalininiams, niekuo dėtiems žmonėms. Jei bandytų įsikišti ir pasikėsinimui kliudyti žvalgyba ar policija, atviroje aikštelėje lengviau duoti jai taiklų atkirtį ir priversti pasitraukti.

1929 metų pradžioje galutinai nutarėme, kad pasikėsinsime, tiksliau sakant — užpuolime, dalyvausime trise: Vytautas Montvila, Martynas Gudelis ir aš. Visada ramus ir santūrus Vytautas Montvila dar 1928 metų pabaigoje veržėsi dalyvauti atentate, nerimavo, kad nieko konkretaus nedaroma fašistų savivalei pažaboti ir užkirsti keliui plėstis fašistiniam terorui Lietuvoje. Tiesa, Vytautas buvo tos nuomonės, kad teroru negalima apsiriboti, kad kovojant prieš fašizmą, reikia ieškoti platesnės atramos darbininkų, jaunimo, taip pat ir kaimo jaunimo sluoksniuose, kur vyravo ryškios antifašistinės nuotaikos. Jis ragino užmegzti ryšius ir su nepritariančiais fa-

šistiniam režimui šaulių organizacijos nariais. Martynas Gudelis tada aiškino, jog tokie ryšiai, esą, jau užmegzti su kai kurių Kauno įmonių darbininkais, taip pat su atskirais šaulių būriais provincijoje.

Būdavo, mūsų pokalbių metu Vytautas Montvila susiginčydavo su Gudeliu, kuris atentatui teikė didelę reikšmę, laikydamas jį ypač svarbia priemone, kaip jis sakė, tiesiogiai kovojant prieš fašizmą, prieš visą buržuazinę santvarką. Atentatas turi išjudinti visą Lietuvos liaudį ir priversti iš esmės pakeisti politinę padėtį krašte. Fašizmas, esą, tokio smūgio neatlaikys ir pabūgs, atsitrauks. Jis aiškino, kad maksimalistai organizuoja ir kitą kovos grupę. Prireikus individualų terorą, esą, galima panaudoti kaip sistemingą kovos priemonę prieš tokius asmenis, kaip plačiai žinomas revoliucionierių žudikas Plechavičius ir panašūs subjektai.

Vytautas Montvila į tokią argumentaciją žiūrėjo gan skeptiškai. Tačiau jis tuo pat metu nervinosi, nekantravo ir sakydavo: jei jau daroma kas nors konkretaus, tai reikia daryti dabar, tuojau pat, neatidėliojant.

1929 metų pavasarį pasiruošimas atentatui jauėjo į pabaigą. Vieną ūkanotą kovo popietę susitarėme susitikti Žaliakalnyje, Ažuolyne, ir išbandyti pasikėsinimui skirtus pistoletus. Ypatin-gai svarbu buvo patikrinti iš Vokietijos gautus

parabelius. Mudu su Aleksandru jau anksčiau iš jų šaudydami buvome pastebėję, kad šios sistemos pistoletai kartais užsikerta: iššauta tūtelė įstringa išmetimo angoje, ir pistoletas nebeveikia, ypač jeigu iš eilės iššaunama visa apkaba, šūvis po šūvio.

Lėtai kopėme su Martynu į Vytauto kalną iš Laivės alėjos vingiuojančiu taku. Medžiai skendėjo tirštame pilkai balkšvame rūke. Už mūsų, apačioje, tirštoje nepermatomoje migloje liko Kaunas. Tik iš žemai girdimo miesto užesio jau tūte jį ten esant. Išėjome į Ažuolyną. Nuo plikų medžių šakų papsėjo į žemę stambūs vandens lašai. Kvepėjo pernykščiais papuvusiais lapais, drėgna žeme. Kai kur po medžiais jau pradėjo kaltis žali žolės daigeliai. Aplink buvo tylu, ramu ir tuščia. Reti praeiviai vengė vaikščioti dar nepradžiūvusiais Ažuolyno takais ir, norėdami patekti į miestą ar atgal — į Minties Ratą ir Vydūno alėją,ėjo aplinkui, išgrįsta gatve.

Išėję Ažuolyno pakraštį mudu su Martynu Gudeliu pasukome į Aukštaičių gatvę. Ten, aklagatvyje, akmenų krūvoje, kampe tarp lentų tvoros ir senos aplūžusios daržinėlės ar malkinės, mes laikėme paslėpę dalį savo ginklų. Vieta nuošali, vienam saugojant antrasis net ir dienos metu galėjo paimti pistoletą su šoviniais. Ypač toji vieta patogi vakare, kada čia visiškai niekas nevaikšto,

Grįžome į Ažuolyną, kur takų sankryžoje laukėme ateinant Vytauto Montvilos. Iš čia eisime Mickevičiaus slėnin, nuošalio vieton, kur į šūvių garsą niekas nekreipia dėmesio, juo labiau, kad ne per toliausiai yra nedidelė policijos ar kariuomenės šaudykla.

Taku iš miesto pusės pamatėme artėjant vyriškio figūrą. Tai buvo Vytautas. Neaukštas, kresnas, plačiapetis, eina neskubėdamas,— tokį iš tolo atpažinsi.

Visad rimtai nusiteikęs Vytautas Montvila atrodė ir dabar santūrus ir uždaras. Įdėmios, skvarbios akys žvelgė iš po iškilios kaktos. Kaip aktyvų antifašistą pažinojau jį iš gimnazijos laikų. Dar Marijampolėje kartą policija buvo jį areštavusi už pažangią veiklą.

Pradėjęs studijuoti Kaune, kartais sutikdavau Vytautą kairiųjų, pažangiųjų studentų susirinkimuose. Retkarčiais mačiau jį ir mūsų išvykose, ekskursijose į Kauno apylinkes. Tada susipažinau su juo arčiau, pamačiau, kad jis ne toks jau uždaras ir asketiškas, kaip man anksčiau atrodydavo. Kompanijoje kartais ir jis mokėjo būti gyvas ir linksmas, nevengė karštų ginčų svarbiais politiniais, ypač kovos prieš fašistinę diktatūrą, klausimais. Buvo matyti, kaip smarkiai jaudina Vytautą susidorojimai su pažangaus, darbininkų judėjimo dalyviais — areštai, ištėrimai ir įkalinimai, karo teismai ir sušaudymai,— labai dažni po fašistinio perversmo.

Vytautas, kaip ir aš, nepriklausė maksimalistų partijai. Mes jį laikėme žmogum su gana aiškiai susiformavusiom materialistinėm pažiūrom, kartu ir žmogum, kuris veržiasi į kovą ir yra pasiryžęs jai save paaukoti. Kartais mane tiesiog šokiruodavo jo nekantrumas, reikalavimas veikti greit, neatidėliojant ir tuo pat metu — abejonė dėl tokios svarbios kovos priemonės, kaip individualus teroras.

Vytautas Montvila ėjo prie mūsų lėtai, neskubėdamas, atrode, užsigalvojęs. Tylėdamas paspaudė mudviejų rankas.

— Aš norėjau su judviem pasikalbėti,— lėtai tarė.

Jis kalbėjo, kad kaip ir anksčiau abejoja, ar tikslingas yra teroras kaip revoliucinės kovos priemonė. Jo nuomone, po pasikėsinimo neišvengiamai sulauksime fašistų policijos represijų, o joms pasipriešinti nepajėgsime. Mūsų ryšiai su darbininkija ir kai kuriais šaulių organizacijos būriais — tai dar ne revoliucinės kovos organizacija, tai ne reali jėga, kuria mes laisvai galėtume disponuoti. Mes beveik neturime ryšių su antifašistais kariuomenėje. Pasikėsinimas prieš Voldemarą tokiomis sąlygomis vargu ar pakeistų padėtį krašte. Be abejo, toks žygis daug ką nudžiugintų: štai atsirado vyrai, kurie išdrįso pakelti ginklą prieš kruvinąjį fašizmą. Ir kas toliau? Ką mes po to darysime? Taigi pastaruoju

metu jis viską gerai apgalvojęs ir nusprendęs pasikėsiniame nedalyvauti. . .

Martynas bandė Vytautą Montvilą įtikinti, kad šiuo metu Lietuvoje kaip tik laikas panaudoti terorą, kad tai tiesioginės revoliucinės akcijos veiksmas, labai efektinga viešo protesto prieš fašizmą forma. Jo nuomone, teroro aktas turės iki pamatų sukresti visuomenę, išjudinti tą politinę balą, kurioje dabar mirksta Lietuva. Toks veiksmas tai ir efektingas atkirtis fašistų vykdomam terorui. Liaudis mus parems. Visi pamatys, kad fašistai taip pat negali nebaudžiami naudoti ginklą politinėje kovoje, kad ne vien tik jie gali savo politinius priešus šaudyti, kad Lietuvoje yra tokių vyrų, kurie išdrįsta į fašistinius žudikus šaudyti. Pagaliau ir moraliniu, etiniu požiūriu mus visuomenė supras.

Kalbėdami jiedu vaikščiojo taku pirmyn ir atgal. Stovėjau netoliese tarsi sargyboje. Ne viską, ką jie kalbėjo, aiškiai išgirdau, tik supratau, kad Vytauto apsisprendimas galutinis, kad jis nekeis savo nusistatymo. Žinojau, kad jį įtikinti ir perkalbėti nėra taip paprasta.

Diena jau krypo vakarop — nebeliks laiko šaudymo pratyboms. Pasiūliau jūdvių diskusiją baigti. Jei Vytautas netiki atentato tikslingumu, jo būtinumu,— neturi jame dalyvauti. Tada nėra reikalo toliau ginčytis. Juk negalima žmogaus versti daryti tai, kuo jis netiki.

Vytautas prieina prie manęs, stabteli, pasižiūri į akis.

Pagalvojęs, kad jis gal ne visiškai mane suprato, gal jam atrodo, jog aš manau jį pabūgus, pristigus ryžto dalyvauti pasikėsinyje, bandau jam išaiškinti, kad ne tai norėjau pasakyti, kar-toju, kad, mano nuomone, niekas neturi morali-nės teisės reikalauti iš jo ar kurio kito asmens dalyvauti tokiuose veiksmuose, kurių tikslingu-mu jis abejoja ar tiesiog netiki jų reikalingumu. Siūlau susitarti: mes gražiname jo duotą mūsų grupei pasižadėjimą, jo žodį, ir savo ruožtu no-rime, kad jis pažadėtų mums, jog išlaikys paslap-tį, niekada ir niekam apie ruošiamą atentatą ne-prasitars.

Apsiniaukęs Vytauto Montvilos veidas nu-švito.

— Šitai aš jums, vyručiai, pažadu!— sako jis ramiu tvirtu balsu.— Atsiminkite, kas beatsitik-tų — aš visados jūsų draugas. O judu žiūrėkite, saugokite save. Mes dar būsime kartu...

Žengė porą žingsnių, apkabino vieną, paskui kitą. Apsisuko ir nuėjo miesto link. Taip ir ne-atsigrįžo nė karto.

Vytautas Montvila žodį ištesėjo. Po pasikėsi-nimo prieš Voldemarą jį, kaip ir daugelį kitų mūsų draugų, fašistų policija areštavo ir perda-vė kariuomenės teismui. Teisme jis laikėsi ryž-tingai ir drąsiai. Tardymo metu nieko nepasa-kė, kas pasunkintų draugų padėtį ar jiems pa-

kenktų. Nors byloje nebuvo absoliučiai jokių duomenų apie jo ryšį su atentatu, Vytautas Montvila buvo nuteistas dešimčiai metų sunkių darbų kalėjimo.

Į miestą grįžome vėlai, sutemus. Pistoletus palikome ten, iš kur juos buvome paėmę: akmenų krūvoje. Aukštaičių gatve pasukome Ukmergės plento kryptimi.

— Užeikim pas Untoną,— parodė Martynas į šviečiančius nedidelio medinio namo langus.

— Užeikime.

Untonu mes vadinome mūsų fakulteto kolegą anykštėną Antaną Laskauską.

Stipriai pabeldėme į priemenės duris. Pasigirdo žingsniai ir būdingas Untonui klausimas:

— Kū ty velnias atneša?

Išgirdęs, kad tai mudu su Martynu, Untonas greitai atidarė duris ir pakvietė į vidų. Girdi, jau norėjęs eiti gulti, bet kad čia tokia kompanija — jis pasilenkė prie spintelės, ištraukė butelį ir trejetą stikliukų.

Sėdime ir kalbamės. Aiškinamės Untonui, kodėl pastaruoju metu pas jį retai beužeiname. Martynas padaro užuominą, kad taip dabar reikia, nes tokie, mat, laikai, jog nieko negali žinoti... Tegul jis nesistebi ir nepyksta, kad retai matomės. Taip geriau ir jam, ir mums.

— Ar jūs tik kažko nesugalvojot?— sako Un-

tonas.— Žiūrėkit, neprisivirkit košės su ta savo politika...

Nuraminame Untoną, kad viskas bus gerai.

— Na, kad viskas gerai baigtųsi,— sako Martynas jau kiek įraudęs ir trenkia į sieną ką tik išgertą stikliuką.

Untonas sužiuro. Nuraminome jį, kad čia tik taip sau, studentiškas nuotaikingumas. Na, o šiaip Untonas turi suprasti, kad ir ilgiau nesimatydami mes ir toliau liekame gerais draugais.

Po pėros valandų atsisveikiname su Untonu ir Aušros taku nusileidome žemyn, į miestą.

Nei Untonas, nei mes tada ir nepagalvojome, kad vien už tai, jog jis buvo mūsų geras pažįstamas, o be to, rūpindavosi maisto pristatymu Mikasei Navikaitei ir kitiems kalėjime esantiems draugams, po pasikėsینimo prieš Volde-marą kariuomenės teismo bus nuteistas ketveriems metams sunkiųjų darbų kalėjimo.

Buvo gražus 1929 metų gegužės šeštosios rytas. Saulėta ir šilta. Neskubėdami ėjome su Martynu Laisvės alėjos viduriu nuo [gulos bažnyčios Miesto sodo link. Sode prie tako sėdėjo ant suololių moterys su vaikais, šnekučiavosi seniai. Dar iš tolo pamatėme, kaip buvo sutarta, ant suololio prie aikštelės priešais teatro duris sėdinti Aleksandrą Vosylių. Kaip visada tvarkingai apsirengęs, sportiškai pasitempęs, su stu-

dentiška aksomine Technikų draugijos kepuraite jis atrodė linksmai nusiteikęs. Sutiko mus su giedria šypsena akyse.

Visi kartu apžiūrėjome afišas teatro prieangyje. Matomiausioje vietoje kabėjo skelbimas, kad gegužės šeštą dieną aštuntą valandą trisdešimt minučių vakaro įvyks Glazunovo muzikos koncertas. Žinojome, kad į šį koncertą užsakyta ložė ir Augustinui Voldemarui. Apie Voldemaro apsilankymą teatre Martynas sužinodavo per kažkokią kasoje dirbančią savo pažįstamą.

Išėję iš teatro atsisėdome ant suoloelių prie įėjimo į teatrą. Ant šio suoloelio šįvakar penkiolika dvidešimt minučių prieš koncerto pradžią sėdės Aleksandras. Paėmęs iš Technikos fakulteto laboratorijos bombas, jis atsineš jas čia. Dvi mažesnes turės kišenėse. Jas panaudos, jei aktyviai įsikištų ar pradėtų persekioti policija. Vieną bombą po mūsų šūvių įsiai mes į Voldemarą. Tuo tarpu mudu su Martynu greitai pasitrauksime tarp medžių dešinėje aikštelės pusėje, kad nepasiektų sprogišios bombos skeveldros. Metęs bombą kartu su portfeliu, Aleksandras pasislėps už medžio, o paskiau nuseks paskui mus. Sutariam elgtis kuo ramiausiai: nebėgti, eiti žingsniu, kad neatkreiptume praeivių dėmesio.

Jei prasidėtų susišaudymas su policija ar Voldemaro apsauga — žvalgybininkais ir adjutantais, — iš čia turime pasitraukti visi kartu ir jokiū būdu nepalikti kurio vieno. Jei kuris būtų

sužeistas, kiti turime jį iš čia išvesti ir išgelbėti. Svarbiausia: veikti staigiai, neduoti „jiems“ atsikvošėti, negailėti šovinių.

Dar kartą aptariam, kaip elgtis tuo atveju, jei kuris iš mūsų vis tik patektų į policijos rankas.

— Aš viską prisiimsiu sau vienas. Sakysiu, kad pats savo iniciatyva veikiu, o kiti čia niekuo dėti,— atkakliai kartoja jau ne kartą savo pareikštą mintį Aleksandras.

Atsisveikiname sutarę susitikti vakare, septintą valandą trisdešimt minučių, universitete prie Technikos fakulteto laboratorijos.

Eidamas vienas sau dar pergalvoju visas pasikėsینimo detales. Atrodo, viskas turi eiti sklandžiai. Svarbiausia, ramybė ir ištvermė — nesijaudinti ir nesinervinti. Žinoma, tai nelengva. Tačiau buvau įsitikinęs, kad ryžtingi veiksmai čia pagrindinis momentas. Policija ir šnipeliai įpratę, kad vien jų pasirodymas baugina, visi nuo jų bėga, slapstosi. Mes pabandysime atsukti lazda kitu galu ir priversti juos pačius bėgti ir slapstytis. Prateę beveik visada turėti reikalų su beginkliais,— pažiūrėsime, kaip jie atrodys, susidūrę akis į akį su ginkluotais ir mokančiais vartoti ginklą vyrais.

Iš Miesto sodo išeinu aplinkui teatrą pro var-telius į Kęstučio gatvę. Dar kartą reikia gerai įsiminti, kaip ten viskas atrodo, kad vakare, tam-soje, netektų klaidžioti.

Dieną praleidome kaip visada. Per pietus Studentų susiėlpimo draugijos valgykloje vėl visi trys pasimatėme. Tačiau pokalbiai jau buvo tik įprastiniai, studentiški. Po pietų, kaip dažnai kad darydavau, sužaidžiau su Juozu Galvydžiu porą šachmatų partijų. P vakare grįžau į savo kambarėlį Ukmergės plente. Tuo metu gyvenau ten su savo buvusiu gimnazijos klasės draugu Technikos fakulteto studentu aušrininkų organizacijos nariu Kaziu Natkevičium. Jis buvo ramus, labai santūrus ir taktiškas žmogus. Nežinau, gal jis ką ir nujautė apie mano pastarųjų mėnesių veiklą, tačiau niekad man apie tai neužsiminė. Kai prieš savaitę paprašiau jį išvykti kur nors, gal į Marijampolę pas savuosius, kad prireikus galėtų įrodyti savo alibi, jis manęs nieko neklausinėjo. Pasižiūrėjo, nusišypsojo ir tepasakė:

— Gerai, jei reikia, aš tai padarysiu. . .

Ir vis tikslai, nors Kazio Natkevičiaus alibi buvo liudininkų patvirtintas, po atentato kariuomenės teismas nuteisė jį šešeriems metams sunkių darbų kalėjimo.

Visokius laiškėlius, užrašus ar kitą galinčią bent kiek mane ar draugus kompromituoti medžiagą aš jau seniai buvau sunaikinęs arba išnešęs. Policija, kad ir kaip netikėtai užgriuvusi, jau nieko čia nebepeštų.

Pistoletus, atsargines šovinių apkabas tą pat popietę buvau atsigabenęs į savo kambarėlį. Da-

bar dar kartą juos apžiūrinėjau, ištepiau mecha-
nizmus alyva.

Artėjo vakaras.

Apsivilkau pilku lietpalčiu, kurį galima ge-
rai suveržti diržu, kad nesimatytų užantyje už-
kišto parabelio. Valterį įsikišau į dešinę kišenę.
Kairėje kišenėje buvo atsarginė šovinių apkaba.
Vietoj studentiškos kepuraitės užsidėjau skrybė-
lę. Mečiau paskutinį žvilgsnį į savo kambarėlį:
tvarkingai paklota lova, po ja lagaminėlis, ant
stalo knygų ir paskaitų konspektų krūvelė. Tai
ir viskas, ką aš čia palieku. Kažin, ar dar kada
besugrįšiu į šį kambarėlį? Pagalvoju, ir man pa-
sidaro truputį liūdna. Greičiausiai, niekada. . .

Seimininkės vilkšunis Reksas kaip visada pa-
lydi mane iki išlaukinių durų. Mudu su juo drau-
gai. Eidamas iš didesnio kambario į koridoriuką,
aš tarp durų stabteliu ir žemai nulenkiu galvą.

— Reksai, opai

Reksas truputį įsibėgėja, atsispiria priekinė-
mis kojomis mano pečių ir lengvai, inkšdamas
iš džiaugsmo peršoka per mane. Jis tai pakar-
toja kelis sykius.

Reksas moka atidaryti duris. Naktį, apie dvy-
liktą valandą, jis visada ateina su manim atsi-
sveikinti,— lyžtelėti veido. Radęs miegantį Kazį,
jis siekdavo ir jį nakčiai „pabučiuoti“. Kazys
tik kraipydavo į šalis nosį kažką murmedamas.
Kai aš jam apie Rekso išdaigą papasakojau, Ka-
zys nemažai mano nuostabai tįk nusikvatojo.

— Ko tu juokies?— paklausiau aš.

— Ogi jis ir pačiam daro tą pat, kai randa miegantį, o aš dar skaitau knygą. . .

Nusileidžiu nuo kalno į miestą. Kaip paprastai, Donelaičio gatve einu į Pirmuosius universiteto rūmus. Gyvenimas mieste plaukia lėta, įprastine vaga. Pro atvirą langą kažkur skamba muzika. Oginskio polonezas. O juk pas mus tai uždrausta, juk tai lenkiška muzika, topteli man. Tikrai, daug kas pas mus uždrausta. . .

Paskutinis vakaras universitete. Šį pavasarį turiu baigti studijas. O dabar jos staigiai nutrūksta: liks neišlaikyti egzaminai, negautas diplomas. . . Rytoj viskas bus kitaip, negu šiandien.

Tur būt, kiekvieno žmogaus gyvenime esti tiesos, atvirumo pačiam sau valanda, kada jis turi galutinai apsispręsti dėl savo vietos pasaulyje, žmonių visuomenėje. Prieinama tokia riba, kai reikia pereiti Rubikoną. Žengti tokį žingsnį, po kurio atgal jau nebegrįžtama. Gyvenimo menas ir yra surasti, pasirinkti teisingąją pusę, kurioje tau jau visada teks būti, iš kurios tu jau nesitrauksi. Jaunystėje pasirinktiems idealams tu turėsi likti ištikimas, jų neišsižadėti ir neišduoti, kad ir kaip būtų sunku. Net jei už juos turėtum žūti. Žūti? Vadinasi, mirti!? Taip, iš ten, kur mes dabar eisime, galime ir negrįžti. Ne, mirti nenoriu! Noriu gyventi, gyventi, sužinoti, pamatyti, kas bus „po to“, po pasikėsinimo. . . Rodos, sutikčiau su daug kuo — su gyvenimu

pogrindyje, tremtinio, emigranto dalia, bastymusi svetimų kraštų, kad ir kaip nesvetingų, keliais. Kad tik likčiau gyvas! Mirties, nebūties sąvoka nenorėjo tilpti mano sąmonėje. Ne dėl to, kad aš jaučiau kažkokią panišką jos baimę. Ne! Tik dėl to, kad aš ir „po to“, po pasikėsinimo, norėjau būti gyvas.

Veiksiu taip, kaip ne kartą jau anksčiau buvau apgalvojęs. Juk gali mano draugams atsitikti kas nors netikėta, ko negalima iš anksto numatyti. Tad aš pats turiu elgtis taip, lyg visa tai, kas turi būti padaryta, mano pareiga ir uždavynys. Jei susidursime su ginkluotu pasipriešinimu, aš turiu apginti ir patsai save, ir savo draugus. Tad reikia veikti šaltai, apgalvotai, o kartu ir greitai. Ir vėl jaučiu, kad man pasidaro lengva, kad viskas vėl atsiduria savo vietoje.

Pagaliau kaip ten bebūtų, o jau metas. Reikia eiti. Kelio atgal nebėra. Tai jau seniai nuspręsta.

Teisės fakulteto koridoriai tušti. Juos gaubia pavakarės prieblanda. Šen bei ten auditorijose pro durų apačią šviečia elektros šviesa.

Šį vakarą aš jau ten nebesėdėsiu, topteli mintis ir vėl užgęsta. Pasidaro gaila ir truputį liūdna. Nieko, visa tai greit praeis. Mintimis reikia grįžti į tai, kas man dabar labiausiai rūpi.

Prie fakulteto skelbimų lentos, kaip buvo sutarta, laukia Martynas Gudelis. Jis su kažkuriuo kurso draugu kalbasi apie pasirošimą eiliniam

egzaminui. Prieina bendrakursis teisininkas, visada linksmas Dzidas Toliušis ir dar pora vyrų — mūsų fakulteto studentų.

— Tai ką, bičiuliai,— kalbina Dzidas,— kur patrauksime šį vakarą? . .

Mudu su Martynu juokais kažkokiu pretekstu atsilabinėjame, lyg būtume su kažkuo susitarę.

— Po paskaitos nepabėkite,— sako linksmi nueidamas į šalį Dzidas,— aš turiu vieną pasiūlymą. . .

— Gerai, gerai,— atsakome mudu ir pasukame į Technikos fakulteto koridorių.

Netoli laboratorijos, prie lango, mūsų jau laukė Aleksandras. Kaip ir ryto metą, jis dėvėjo studentišką kepuraitę. Ant lango pūpsojo šį kartą pilnas portfelis.

— Taip, kaip susitarėme? Niekas nepasikeitė?— pirmas užklausė mūsų Aleksandras.

— Taip! Eisime, kaip susitarėm,— atsakė jam Martynas.

Kurį laiką kalbamės apie šį bei tą. Tačiau pokalbis be aiškaus ryšio, padrikas. Jaučiame, kad kiekvienas galvojame apie kažką sava, tačiau iš esmės apie tą patį. Visus kamuoja tas pat klausimas: kaip mums šį vakarą seksis? Šiandien tai turi įvykti!

Labai jau mus visus išvargino, tiesiog išsekino pastarųjų savaitių ir dienų nuolat didėjusi nervų įtampa. Jautėmės pasiekę tokį kulminaciją

tašką, kuris reikalaute reikalavo: arba — arba. Arba tučtuojau baigti tą reikalą, arba mūsų nervai ilgiau nebeišlaikys.

Pasižiūrime į laikrodžius. Laikas.

— Na ką, vyrai, palinkėkime vienas kitam sėkmės ir atsisveikinkime. Duok skruostą,— sako Martynas Aleksandrui.

— Tikėsimės, kad viskas praeis sėkmingai... — priduriu aš.

Visi atsibučiuojame. Sukrečia mane toks ramus ramus ir kartu liūdnas Aleksandro žvilgsnis. Jis nieko nekalba.

Tikriausiai, negali nebūt viskas gerai, įkyriai sukasi man galvoje viena ir ta pati mintis.

Mudu einame kartu su Martynu. Aleksandras atskirai.

Dar kartą sutiksliname būsimus atentato veiksmus ir pasitraukimo planą. Įsidėmiu: jei išsiskirsime, pirmoji susitikimo vieta — prie Šeštojo forto, ten, kur sušaudyti keturi komunistai, antroji — prie Martyno Gudelio tėviškės, Kaišiadorių apskrityje. Visi trys turime gana detalius, dar vokiečių Pirmojo pasaulinio karo metu paruoštus generalinio štabo žemėlapius ir kompasus. Dabar mums teliko vienas rūpestis: kuo greičiau „tą reikalą“ užbaigti. Keletą kartų dėl tos ar kitos priežasties pasikėsiniimą tekdavo atidėti. Buvo ir toks atvejis, kai „jis“ vėlavo į teatrą keliolika minučių. Mes pamatėme juodąjį limuziną privažiuojant prie sodo vartų jau pasitrau-

kę, eidami Laisvės alėja. O kartą Voldemaras iš viso neatvyko į teatrą, nors vietos tą vakarą ir buvo rezervuotos.

Toliau sekti Voldemarą ir jo butą darėsi vis pavojingiau. Policija galėjo kažką suuosti, pastebėti. Net ir mūsų kolegės, Teisės fakulteto studentės, pradėjo juokauti, kad labiausiai mes mėgstame su jomis vaikštinėti Donelaičio ir Maironio gatvėmis, pro Lietuvos banko rūmus.

Ramus, šiltas pavasario vakaras. Štai ir Karo muziejaus sodelis, kuriame mūsų taip pat ne kartą sėdėta, aptariant eilines „ėjimo“ ir „grįžimo“ nesėkmes. Eidami toliau, dar iš tolo matome banko rūmus. Žvalgybininko kioske jau dega šviesa. Tai geras ženklas,— jis sėdės ten, kol nuvažiuos Voldemaras.

Išeiname į Laisvės alėją. Šaligatviuose pagyvėjęs judėjimas. Kauniečiai skuba atlikti savo reikalų, viskuo apsirūpinti. Šviečia krautuvių vitrinos. Prieiname Centrinį paštą, apskukame nedidelį ratą. Laiko dar yra, tad neskubėdami Miesto sodo taku einame iki teatro durų. Į teatrą jau renkasi publika. Prieangyje, už stiklinių durų, jau stypso dviejų policijos pareigūnų figūros. Ten pat šmižinėja ir pora civiliniais drabužiais apsirengusių tipelių. Atrodo, tai žvalgybininkai iš Voldemaro apsaugos.

Pasiskaitę afišas, įsitikinę, kad visi bilietai į Glazunovo koncertą išparduoti, išeiname į lauką. Eidami per aikštelę, kuri dabar jau ryškiai

apšviesta, pamatome kairėje ant suoloelio sėdinti Aleksandrą. Šalia jo guli portfelis.

Miesto sodas baigia ištuštėti, jau nebekrykštuoja ir nebebėgioja takais vaikai. Tik netoli Aleksandro vis tebesėdi ant suoloelio jauna porlė. Apsikabinę, atrodo, viską užmiršę, jiedu spokso į šviesą.

Ech, eitumėte judu šiandien kur kitur, pagalvoju apie juos. Ką gi, sudrumsime mes jūsų idiliją...

Žvilgteliu į Martyną. Jis taip pat pastebėjo jaunuolius ir šyptelėjo. Tur būt, pagalvojo tą patį, ką ir aš.

Grižome į Laisvės alėją. Prie sodo vartelių stoviniuoja išsipustęs tipelis. Nematytas, negi būtų šnipelis? Jei taip, Voldemaras tuoj atvažiuos. Vadinas, laukiame ne veltui.

Dvidešimta valanda šešiolika minučių. Negi šiandien juodasis limuzinas vėluotų?!

Praėjus keletui minučių iš tolo pamatėme kitoje Laisvės alėjos pusėje stiprias automašinos šviesas. Atvažiuoja.

Prie pašto limuzinas daro posūkį ir artėja prie sodo vartelių. Pamažu einame jo sutikti.

Be garso automobilis sustoja prie šaligatvio. Pirmieji išlipa du karininkai: Virbickas ir Gudynas. Paslaugiai atidaro dureles. Nevikriai, rangdamasis išlipa Augustinas Voldemaras ir lieka šaligatvyje stovėti. Apsirengęs juodu paltu su

juoda aksomine apykakle, juodu katiliuku ant galvos, su lazdele rankoje.

Adjutantas kapitonas Virbickas padeda išlip-
ti apkūniai, už Voldemarą aukštesnei moteriškai,
kuri veda už rankos kokių penkerių ar šešerių
metų berniuką.

Mudu su Martynu susižvalgome: na, to be-
trūko. Voldemarienės (buvusios Jaščenkienės) ir
jos sūnaus atvykimas į teatrą komplikuoja mū-
sų uždavinį. Ji ir vaikas mums tik trukdys. Teks
saugotis, kad kulka atsitiktinai nekliūtų kuriam
iš jų.

Vienas kitas retas praeivis stabtelė leidamas
ponams įeiti į Miesto sodą. Neramiai žvilgčioja
į šalis abu karininkai. Jiems aiškiai rūpi grei-
čiau patekti į teatrą.

Mudu su Martynu stovime netoliese, kalba-
mės lyg atsitiktinai susitikę pažįstami.

Staiga kur buvę kur nebuvę prie limuzino
prilindo trys apskurę berniūkščiai, iš tų, kuriuos
tuometiniam Kaune vadindavo gatvės vaikais.
Matyt, jų dėmesį patraukė puošnus blizgantis li-
muzinass, juo atvažiavę ponai, o ypač jų am-
žiaus berniukas.

— Ko čia landžiojate?— piktai subarė vaikus
leitenantas Gudynas.

Vieną iš jų, arti prilindusį ir bandantį pa-
žvelgti į automašinos vidų, jis pastūmė į šalį.
Šis prispaudė rankute smunkančią jam aiškiai

per didelę sudėvėtą kėpurę, ir visi trys berniūkščiai kaip žvirbliai pasklido į šalis.

Atvykusieji tuo tarpu suėjo į sodą.

Limuzinas Nr. 4 vėl be garso pajudėjo iš vietos ir nuvažiavo.

Mudu su Martynu susižvalgome. Palaukiame, kol visa kompanija sueina į sodą. Neskubėdami sekame iš paskos.

Taku kraštinis iš kairės eina kapitonas Virbickas, greta Voldemarienė, vesdama už rankos sūnų Lulu, šalia jų Voldemaras, dešinėje leitenantas Gudynas.

Einame kiek atsilikę. Kada jie priartėja prie ryškiai apšviestos aikštelės, sakau Martynui:

— Dabar einam. . .

— Einam,— atsako jis.

Paspartiname žingsnius. Atstumas tarp jų ir mūsų greitai mažėja. Pasivejame juos, išeinančius į ryškiai apšviestą aikštelę. Žvilgtelėjęs dešinėn, vieną akimirką matau Aleksandrą, tebesėdintį ant suoloelio. Jis žiūri į mūsų pusę.

Abu karininkai, atrodo, kažko sunerimo. Tur būt, pastebėjo čia pat, užpakalyje jų, atsiradus du nepažįstamus vyrus.

Žvilgsnis į Martyną: jis turi šauti pirmas, jis taip norėjo. Linkteliu jam galva ir žengiu porą plačių žingsnių pirmyn. Tą pat padaro ir Martynas. Jis jau turi rankoje parabelį, aš -- valterį.

Vos pamatau ištiestą į Voldemarą jo ranką, dukart plyksteli ugnis ir drioksteli garsūs žūviai. Voldemaras lyg gavęs niuksą klumpa, tačiau išsilaiko ant kojų.

Jis turi šarvą, kaip žaibas švysteli galvoje mintis. Kiek kartų mes apie tai kalbėjome.

Abu karininkai pasisuka ir atšoka į šalis. Gudynas stengiasi ištraukti dešinę ranką iš kišenės.

Visa tai trunka keletą akimirkų. Tada pradėdu šaudyti ir aš. Gudynas parkrenta ten, kur stovėjo.

Žvilgtelėjęs į kairę, pamatau Martyną ir Virbicką kaip užhipnotizuotus, įrėmusius žvilgsnius į vienas antrą. Martynas laiko pakėles atsuktą į Virbicką parabelį ir kairiąja ranka kažką apie jį knibinėja. Aišku: nori ištraukti po šūvio įstrigusią gilžę. Virbickas pistoletą laiko rankoje ir kažkodėl nediršta jo pakelti.

Reikia veikti greitai, tesusėjau pagalvoti ir pakėles ranką paleidžiu jo pusėn šūvį. Girdžiu, kaip krenta atsitrenkdamas į cemento plokštę jo pistoletas; susvyravęs Virbickas griūva į gėlių gazoną.

Tuo metu Voldemaras pašokęs keletą žingsnių pirmyn, pasisukęs laiko abiem rankom nuo galvos krentantį katiliuką ir išgąstingom akim žiūri į mus.

Voldemarienė pabėgėjo tempdama už rankos vaiką ir parkrito ant tako.

— Policija, policijaaa! . . — spiegiamčiu balsu klykia ji.

Tuo momentu atsigrėžiu į Voldemarą ir porą kartų spusteliu valterio gaiduką.

Voldemaras suklumpa, bet pašokęs skuba įsmukti į teatrą. Stengiuos geriau prisitaikyti, tačiau taikinyš labai judrus. Pora kulų sudaužo stiklus teatro duryse, ir jie skambėdami byra žemėn.

Tada tik pamatau kairėje, greta manęs, stovintį Martyną. Parabelį jis jau buvo paslėpęs ir rankoje laikė mažo kalibro brauningą — valterį. Jis vis dar tebežiūrėjo į teatro duris ir prie jų suklupusį Voldemarą.

— Einam! — sakau Martynui.

Keletas žingsnių, ir mes jau medžių šešėlyje.

Viduryje tako dar suspėju pamatyti pasilenkusią Voldemarienę. Kaip vėliau paaiškėjo, ji nebuvo sužeista. Kiek nukentėjo jos Lulu, kuri buvo kliudžiusi nuo grindinio atšokusi kulka. Tačiau ir Lulu greit pasveiko, nors tautininkų spaudoje buvo šaukiama apie tariamai sunkų jo sužeidimą.

Sode įšviešpatavo visiška tyla. Aplink nė gyvos dvasios. Praeidami pro Aleksandrą, matome jį stovintį prie suoloelio, įsmeigusį žvilgsnį į teatro duris. Netoliese sėdėjusi jaunuolių porėlė dabar buvo užlipusi ant suoloelio: abu jie stovėjo išsitiesę visu ūgiu ir laikė į viršų iškėlę rankas.

Pasiduoda jiedu, ar ką, topteli mintis. Matau,

kad ir Martynas juos pastebėjo. Kai mes jau esame tamsiame medžių šešėlyje, girdime, kaip anųdviejų batų padai tankiai tankiai taukši į tako grindinį. Nudūmė kiek kvapas leidžia Laisvės alėjos pusėn. Niekada neteko girdėti, kad kokie jaunuoliai kam nors, tuo labiau policijai, būtų sake, jog matė to vakaro įvykį Miesto sode...

Skubame apeiti aplink teatrą. Prie dvejeta stambesnių medžių stabtelėjome. Pamatėme čia pat už kokios dešimties žingsnių įkandin mūsų einantį Aleksandrą. Rankose jis neturėjo portfelio. Nemetė bombų, ar jos nesprogo?

Po keleto dienų paskelbtame policijos pranešime buvo rastos dvi „lenkų gamybos“ bombos. Mesti bombų Aleksandras nesiryžo tikriausiai todėl, kad prieš jį ant tako buvo vaikas ir moteris, kurie nuo sprogimo būtų žuvę.

Prieiname vartelius į Kęstučio gatvę. Dešinė ranka su paruoštu šauti pistoletu kišenėje. Tarp vartelių akis į akį susiduriu su uniformotu policijos karininku. Jį už parankės įsikabinusi laiko jauna moteris.

— Atsiprašau,— kreipiuosi į juos,— gal leisiu mums praėiti?

Čia pat stovi ir Martynas.

Porelė pasitraukia iš tarpuvartės.

— Atleiskite,— kažkaip neryžtingai ir nedrąsiai sako man policijos pareigūnas,— kas ten sode atsitiko, kas ten šaudė?

— Iš kur aš galiu žinoti?— klausimu į klausimą atsakau.— Prašome nueiti ir pasižiūrėti.

— Aš nieko, aš tik taip,— pralemena uniformotas.

— Jonai, ko tu ten eisi, tu nesikišk!— energingai tempia už rankos policijos pareigūną moteris.— Tu juk ne tarnyboje, tai ko ten lįsi?— Girdime mudu su Martynu jau eidami Kanto gatvės link.

— Iš tikrųjų, Jonai, nėra ko ten landžioti,— sakome mudu.— Visai protinga moteris. . .

Neteko išgirsti, kad policijos karininkas apie šį susitikimą būtų kam prasaręs.

Neskubame, kad neatkreiptume praeivių dėmesio. Skersai pereiname Kanto gatvę. Už kelių dešimčių žingsnių matome Kęstučio gatve einantį mums įkandin Aleksandrą.

Iš Kanto gatvės pasukame į siaurą Poškos gatvelę. Prie kampo stabtelėjame pasitikrinti, ar „Jonas“ vis dėlto nesugalvojo mūsų pasekti. Tačiau nieko įtartino nesimato.

Tuščia, menkai apšviesta Poškos gatve greit pasiekiamo senamiestį. Klaipėdos gatvėje jau didesnis judėjimas. Tarpuvartėse šen bei ten stoviniuoja merginos, laukdamos klientų. Viena kita mus užkalbina, kviečia pas jas užėiti. Martynas juokais kažką joms atsako.

Išėję į Vilniaus gatvę patraukiam Vilijampolės tilto kryptimi. Dabar einam ne kartu: vienas dešiniąja, kitas kiek atsilikęs kairiąja gatvės pu-

se. Aleksandro jau kuris laikas nebesimato, jis bus pasukęs, kaip buvo žadėjęs, į Laisvės alėją, nors mes jį įkalbinėjome, jei tik bus galima, eiti iš miesto visiems kartu.

Niekas tuoj po atentato ir nebandė mūsų persekioti. Žvalgybininkai ir policininkai aiškiai pabūgo ir spruko šalin kas sau. Valstybės teatre budėjęs Kauno III policijos nuovados viršininko padėjėjas Antanas Atkočaitis ir tos nuovados policininkas Petras Dovydaitis po pasikėsینimo buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Prokuratūros kaltinamajame akte rašoma, kad jie, buvę „teatro prieškabaryje tarp pirmųjų ir antrųjų durų, išgirdo prie teatro, iš lauko pusės, kelis iš eilės šūvius. Policininkas Dovydaitis girdėjo net, kaip kulkos atsimušė į teatro duris. Nuovados viršininko padėjėjas Atkočaitis ir policininkas Dovydaitis ne tučtuojau išėjo pasižiūrėti, kas šaudo, ir ėmėsi žygių suimti piktadarius. Išėjo pirmas policininkas Dovydaitis, po jo nuovados viršininko padėjėjas ir puolėsi pro teatro dešinę pusę Kęstučio gatvės link, nes publika nurodinėjo kryptį, kur bėgo piktadariai.“

Toliau tame pačiame akte abu policijos pareigūnai kaltinami tuo, kad „dežuruodami Valstybės teatre ir įvykus atentatui prieš ministrą pirmininką ir einantį krašto apsaugos ministro pareigas prof. Voldemarą, kurio metu buvo nukautas vyr. leit. Gudynas, sunkiai sužeisti adju-

tantas Virbickas ir ministro pirmininko sūnėnas,— per savo apsileidimą nesiėmė reikalingų priemonių sulaikyti teroristams”.

Jiedu buvo nuteisti lygtinėmis bausmėmis ir atleisti iš darbo. Nuovados viršininko padėjėjas dar parašė prašymą Augustino Voldemaro vardu. Jis prašė gražinti jį į tarnybą policijoje ir nurodė, kad „pasikėsinimas amžinai pažeidė“ jo karjerą. Matyt, šio prašymo Voldemaras nepatenkino, o vėliau dėl vidinių ginčų fašistinėje klikoje ir jį patį Smetona „atleido iš pareigų”.

Šiaip ar taip, abu policijos pareigūnai tuomet mėgino savo viršininkus įtikinti, kad išgirde šūvius jie puolę iš teatro laukan, vijęsi atentato dalyvius ir net matę kažkokį asmenį bėgant, bet nešovę, nes nežinoję, kas jis per vienas. Jie tvirtino buvę ir Kęstučio gatvėje, bet ten nieko įtartino nepastebėję.

Senamiestyje pasijutome saugesni. Nervų įtampa staiga atlyžo. Lyg ir abejingiau ėmėme žiūrėti į gresiantį pavojų.

Tuo metu aš dar nesupratau to jausmo, kurį vėliau ne kartą patyriau. Ir 1934 metų vasario naktimis Vienoje, šucbundo* kovų metu, ir

---

* Schutzbund (vok.)— darbininkų gynybos sąjunga, susikūrusi 1918 m. revoliucijos metu Austrijoje. (Red. past.)

paskiau, kovojant Ispanijoje, Aragone, prie Teruelio, saulės nusvilintose Estremadūros stepėse, ar nacistų okupuoto Vilniaus gatvėse netikėtai susidūrus su esesininkų patruliu, kai praėjus pavojui išnykdavo jo sukelta įtampa ir tesinorėdavo vien ramybės, užsimiršimo, poilsio. Likdavo tik tylus džiaugsmas, kurs vertė tave nusišypsoti, kad štai viskas jau praėjo ir gerai baigėsi.

Menkai anuomet apšviestomis Kauno senamiesčio gatvėmis priėjome Viliampolės tiltą. Prie jo kuo ramiausiai vaikščiojo patruliuojantis policininkas. Pasukome tamsia panerio gatve. Abu vėl ėjome greta. Martynas pasakė, kad reikia užėti pas vieną lentpiūvės darbininką, kurį jis pavadino Juozu *, paimti šovinių, o iš ten — prie Šestojo forto, susitikti su Aleksandru. Paskiau — kaip sutarta: pėsčiomis už miesto, į miškus. . .

Pagalvojau, kad tokiai išvykai mes visai nepasiruošę. Pasiūliau užėti į nedidelę krautuvėlę ir nusipirkti bent keletą plytelių šokolado.

Man visą laiką galvoje knieti mintis, kad Voldemaras liko gyvas, kad šiuo atveju, kaip ne kartą yra atsitikę jo bičiuliui Musoliniui, bus įvykęs „stebuklas“ ir jis „dievo apvaizdai“ padedant išsigelbėjęs. Mums buvo gerai žinoma iš spaudos, kad Musolinis viešai pasirodydamas visad dėvi neperšaujamą liemenę.

* Atrodo, tai buvo darbininkas Šabanas, priklausęs maksimalistų organizacijai.

Taigi, atrodo, iš Kauno mums teks pasitraukti daug ilgesniam laikui, negu buvome planavę,

Savo abejonas pasakiau Martynui. Jis pradėjo karštai mane įtikinėti, kad su Voldemaru baigta, kad jis kritęs prie teatro durų ir daugiau nepasikėlęs. Parabelio kulkos, esą, pramuša bet kokią, net ir neperšaunamą, liemenę. O mano akyse tebestovėjo teatro durų rankenos siekiantis Voldemaras. . .

Martynas manęs neįtikino. Priešingai, mane ėmė vis didesnis apmaudas. Juk ne kartą esame kalbėję, kad Voldemaras gali turėti iš asbesto ar dar iš ko kito pagamintą neperšaunamą liemenę. Gerai žinojom, kad jis 1927 metais lankėsi Italijoje ir buvo Musolinio priimtas kaip „idėjos draugas“. Juk tokiam draugui Musolinis tikriausiai ir atitinkamą dovaną tada įteikė.

Erzino mane ir Martyno užsispyrimas: šaudyti iš parabelio, žinant, kad šis ginklas kartais užsikerta. Ar daug betrūko, kad Virbickas su spėtu pakelti ranką ir iššauti? . .

Išeiname į visiškai tamsų miesto pakraštį. Neplačios, negrįstos, beveik visai neapšviestos gatvės gale tarp didelių medžių dūlavo namelio siluetas. Lieku prie vartelių, o Martynas eina takeliu prie baltuojančių gonkelių durų. Girdžiu, kai barbena į langą. Kiemelyje kelis kartus amtelį šunelis. Po kokios dešimties minučių takeliu šnekučiuodami ateina dviese.

— Sveikinu,— sako negarsiai petingas nedidelio ūgio vyras ir taip spusteli ranką, kad mano pirštai brakšteli.

— Tai to šėtono jau nėra,— sako Juozas.— Užteks jam šaudyti revoliucionierius. Niekšui — šuns mirtis. . .

Jaučiu, kaip susijaudinęs Juozas.

— Tai kad dar nežinia. Ryt paaiškės,— bandau aš būti abejingas.— Gal jis dar ir gyvas, gal tik sužeistas?

Martynas ir vėl šneka savo: jis matęs, kai Voldemaras prie teatro durų parkritęs. . .

Nusprendžiau geriau tuo tarpu patylėti.

Juozas perduoda man nedidelį kapšėlį su šoviniais parabeliui, taip pat vieną atsarginę apkabą. Tai jau šis tas, pagalvoju, nes jaučiu, kad jie gali būti mums labai reikalingi.

Juozas pasiūlo mus palydėti paneriu ir išvesti aplinkiniu keliu į Ukmergės plentą. Kur mums reikės eiti toliau, jam nesakome.

Prieiname tamsoje boluojantį kelią, kuris veda į tiltą per Nerį. Girdime dardant į pakalnę vežimą. Palaukiame, kol jis ima dundėti ant tilto, pereiname į antrąją pusę. Vos įžiūrimu takučiu kopiname į aukštą krūmokšniais apaugusį skardį. Viršuje sustojame kiek atsipūsti. Čia jau norime atsisveikinti su Juozu, tačiau jis staiga pareiškia eisias su mumis. Trise, sako, vis geriau, negu dviese. Be to, jis tarnavęs kariuomenėje, moka vartoti ginklą ir galys būti naudin-

gas. Reikia tik truputį luktelėti: jis sugrįšias į namus atsisveikinti su savo Elena, be to, pasiimsias ginklą, aulinius batus, truputį maisto. Juozas praktiškas žmogus — jis pasipiktina, kodėl mes jam nepasakėme, kad beveik nieko valgomo nesinešam.

Mudu su Martynu nors ir sunkiai, bet vis dėlto įtikiname Juozą, kad pačiam ir visam reikalui bus geriau, jei jis sugrįš į namus. Ir Kaune dar jis bus reikalingas.

Pagaliau Juozas siūlosi palydėti bent iki Muravos kaimo. Jam šauna į galvą nauja mintis: Muravoje jis turįs gerą draugą, kilusį iš rusų sentikių šeimos. Pas jį mes bent keletą dienų galime pasilikti, žmogus visiškai patikimas. Juozas su mumis palaikys ryšį. O per tą laiką ir padėtis Kaune paaškes.

Tačiau ir su šiuo pasiūlymu nesutinkame. Juk mūsų prie Šeštojo forto šią naktį lauks Aleksandras. Apie tai Juozui mes nesakome, bet tvirtai laikomės savo nuomonės, jog reikia eiti toliau. Kodėl taip reikia, Juozas nebeklausia. Palydī mus dar gerą kilometrą, paaškina, kaip apeiti Muravos kaimą, ir mes išsiskiriame.

Atsisveikinę su juo, staigiai pasukame Ukmergės plento link. Kažkur kairėje suloja šunys ir vėl nutyla.

— Sustok! — negarsiai ištaria keletą žingsnių priekyje einantis Martynas.

Prieinu prie jo arčiau, išžiūriu. Priekyje neiškiai stūkso netoli vienas kito du tamsūs siluetai. Negi tai būtų tas karinis poligonas, apie kurį kalbėjo Juozas? Gal čia sargybiniai? Tačiau Juozas sakė, kad ten dabar dar nieko nėra.

Tamsios figūros nejuda, dunkso kaip du stulpai. Atsargiai einame artyn. Iš tikrųjų, tai du į žemę įkasti stulpeliai. Tur būt, tos šaudyklos riba.

Po kojomis šlapia, dar neišdžiūvusi pieva. Padirviais išeiname į neseniai suartą lauką. Arimo vagos nusidriekusios statmenai į Ukmergės plentą, kuris čia turi būti kažkur netoli. Užlipę ant kalnelio pamatome važiuojančio automobilio šviesas. Lėtu žingsniu einame artyn. Iš miesto atburžia pora motociklų, įkandin jų darda žvangėdamas geležimi lyg sunkvežimis, lyg traktorius. Negi tai tasai šarvuotasis automobilis, kuris, kaip vėliau buvo rašoma spaudoje, „Ukmergės plentu vijosi automašina važiuojančius teroristus“?! Ir tikrai tą naktį į kai kurias kryžkeles tokiu tikslu buvo pasiūsti kariuomenės šarvuotieji automobiliai, kurie nemažai baimės įvarė susivėlavusioms, iš Kauno išvažiuojančioms mašinoms.

Ten pat sugulame į vagą ir laukiame, kol šarvuotis pravažiuos. Nuo mūsų iki plento koks šimtas metrų. Automobilis pavažiuoja Ukmergės kryptimi gal porą kilometrų, paskui pradeda manevruoti. Iš tolo jo prožektoriai apšviečia ir mū-

sų kalnelį. Gulime ir nejudame. Kiek pasisukinėjęs šarvuotis nudarda atgal Kauno link.

Sparčiu žingsniu perkertame plentą. Pereiname nedidelius krūmokšnius, išeiname į atvirą lauką. Nyku ir tuščia. Pagaliau priekyje ima ryškėti namelių siluetai. Languose visur tamsu, visi miega. Perlipame aplūžusią daržo tvorą, peršokame keletą pilnų vandens griovių ir vėl išeiname į šlapią dykvietę. Mes nė nežinojom, kad prie Kauno yra tokių nykių balų.

— Čia kažkur netoli turėtų būti kareivinės ir aikštelė, kur Smetona priima paradus,— sako Martynas.

Šios vietos mums jau pažįstamos. Vis dėlto apsidengę lietpalčiu patikriname kompasu pagal Kauno miesto ir jo apylinkių žemėlapi, ar teisinga kryptimi einame.

Penkiolika minučių po pirmos pasiekėme Šeštąjį fortą. O buvom susitarę laukti ne ilgiau kaip iki dvyliktos valandos... Pakartotinai duodam sutartą signalą: trejetą kartų trumpai sušvilpiame. Tylu, niekas neatsiliepia. Susėdome pylimo viršuje. Dangus prasigiedrijo, prieš akis neaukštai pakibęs gelsvas jauno mėnulio piautuvas. Užpakalyje mūsų boluoja už kalno neryškūs Kauno žiburių atšvaitai.

Sėdime tylėdami.

— Parodyk man savo parabelį,— staiga paprašiau Martyną.

Jis kažką nesuprantamai aiškina: ar palikęs jį pas Juozą, ar pametęs arimuose.

— Tai kaipgi tu dabar su tuo mažu brauningėliu? O ką darysi, jei susidursime su gaudytojais, su policija?

— Nieko, aš parabelį gausiu. Esu palikęs Gilučiuos, tėviškėje...

Ir vėl manyje kyla apmaudas, neramios mintys dėl nepavykusio atentato. Juk kam visa tai buvo reikalinga, jei Voldemaras išliko gyvas?..

Pagaliau kur dabar Aleksandras? Kas su juo atsitiko? Ar jis jau nuėjo į mišką ir traukia į antrąją sutartą susitikimo vietą netoli Martyno tėviškės, ar gal jam nepavyko išeiti iš miesto? Ir kodėl jis nesekė paskui mus per senamiestį?

Mes nežinojome, kad Aleksandras tada Kanto gatve kuo ramiausiai pasuko į Laisvės alėją, perėjo ją iki galo, Žaliakalnyje užėjo pas Šiupšinskus (pas kuriuos jis gyveno) ir laiku buvo atėjęs prie Šeštojo forto (gal apie pusę dvyliktos nakties), bet mūsų nesulaukęs nuėjo tolyn.

Vėl mintys grįžta prie artimųjų, draugų. Jeigu išaiškės, kad atentatas — tai mūsų trijų darbas, fašistai griebsis žiaurių represijų. Kas gali garantuoti, kad jie nešaudys, nežudys, kaip žudė be jokio teismo 1919 metais, kaip sušaudė štai tuos keturis, kurie guli čia pakalnėje pakasti — Karolį Poželą, Juozą Greifenbergerį, Kazį Giedrį ir Rapolą Čarną. Iš keturių sušaudytųjų aš kiek arčiau pažinojau tik Karolį Poželą. Tai bu-

vo bene antraisiais mano studijų metais, tai yra 1926-aisiais. Per pertrauką fakulteto koridoriuje sloviniaivo grupė mūsiškių draugų. Priėjau prie jų. Toje kompanijoje buvo ir vienas akinluotas, gyvai kalbantis inteligentiškos išvaizdos studentas,— man nepažįstamas.

— Andriau, susipažink, čia Karolis,— pasakė Mikasė Navikaitė, atsisukdama į nepažįstamąjį.

— Būsime pažįstami,— paspaudė jis man ranką ir nusišypsojo.— Tai gal advokato Andriaus Bulotos sūnus?— paklausė jis.

— Ne, jis man dėdė.

Tai štai kaip atrodo tas Lietuvos Komunistų partijos veikėjas, pagalvojau, nes apie jį buvau jau ne kartą girdėjęs. Karolis Požela, kažkada pradėjęs studijuoti mediciną, tuo metu buvo įstojęs į Teisės fakultetą ir retkarčiais lankydavo paskaitas.

Netrukus įvyko fašistinis gruodžio 17-osios perversmas. Studentai su pasipiktinimu kalbėjo apie keturių Komunistų partijos veikėjų, tarp jų ir Karolio Poželos, suėmimą ir skubotą sušaudymą. Šis žiaurus kruvinas fašistų susidorojimas su idėjiniais priešais sukrėtė mane. Ir aš skaičiau iš rankų į rankas einantį Karolio Poželos priešmirtinį laišką.

O štai dabar sėdžiu čia, netoli jų kapų, ir man pačiam keista, kad nebejauciu to gūdaus sukaustymo, kurį jausdavau, kai reikėdavo ka-

da vėlai praeiti, na kad ir tėviškėje, pro mūsų kaimo kapinaites. Galvoje tik sukasi vis ta pati mintis: kaip sunku mirti šitaip prie duobės, pačiame žmogaus jėgų suklestėjime, ir kokios milžiniškai tvirtos valios reikia tokią mirtį ramiai sutikti! Ar man užtektų tokiu atveju dvasinių jėgų ir ištvermės?!

— Aleksandras, tur būt, jau buvo čia ir nesulaukęs nuėjo į mišką,— nutraukia tylą Martynas.— Jis turi žemėlapi ir kompasą, o kelią aš jam smulkiai nupasakojau.

Dar palauksim, nusprendžiame. Martynas pradeda pasakoti, ką girdėjęs kalėjime: kaip fašistai čia, prie Šeštojo forto, šaudė savo politinius priešus.

Vienoje kameroje su juo kurį laiką sėdėjęs „pajaujininkų“ nepavykusio pučo dalyvis, kažkoks puskarininkis Mockelis. Tasai puskarininkis kurį laiką tarnavęs karo policijos kuopoje. Jisai Gudeliui pasakojo, kad iš tos kuopos kareivių sudarydavę mirties nuosprendžių vykdytojų komandą. Išrikiuoja šitą kuopą, ir karininkas pasako kalbą apie kilnias ir garbingas Lietuvos kario pareigas, apie tai, kad kiekvienas iš jų privalo kovoti su Lietuvos priešais ir tautos išdavikais. Kario pareiga paaukoti ant tėvynės aukuro, girdi, jei reikės net ir gyvybę. Kuopai esanti pavesta „garbinga“ užduotis: įvykdyti mirties nuosprendį tėvynės išdavikui.

Baigęs tą gražbylystę karininkas pasiūlė eiti savanoriais į egzekucijos komandą. Vadovybė už tai neliksianti jiems skolinga.

Kareiviai tylėjo nuleidę galvas, kaip žemes pardavę, lyg jiems būtų kažko gėda. Jie jau iš kažkur girdėję, kad bus šaudomas politinis nusikaltėlis. Niekas nenorėjo būti žudiku beginklio žmogaus, kuriam surištos rankos ir užrištos akys, kuris niekada nebuvo ir nėra jų priešas ir kurio neapkęsti, o tuo labiau būti jo žudikais jie nesijautė turį moralinės teisės.

Pasigirdo karininko komanda: savanoriai du žingsniai pirmyn!

Kareivių greta nė nekrustelėjo.

Tik vienas liktinės tarnybos puskarininkis žengė du žingsnius pirmyn ir stypsojo vienas prieš visą rikiuotę.

— Tai ką, neišdrįstate?— pliaukštelėjo lazdele per bato aulą karininkas.— Tuomet aš pats paskirsiu! Kas neis, tą atiduosim karo teismui už įsakymo nevykdymą,— iškošia jis pro dantis ir nešvankiai nusikeikia.

Karininkas atrinko savo nuožiūra dar dvidešimt devynis vyrus ir liepė stoti greta ano puskarininkio. Taip į egzekucijos komandą pateko ir Mockelis.

Stoviu, sako, nei gyvas, nei miręs. Prieštarauti bijau, nes kadaise buvau tardomas kaip dalyvavęs Panemunės kareivių sukilime. Bijau,

kad ko gero manęs paties nepastatytų prie duobės...

Paniūrę ir nusiminę sugrižo visi kuopos kareiviai į kareivines. Naktį veik nė vienas nemiegojo, net ir tie, kurie nepateko į trisdešimties komandą.

Antrą valandą ryto visus paskirtuosius vykdyti egzekucijos išrikiavo karo policijos kareivinių kieme. Prie jų prijungė dar penkiolika vyrų, iš kitur atvykusių, nepažįstamų. Kareiviai kalbėjo, kad tai savanoriai aviacijos puskarininkiai ir karininkai, apsirengę kareivių milinėm be ženklų. Jiems vadovavo gerokai išgėręs karininkas.

Vienam iš komandos puskarininkių buvo įsakyta paimti iš sandėlio pailgą maišelį. Po kokio pusvalandžio visas būrys išžygiavo kažkur prie Šeštojo forto. Netrukus jau buvę šaudymo vietoje, nes karo policijos kareivinės čia netoliese, Žaliakalnyje.

Atvykus į vietą, karininkas atrinko penketą vyrų iš vakar sudarytos trisdešimties komandos ir prijungė prie anų penkiolikos nepažįstamų. Šie dvidešimt vyrų turės vykdyti egzekuciją. Mockelis ir kiti buvo paskirti į sargybą aplink šaudymo vietą. Prašvito, ir viskas buvo gerai matyti.

Rėvoje, apačioje, žiojėjo jau iškasta duobė, o prie jos — įbestas stulpelis.

Aplink šaudymo vietą, kiek atokiau, jodinėjo raiti kavalerijos patruliai.

Po kokios dešimties penkiolikos minučių ke-
liu iš miesto pusės pasirodė kalėjimo autofur-
gonas. Sustojo netoli šaudymo vietos, ir iš jo iš-
lipo grandinėm surakintas mirtininkas.

Privedė jį prie duobės krašto. Vienas kari-
ninkas perskaitė mirties nuosprendį. Priėjo ka-
lėjimo kunigas. Mirtininkas griežtai atsisakė su
juo kalbėtis. Kai jį pririšo prie stulpo ir movė
ant galvos maišelį, staiga garsiai sušuko:

— Tegyvuoja socializmas! Tegyvuoja revo-
liucija!

Karininkai pradėjo nervintis. Skubiai išrikiavo
šaudytojų komandą ir jai vadovavęs leitenan-
tas pakėlė kardą.

Nedarniai driokstelėjo šūvių papliūpa. Mirti-
ninkas pasviro ir susmuko prie stulpo. Priėjęs
artyn karininkas paleido į jį šūvį iš pistoleto.
Paskiau kalėjimo gydytojas konstatavo mirtį. Tik
tada kalėjimo sargai atrakino ir nuėmė geleži-
nes grandines.

Kareiviai molėta žeme greitai užvertė ir už-
lygino duobę, išrovė stulpelį ir išsirikiavę nuėjo
šalin.

Mockelis dar matė, kaip patruliavęs raitelių
būrys risčia prajojęs per tą užlygintą vietą, kur
buvo užkastas sušaudytasis.

Niūrūs, nusiminę sugrįžo kareiviai į savo
kareivines.

Nutilo Martynas, tyliau ir aš.

— O žinai,— netikėtai išsprūsta man žodžiai,— ateis laikas, ir čia sušaudytiems bus pastatyti paminklai!..

— Taip,— sutinka Martynas,— ir aš tuo tikiu.

Ilgiau laukti nebuvo prasmės. Artėjo antra valanda nakties. Dar pora valandų, ir pradės švisti. Nutariam eiti į mišką, iki kurio dar gera valanda kelio.

Ir vis ta patirties stoka, galvoju pats sau. Juk galima buvo susitarti, kad tas, kas čia ateis pirmasis, nueidamas paliks ženklą ar sutartoje vietoje užšifruotą raštelį. Tada tikrai žinotume, kur dabar Aleksandras.

Dar kartą su kompasu patikrinam kryptį ir patraukiam tamsoje per laukus ten, kur tebekybo neryškus mėnulio ragas.

Klampojam per molingą, drėgną dirvą. Greit prisėmėme vandens savo pusbačius. Ir vėl iš anksto neapgalvota: juk pas Juozą galima buvo persiauti paprastais darbiniais batais.

Vidury laukų prieiname nediduką, tamsoje dunksantį vienkiemį. Mažutė trobelikė, daržinė ir dar kažkoks pastatas. Bandom jį apeiti ir įsipainiojam į surūdijusių spygliuotų vielų rezginį. Negi valstietis viela bus apraizgęs visą sodybą?! Šiaip taip išsikrapštom iš tų užtvary. Ne per toliausiai jau juoduoja miško pakraštys.

Pasiekę pirmuosius medžius, stabtelime atsikvėpti.

Padvelkia artėjančio ryto vėsa. Staiga kairėje, netoli, pokšteli vienišas šūvis.

— Ar ne Aleksandras?— spėliojame.— Gal atsiliepti šūviu? . .

Ir vėl ta nepatirtis. Juk galima buvo sutarti, kad atsakysime į jo signalinį šūvį dviem šūviais ir lauksime jo ateinant. O dabar belieka tik spėlioti: gal šovė „dėl drąsos“ miško keliu paryčiu į namus grįžtantis kaimo bernas? Nutariam neatsakyti.

Patraukiame gilyn į mišką vedančiu keliuku. Rytuose pamažu bala dangus. Greit pradės švisti.

Brėkštantis rytas mus randa jau toli miško glūdumoje, neseniai, gal prieš porą metų, iškirtoje biržėje. Per kelmynus kopiname į kalnelį, perkertame seniai išvažinėtą kelią ir vėl einame gilyn į tankų egllyną. Nedidelėje pievelėje susédame pailsėti. Šalta, krečia drebulys. Gera būtų susikurti ugnelę, tačiau negalime rizikuoti. Vėl sparčiai žingsniuojame — gal sušilsime.

Pagaliau rytuose, kažkur pro eglų viršūnes, sutviska pirmieji saulės spinduliai. Senoje kirtavietėje susédame ant stambių, patogių kelmų pailsėti. Staiga priekyje, už keliolikos žingsnių, lengvu rūku aptrauktoje pievutėje šmėkšteli pilkas šešėlis. Juda be garso į mus. Pakeliam parabelį. Iš užu krūmelio išnyra stambus, pabrukta

uodega, gauruotas, kažkoks susivėlęs kaltūnuotas gyvis, panašus į vilksunį.

Dėbteli į mane gelsvom, atšiauriai piktom akim, ir kaip be garso pasirodė, taip be garso dingsta tarp krūmų. Nuleidžiu ranką.

— Juk tai vilkas,— girdžiu pusbalsiu sakant Martyną.— Kodėl nešovei? Tu gi medžiotojas.

— O kam? Juk dabar pavasaris, gal tai vilkė ir kur netoliese atsivedusi vaikus. Tegul gyvena.

— Ir mes dabar kaip tas vilkas — miško gyventojai,— sako Martynas.— Ir mums, kaip ir jam, miškas dabar namai. Žinoma, su vilkais mums reikia gyventi geruoju, nes dabar mus, kaip ir juos, tyko panašūs pavojai.

Paliečiame savo „geležines atsargas“: suvalgome vieną plytelę šokolado. Atsigeriam iš upe-liuko tyro, kiek karstelėjusio durpėmis vandens.

Pasitiksliname kryptį: kaip išeiti miškais prie Kaišiadorių ir pasiekti už Žaslių gyvenantį Martyno bičiulį. Žemėlapyje skaitau man neįprastus ir nepažįstamus vietovardžius: Paberžiai, Guro-nys, Pamiškė, Vilkiškės, Ilgakiemis ir dar daug kitų, pas mus, Suvalkijoje, nepasitaikančių. Nusprendžiame gyvenvietes dienos metu apeiti miškais, o kur negalima — palaukti nakties ir pereiti jas gyventojams sumigus.

Tolumoje ūksi ir dunda traukinys. Miškas čia senas, daugiausia suaugę eglynai. Tankmėse drėgna ir vietomis pelkėta, klampu. Kai kur griovose tebebaltuoja dar neištirpusio sniego lopi-

niai. Susirandame pakilesnę, sausą vietelę ir po didelę stora skarota egle prigulame ant gausiai pribirusių spyglių pailsėti.

Miegame po dvi valandas pakaitomis. Pirmas užsnūsta Martynas. Sėdžiu atsirėmęs į eglės kamieną. Neįprasta ir keista man šią pirmąją dieną miške. Nušniokščia per medžių viršūnes vėjo gūsis, tuk tuk tuk tankiai tuksena į sausmedžio stuobrį genys, sugirgžda besitrindamos viena į kitą šakos, ir man atrodo, kad žmogus barbena lazda į medžio stuobrį ar traška po kažkieno žingsniais sausos šakelės. Tačiau greitai pradedu įprasti prie šių miško garsų, nuovargis lenkia prie krūtinės galvą, turiu įsitempti, kad neužsnūščiau.

Dešinėje, kur turi būti palaukė, girdėti šūkaujant vaikus. Bene piemenukai į pamiškę atginė gyvulius?

Pailsėję popiečiu traukiame tolyn. Šiltas, giedras oras, kvepia sprogstantys medžių lapai. Po trejeto valandų vėl susėdame ant storos išvartos pailsėti. Mūsų kalba vis grįžta prie vakarykščio pasikėsینimo pasekmių. Esame beveik tikri, kad žvalgyba tuo tarpu neturi jokios nuovokos, iš kur šis smūgis. Martynas vis dar stengiasi būti optimistas, nors aš jį beveik įtikinau, kad Volde maras liko gyvas ir šiandien neriasi iš kailio kaltindamas visus, kas pakliūva po ranka, priešvalstybine veikla. Neabejoju, kad keršydami fašistai griebsis kuo žiauriausio teroro. Martynas

tvirtina, kad Kaune likusi kita pasiruošusi maksimalistų kovos grupė, kuri prireikus galės tęsti teroro veiksmus. Ir dar Martynas sako, kad galime suorganizuoti partizaninės kovos būrį. Tačiau ar įmanoma šiuolaikinėmis sąlygomis Lietuvoje partizaninė kova? Esu įsitikinęs, kad ne. Martynas galvoja, kad pagrindas partizanų būriui suorganizuoti būtų Semeliškių šaulių būrys, su kuriuo jau seniai palaikomi ryšiai. Tačiau jei būrys būtų suorganizuotas ir mes užimtume vieną ar kitą gyvenvietę, miestelį, tai kas iš to? Pasiųs prieš mus kariuomenę, ir gali ištikti tas pats likimas, kaip Tauragės sukilėlius. Pagaliau kas ir kaip konkrečiai tokią ginkluotą partizaninę kovą parems, kokia bus konkreti veiklos programa? Taigi kas belieka mums daryti?

Mes galvojame, ir kaip vėliau paaikškėjo — teisingai, kad mažiausiai keletas dienų praeis, kol policija pajus mus dingus iš Kauno.

— O aš manau, kad Kaune jau sudarytas naujas ministrų kabinetas. Jie dabar svarsto, kaip palaidoti Voldemarą,— vis dar mėgina mane įtikinti Martynas.

— Jei aš tuo būčiau tikras, pasiūlyčiau eiti arčiau Kauno ir per Juozą susižinoti su draugais mieste. O dabar galvoju, kad mums reikia traukti arčiau sienos ir bandyti ją pereiti. Svarbiausia, ne tik nepakliūti savajai policijai į rankas, bet ir stengtis, kad lenkai nepastebėtų. . .

— O, tai mes visada galėsime padaryti,—
tvirtina Martynas.

Mudu spėliojome ir svarstėme, nežinodami, kad kaip tik tuo metu Kaune, prie Įgulos bažnyčios, vyksta tautininkų organizuotas mitingas. Policijos ir žvalgybos agentų tirštai apsupti tautininkų partijos veikėjai ir studentai neolituanai svaido perkūnus ant nežinomų, pavardėmis neišvardytų „tautos išdavikų“ galvų, išdrįsusių pakelti ranką prieš „didįjį valstybės vyrą“ Augustiną Voldemarą. Beje, patsai Voldemaras, per pasikėsinimą tik lengvai sužeistas į ranką (apie tai viešai nebuvo skelbiama), netrukus iš Lietuvos banko rūmų balkono pasakė savo šalininkams kalbą.

Tuo pat metu karštligiškai dirbo visas policijos ir žvalgybos aparatas. Vidaus reikalų ministras paskelbė, kad kiekvienam, kuris suteiks žinių apie pasikėsinimo dalyvius, bus išmokėta penkiasdešimtys tūkstančių litų premija. Tačiau žvalgyba buvo pasimetus. Jos viršininkas Statkus davė nurodymą areštuoti atsargos karininkų atėitininkų grupę iš slaptos profašistinės katalikiškosios „Baltojo žirgo“ organizacijos. Juos apkaltino sąmokslu prieš ministrą pirmininką ir perversmo ruošimu. Karininkams grėsė karo lauko teismas ir sušaudymas.

Per visą dieną miške nebuvo matę nė vieno žmogaus. Vis labiau pradėjome jausti alkį. Nepadėjo ir suvalgyta antroji šokolado plytelė.

Nusprendėme traukti į pamiškę ir užėti kur nors į trobą. Pieno ir duonos vis gausime. Saulutė jau buvo neaukštai. Šiauru keliuku pasukome į palaukę, ten, iš kur sklido gyvulių ir žmonių balsai.

Netoli miško įsikūrę du nedideli vienkiemiai. Sėdime ant kupstų ir kurį laiką stebime abi sodybas. Atrodo, viskas ramu, nieko įtartino nesimato. Tiesiai per lauką keliuku einame į artimiausią trobą. Kieme triūsia pagyvenęs valstietis. Pasisveikiname ir, kaip kaime priimta, pašnekėję apie šį bei tą klausiam, ar negalėtume gauti atsigerti pieno. Esame pakeleiviai, beeidami užsinorėjom gerti.

— Tai kad kasžin kaip čia su tuo pienu,— sako valstietis.— Reiks paklausti šeimininkę. . .

Užeiname visi trys į gryčią. Paprašo prisėsti. Vargingai atrodo tos trobikės vidus. Namas lyg dar naujas ar neseniai perstatytas, tačiau nebaigtas įrengti. Antrasis jo galas dar visai negyvenamas. Valstietis pasisakė esąs naujakuris. Tikriausiai iš tų, kurie, vykdant buržuazinę žemės reformą, gavo sklypelį žemės. Skundžiasi, kad sunku prasigyventi, nes žemė šituose pabaliuose nekokia, o ir skolų prisidaręs. Kaimą tik neseniai išskirstę į vienkiemius, tačiau paramos įsikurti „parcelėje“ valdžia nedavusi. Reikia iš naujo pasistatyti trobesius.

Linksmi spragsėjo besikūrenanti ugnelė. Puode kažkas virė. Bulvienės kvapas mums dar labiau žadino apetitą.

Šalimais, netoli ugnies, sėdėjo ir rūkė kiek jaunesnis už šeimnininką vyriškis. Šalia savęs buvo pasidėjęs ryšulėlį, tur būt, irgi pakeleivis. Jis šnekino du lovoje žaidžiančius paauglius berniukus.

Kalbamės su šeimnininku apie neužbaigtą sėją, bulvių sodinimą ir kitokius ūkio darbus.

Į gryčią iš lauko įėjo moteris su kūdikiu ant rankų. Išgirdusi iš šeimnininko apie pieną, ji pasakė pažiūrėsianti. Jie melžią tik vieną karvę, o vaikai maži, tai mažai kas to pieno belieka. Mes jau buvome beatsisaką — negi nuo vaikų atimsi. Tačiau šeimnininkė pastatė ant stalo pusę puodynės pieno, du puodelius, atriekė porą didelių riekių duonos. Mus ilgai nereikėjo raginti.

Sakomės esą mokytojai; tuo paaškiname ir savo miestietišką išvaizdą. Einame per mišką aplankę vieną savo bičiulį, taip pat kaimo mokyklos mokytoją. Miškas nepažįstamas, buvom išklydę iš kelio, todėl susivėlinom.

Pakeleivis pasirodė esąs šeimnininko giminė, pasakojo šįryt buvęs Kaune ir dabar grįžtas namo, į gretimą kaimą.

Klausiame, ką girdėjęs Kaune.

Mieste einančios kalbos, kad valdžios ministeriai tarp savęs susipykę ir prie teatro vakar susišaudę. Nežinia, ar katras katrą nušovęs, bet

galgi ne, nes tada būtų laidotuvės. Gal ir vėl kokį perversmą norėjo padaryti, suabejojo valstietis. O iš viso, sako jis, šuva juos ten besu-paisys, nušovė kas ką ar ne. Be to, koks gi skir-tumas, ar tas bus ministeriu, ar kitas? Kaip ten bebūtų, dabar policija tardo, aiškina, kas ir ką šovė.

Pakalbėjom gerą pusvalandį, padėkojom už pieną ir duoną ir padėjom ant stalo sidabrinį litą. Mačiau, kaip nušvito moteriškės veidas pa-mačius pinigą, tačiau iš kuklumo, pagal valstie-čių paprotį, ji atsikalbinėja imti iš pakeleivingo pinigų. Sako, pavaišintų vakariene, bet ta dar neišvirusi. Kai ėjom pro duris, ji įbruko mums į rankas keletą kiaušinių.

— Išgersite,— sako,— vis bus sočiau, juk jums dar gabalas kelio eiti.

Paprašėme šeimininką parodyti kelią — dėl visa ko kiek kitokia kryptimi, negu mums rei-kia. Vis tiktai atsarga gėdos nedaro. Gerasis žmogus mus palydi iki galulaukės, paaiškina, kur reikia pasukti. Paėjėję kelias geras varsnas, kei-čiame kryptį — traukiame į mums reikalingą pusę.

Pasikalbėjus, pabendravus su šiais paprastais kaimo žmonėmis kažkaip lengviau pasidarė. Pa-jutome to kad ir vargingo namų židinio šilumą, gero žmogaus širdį, įgimtą lietuvių valstiečio santūrumą, neįkyrumą — niekas neklausinėjo, nei kas mes tokie, nei pas ką konkrečiai einame.

Lėtai į debesį leidžiasi saulė. Norėdami sutrumpinti kelią, pasukome tiesiog per lazdynus ir išėjome į šlapią, krūmokšniais apaugusią pievą. Jau sutemus atsidūrėme kelmuotoje pamiškėje. Netoli boluoja vieškelis. Anapus jo, už kokių kilometro, vėl dunkso miškas. Pirmųjų medžių šešėlyje sustojam atsikvėpti. Ūbauja pelėda, kiauksi kažkoks nakties paukštis. Po kurio laiko miške šviesėja: bene patekėjo mėnulis. Pasilaužom eglių šakų ir pasirinkę sausesnę vietelę, paruošę guolį bandome užmigti.

Pabundu šalčio krečiamas. Maudžia visą kūną, ypač šlapias, pabrinkusias kojas. Nemiega ir Martynas. Keliamės ir šokinėjame nuo vienos ant kitos kojos, bandome sušilti. Jau ketvirta valanda ryto, greitai pradės aušti. Nutariam nebelaukti aušros ir eiti toliau, iki sekančio kaimo, kur gyvena senas Martyno pažįstamas.

Susirandame pamiškėje takelį ir sparčiu žingsniu traukiame tolyn. Ir vėl patenkam į šlapią kimsynę. Vėl prisemiame pradžiūvusius pusbačius, kalename nuo šalčio dantimis. Prakeikiame ir tą pelkę, kurioje atsidūrėme, ir visus lietuviškus purvynus ir raistus, kokius tik gyvenime mums kada teko klampoti. Vargais negalais išsigauname į miško pakraštį, išeiname į takelį, vedantį per neseniai suartą dirvą. Papievėje, prie nedidelio pamiškės kelelio, stovi kopltystulpis — švenčiausioji pana Marija, sako Martynas.

Prisėdame prie jo pailsėti.

— Gera jai, turi savo pastogę. Bent sausa ir ramu,—sako atsidusęs Martynas.—Niekas jos nevaiko per raistus ir purvynus. Ji ir mūsų nesupras, nors ir pradėtume jai melstis,—su kartėliu balse juokauja jis.

Pradėjus švisti Martynas apsidairo po apylinkę ir sako, kad vietos jam jau pažįstamos. Vėl einame palauke, aplink kalniuką, už kurio ir turįs būti ano bičiulio vienkiemis. Praėjo pusvalandis, ir vėl pamatome netoliese stūksantį kopytstulpį.

— Juk tai ta pati pana Marija!—sakau Martynui.

Jis neprisimena, kad čia netoliese būtų buvusi antroji: vadinasi, ta pati. Paklydome, apsuksome ratą ir vėl atėjome į tą pačią vietą. Martyt, ir nuovargis prisidėjo. Jis neleidžia mums gerai orientuotis, kuria kryptimi einame.

Patraukiame tiesiai per lauką ir greitai pamatome įkalnėje nedidelį vienkiemį. Apsukam pusračiu aplink jį ir prieiname iš tvartelio pusės, kad be reikalo nelodintume šuns. Martynas pašnekina pradėjusį amsėti margiuką ir eina prie pirkios langų. Aš pasilieku prie namelio kampe — iš čia matomos gonkelės ir visas kiemas. Martynas pabarbena į langą ir prisikišęs prie jo veidą kažką kalba.

Sugirgžda atidaromos durys. Į gonkeles išei-
na kailiniais apsiautęs vyriškis.

Jis įveda mudu į daržinėlą. Susėdame ant šiaudų kūlio pasišnekėti. Šeimininką paprašome taip anksti nekelti namiškių.

Pasakome valstiečiui, kad Kaune įvyko pasikėsinimas prieš Voldemarą ir mudviem teko iš miesto pasitraukti, nes ten policija dabar tardo, areštuoja kiekvieną bent kiek įtartinę žmogų.

Jis sako girdėjęs kalbant, kad kažkas Kaune šovęs į Voldemarą, kad užmuštas vienas karininkas. Girdi, mes gerai padarėme pasitraukę iš Kauno, o tai ko gero Martyną vėl įkištų į kalėjimą. Siūlo mums keletą dienų pabūti pas jį: čia nuošali vieta, ramu, niekas neužgina. Jis tik pasišnekėsiąs su žmona, ir gal geriau būsią, jei vaikai apie tai nieko nežinos.

Valstietis žilstelėjęs, jau pagyvenęs, bet dar guvus žmogus. Martynas man jau buvo sakęs, kad jis dalyvavęs pasauliniame kare kaip rusų armijos kareivis ir pakliuvęs vokiečių nelaisvėn. Iš ten pabėgęs. Martyno nuomone, jis politiškai išprusęs, patikimas, savas žmogus.

Lauke visiškai prašvito. Į kiemą išėjo pakilusį šeimininkė. Nustebo ir kartu apsidžiaugė pamačiusi Martyną. Pakvietė užėiti trobon, tačiau mudu pasakėme geriau liksią daržinėje ir šiauduose išsimiegosią. Atidavėme apavą ir dalį rūbų išdžiovinti. Valstietis dieną dirbsiąs netoli namų ir jei kas — mus laiku įspėsiąs.

Netrukus iš pirkelės kamino pradėjo rūkti dūmai, ir po pusvalandžio mes jau valgėme gri-

kių blynus — man neįprastą valgį. Prie krosnies džiūvo mūsų batai ir kelnės.

Kol nesukilo vaikai, įsikasėme daržinėje į šiaudus ir greitai užmigome kietu miegu.

Nubudęs negreit suvokiau kur besąs. Viršum galvos — šiaudinio stogo kraigas, pro praplyšusius šiaudų kūlelius mėlynuoja dangaus lopinėlis. Netoliese išgirdau kažką prislopintu balsu kalbant. Atsargiai pakėliau galvą. Prie pravirų daržinės durų sėdėjo Martynas su šeimininku. Buvo pavakarė. Gerai mūsų pamiegota. Iš jų kalbos supratau, kad Martynas taip pat tik ką nubudęs.

Paaškėjo, kad dienos metu pas šeimininką buvo užėjęs netoliese gyvenantis kaimynas. Į kaimą buvo atjojęs policininkas. Pasakojęs, kad Kaune buvo atentatas prieš Voldemarą, Už to pasikėsavimo dalyvių sugavinimą esanti paskirta didelė pinigų suma. Visiems, esą, įsakyta pranešti policijai apie bet kokius į kaimą užėjusius svetimus žmones. Kas to nepadarys, bus nubaus-tas.

Suprantame, kad mūsų šeimininkas nutuokia esant kažkokį ryšį tarp mūsų, čia taip netikėtai atsiradusių, ir to atentato Kaune. Dabar jis galvoja, kaip saugiau mus paslėpti. Girdi, dieną geriau pabūti miške, o naktį praleisti pirtelėje, pakrūmėje. Atsiminęs valgį, jis nuėjo į trobą pasirūpinti pietumis.

Greitai aptariame, ką toliau veiksime. Policija neatsitiktinai čia pasirodė. Juk mes esame susitarę netoliese, prie Gilučių, susitikti su Aleksandru. Gal „jie“ kažkur čionai pastebėjo Aleksandrą? Nutariam sulaukti nakties ir eiti į susitikimo vietą.

Suvalgome šeimnininkės atneštus pietus. Sutevus užeiname į trobą.

Sužinojusi, kad ruošiamės greit išeiti, šeimnininkė dar stato ant stalo dubenį rūgusio pieno ir šutintų bulvių.

Mums bevalgant, į kamarėlę užaina sena sena senučiukė.

— Mama,— sako jai šeimnininkas,— ko tau čia? Eitum geriau miegoti.

Atrodo, tie žodžiai senutę užgavo. Nieko nesakydama ji nušlepsėjo prie durų.

— Mama, ką matei — nežinai, ką girdėjai — užmiršai! — dar pridūrė šeimnininkas.

— Vaikeli, argi aš nieko nesuprantu, ar tai man pirmas sykis? — atsidūsta ir palinguoja galva sėnoji moteris išeidama pro duris.

— Žinai, tos moterys,— aiškina mūsų bičiulis,— jos ir nieko blogo negalvodamos pasako kūmai, o kūma kaimynei... Taip ir nueina garšas ten kur nereikia. Mūsų mama supratinga, ji dar gerai atsimena devynioliktuosius metus, tada taip pat visko buvo.

Paspaudžiam šeiminkams rankas ir einame pro duris, į naktį. Jaunoji šeiminkė bruka mar ryšulėlį su maistu.

— Jei kas, vyrai, grįžkite pas mane, vis rasiame kokią rodą,—sako valstietis, palydėjęs mus iki kryžkelės.

Kiek paėjėję pasukame iš kelio tiesiai per pievas.

— Gyvi gyvil— klykia tamsoje pempės.

Ir naktį jos nemiega. Jaučiame, kaip virš galvos plasnoja jų sparnai.

Išiname į lygų, gerai išvažinėtą kelią. Ant griovio kranto stūkso kryžiaus siluetas. Šalia ant stulpo kažkas baltuoja. Pašviečiu elektros lempute — nedidelis keturkampis popieriaus lapelis stambiomis raidėmis spausdintu tekstu.

50 000 litų premija

Už sugavimą žmogžudžių, pasikėsinusių nužudyti gegužės 6 d. 20 val. 35 min. prieš Valskybės teatrą Kaune ministerį pirmininką A. Voldeparą ir pasikėsinant nužudžiusių vyr. leit. Gudyną, skirtu 50 000 litų premiją. Už suteikimą žinių, einant kuriomis galima bus susekti žmogžudžiai, taip pat bus duodamos premijos atitinkamai žinių svarbumui.

pulk. I. MUSTEIKIS

Vidaus Reikalų Ministeris

1929 m. gegužės 7 d.

Kaunas

Kaip bebūtų keista, skelbimas mus nudžiugino: vadinasi, Aleksandras Vosylius nepakliuvo į jų rankas. Jei jie būtų sugavę Aleksandrą, tokių skelbimų nebūtų platinę, jų tekstas būtų buvęs kitoks. Dabar aišku, kad policija neturi jokios nuovokos, kieno suruoštas ir įvykdytas tas atentatas. Taip pat aišku, kad Vosylius gyvas, nors apie tai nieko nerašoma.

— Kodėl jie neparašė, kad Voldemaras eina ir krašto apsaugos ministerio pareigas?— su pašaipos gaidede balse sako Martynas.

Dabar mums reikia kuo greičiau susitikti su Aleksandru ir visiems kartu aptarti, ką toliau veiksime. Reikia taip pat užmegzti ryšį su draugais Kaune.

Bandau nuplėšti tą skelbimą ir paįmėti su savimi. Priklijuotas stipriai. Nulupęs popieriaus gabaliukus metu žemėn.

Nuo šiol turime būti daug atsargesni. Ginklo negalime paleisti iš rankų. Juk gali ir iš valsčių atsirasti norinčių gauti tuos penkiasdešimt tūkstančių.

Pagal kompasą sutiksliname žemėlapyje savo kelią. Eisime kažkur pro Kalninius, Pajautiškę, tiesiog per laukus. Man tai svetimos, o Martynui dar iš vaikystės pažįstamos vietos.

Drungna, maloni pavasario naktis. Dangų atraukė debesėliai, tarp jų retkarčiais pasirodo jaunas, artėjantis į pilnatį, mėnulis. Priešais mus toli slėnyje aidi jaunimo daina. Liūdesys gnyb-

teli širdį: štai vaikinai ir merginos ten vakaroja, o mes ir prieiti negalime, turime iš tolo jų lenktis.

— O gal einam į vakaruškas?— dar juokais suabejoja Martynas.

Pakrantėmis, pagal nedidelį upeliuką, išeinam prie alksnynėlio. Valandėlę ilsimės: Martynas ant akmens, kairiau nuo takelio, aš įkalnėje prigulu ant pievutės. Už krūmų girdėti balsų klegesys. Taku, tiesiai į mane, artėja žingsniai. Vyriškas balsas niūniuoja dainelę. Manęs, apsirengusio žalsvai pilku lietpalčiu, jis, tur būt, neįžiūri. Tačiau kai lieka vos keletas žingsnių, vyrukas staiga stabteli.

— Kas čia?— klausia negarsus, kiek dreban-tis balsas.

— Aš,— stengiuosi kalbėti kuo ramiausiai.

Abu kurį laiką tylime.

— Tai ką jūs čia darote?— klausia jau kiek ramesnis jaunuoliškas balsas.

— Nieko. Guliu. O ką?— mane pradeda imti juokas.

— Tai nieko. Gulėkit. Aš tik taip sau,— sako vyrukas ir buvo beeinąs toliau.

Galvoju, kad nereikia taip paleisti jo, reikia pasikalbėti. Juk jis gali visiems pasakoti, kad naktį prie tako matęs nepažįstamą žmogų. O čia dar tas skelbimas apie atentatą Kaune ir premija už jo dalyvių sugavimą. . .

Buvau besakęs: „Palauk, pasišnekėsime“, kai pasigirdo iš pakrūmės Martyno balsas.

— Joni, ar tu čia?

— Aš, aš,—apsidžiaugė berniokas.—Juk tai tu, Martynai?! O aš tavęs ir nepamačiau.

Man atlėjo širdis.

Iš tikrųjų pakrantėje prie krūmo ant akmens sėdėjęs Martynas buvo vos išžiūrimas tamsoje.

Jiedu pasisveikino. Priėjau ir aš. Tamsoje vyrukas tvirtai spustelėjo mano ištiestą ranką.

— Čia geras draugas iš Kauno,—pristatė Martynas.

Jonis kaip mat pralinksmėjo. Jis iš vakaruškų palydėjęs mergaitę ir dabar grįžtas į namus. Pamatęs gulinčią prie tako žmogystą, iš pradžių kiek nusigandęs.

Jonis noriai pasakoja: kaime daug kalbama apie tai, jog Kaune kažkas šovęs į Voldemarą. Pasikėsintojai pabėgę. Šiandien iškabinti skelbi- mai — žadama premija už jų sugavimą. Bet kai- me žmonės taip pat kalba, jog geniau neprasidėti: tų, kas šaudo į ministerius, taip lengvai nepaimsi. . .

Martynas ir Joniui pakartoja tą pačią versiją, kad mudu turėjome iš Kauno laikinai pasitraukti dėl suėmimų ir policijos persekiojimų. Paprašo Jonį niekam neprasitarti, jog mus čia šianakt sutikęs.

— Ką tu, argi aš nesuprantu?—karštai sako Jonis.—Būkite ramūs, aš neprasitarsiu niekam,

net saviškiams namuose. Gal jums reikia kuo nors padėti? Aš viską su mielu noru padarysiu,— siūlosi Jonis.

Nuoširdžiai, draugiškai su Joniu atsisveikiname ir išsiskiriame. Pažadame prireikus jį susirasti.

Jonio būta doro vyro. Vėliau, kai toje apylinkėje policija ir šauliai pradėjo daryti kratas, kai visi tik ir tekalbėjo apie gaudomus atentato dalyvius ir net minėjo jų pavardes, Jonis nieko neprisitarė net Martyno pusbroliui. Atvirkščiai, jo užklaustas užsigynė nieko nematęs ir nežinąs.

Martynas toliau vedė jam gerai pažįstamais takais ir takeliais. Po poros valandų priėjome nedideles trobas. Atsistojau po plačiašakiu medžiu kiemo pakraštyje, o Martynas nuėjo prie gryčios.

Jis su kažkuo tyliai kalbėjosi, paskui nusijuokė.

— Eik šen,— pašaukė mane.

Viduje dvelktelėjo jauki krosnies šiluma, kvėpėjo neseniai iškepta duona. Suspaudė širdį: koks didelis skirtumas bastytis po miškus bei raistus ir — sėdėti jaukioje, šiltoje gryčioje. . .

Ant stalo jau degė žibalinė spingsulė. Jauna, žvali mergina dangstė paklodėmis langus. Už lentų sienelės girdėjosi kalbant vyras ir moteris.

Jau žinojau, kad čia Martyno giminaičiai, jo tetos šeima.

Vikrioji mergužėlė tik prieš valandą buvo grįžusi iš vakaruškų ir vos spėjusi užmigti. Ji sukinėjosi po trobą, ruošė ant stalo mums užkasti. Aiškinome nesą išalkę, bet tai nieko nepadėjo.

Tai čia turėjo ateiti Aleksandras dar praeitą naktį, o vėliausiai — šiandien. Deja, jo nėra ir nebūta. Jis šioje vietoje buvo apsilankęs su Martynu šiomet, ankstyvą pavasarį, taigi negalėjo paklysti. Ir šeimininkai sako negirdėję, kad apylinkėje kas būtų pastebėjęs nepažįstamą vyriškį.

Valgome vakarienę ir laukiame Balio, Martyno pusbrolio, kuris nulydėjęs iš vakaruškų savo merginą, vis dar negrižta. Pasrėbę tradicinio rūgusio pieno su bulvėm einam į klėtelę miegoti.

Nežinau, kiek ilgai buvau miegojęs, tiktai nubudau nuo daromų durų bilstelėjimo. Tarpduryje stovėjo jaunas petingas vidutinio ūgio vyras ir linksmi šypsojos žiūrėdamas į dviejų nelauktų svečių užimtą savo lovą. Iš lauko veržėsi ryto šviesa. Bene buvo jau patsai saulėtekis.

Kad ir kaip stipriai mudu buvom įmigę, tačiau krepštelėjus durims kaip mat jau laikėme rankose pistoletus.

— Na judu ir apsiginklavę,— nusijuokė Balys.— Gal manot, kad aš noriu penkiasdešimt tūkstančių gauti?— rodė baltus dantis.— O būtų neblogai, tokia pinigų krūva...

— Ne taip jau paprasta ją gauti,— nusijuokėme.— Tu mums atleisk, kad į tavo lovą nekviešti įsikraustėme. Vis tiek pernakt ji stovėjo tuščia. . .

Balys buvo linksmas, guvus vyrukas. Martynas jį pristatė kaip politiškai išsilavinusį, savą, visai patikimą žmogų. Tokia pat esanti ir jo mergina — Marytė. Jais tikrai galime pasitikėti.

Balys ir buvo tasai žmogus, kuris palaikė ryšius su Semeliškių šaulių būriu. Trylika ar keturiolika to būrio vyrų, esą, taip pat „mūsų žmonės“, antifašistai, jei reikės — viskam pasiruošę. O ir visi kiti būrio nariai taip pat jokie fašistai.

Sėdime visi trys ant lovos ir svarstome, ką toliau reikia daryti. Balys buvo iš anksto įspėtas, kad čia gali pasirodyti Aleksandras. Kai buvo paskelbta apie tą premiją, jis iškart supratus, koks čia reikalas. Balys žinojo, kokios instrukcijos duotos pasienio policijai ir šauliams stengiantis sugauti pasikėsinimo dalyvius.

Jis buvo nusiteikęs optimistiškai. Policijos ir šaulių nesą ko bijoti. Jei reikės, jis ir kiti vyrai eis su mumis kartu. Galima sudaryti visą vyrų būrį, kad tik ginklų užtektų. Balys kariuomenėje tarnavęs puskarininkiu kulkosvaidžių kuopoje. Jo nuomone, nei šauliai, nei kariuomenė prieš mus nekovotų. Esą, afsirastų nemaža ir tokių, kurie pereitų mūsų pusėn su ginklais. Man atrodo, kad tai perdėtas optimizmas.

Balys patarė mums tuo tarpu pasilikti čia, palaukti, kol paašškės padėtis. Jis pabandysiąs užmegzti ryšį su Kaunu. Ryt ar poryt Marytė nuvažiuosianti ten ir pabandysianti sužinoti, kas naujo. Balys tuo tarpu ištirs, kaip galima pereiti sieną nesusidūrus nei su „sava“, Lietuvos pasienio, policija, nei su lenkų sargybiniais.

Jis nuvedė mus į daržinėlą. Ši stovėjo atokiau nuo namų, pasislėpusi tarp medžių. Jei užgriūtų policija, jis visada galės mus įspėti. Iš čia iki miško — ranka pasiekti.

Po keleto valandų miego mus išbudino kibiro skambtelėjimas. Balio šesutė atnešė valgyti, įdėjus dubenėlius į kibirą, tarytum eidama parnešti vandens. Jos gera, linksma nuotaika ir mus nuteikė optimistiškai. Ji buvusi pas kaimynus, ten niekas nematęs ir negirdėjęs, kad šioje apylinkėje ko ieškotų.

Vakarop į daržinėlą atėjo Balys. Jis buvo nuvykęs į Gilučius — Martyno tėviškę. Žinios negeros: ten policija jau du kartus, dieną ir naktį, dariusi kratas. Nors Martyno namiškiams policijos kratos ne naujiena, bet šį kartą buvo krečiama itin smulkiai: išvartę, išnaršę visus pašalius. Klausinėję, ar Martynas negrįžęs į namus, kas su juo buvo atvykęs, rodę jauno vyro su studentiška kepure nuotraukas.

Semeliškėse Balys girdėjęs, kad pasienio sargyba esanti žymiai sustiprinta.

Semeliškių policiją šiandien po pietų pasiekusi žinia, kad kažkur Būdos girininkijoje šįryt buvo suimtas studentas, atvykęs iš Kauno. Suimant jis buvo sužeistas ar pats susižeidęs — tučiuojau jį išgabenę į Kauną.

Negi Aleksandras iš tikro būtų patekęs jiems į rankas?

Balys dar sužinojęs, kad Semeliškių šauliai sukviesti gaudynėms kaimuose ir aplinkiniuose miškuose. Ilgiau čia pasilikti mums jau nebegalima. Naktį, pakinkęs arklių, mus nugabensiąs arčiau sienos, anapus Semeliškių.

Sutemus Balys tik jam gerai žinomais lauko keliukais nuvežė mus pas tolimą savo ir Martyno giminę, kur policija negalinti mūsų užuosti. Trobos stovėjo visai netoli nuo didoko raisto, iš tikrųjų labai nuošalioje vietoje. Artimiausiu metu Balys pažadėjo mums pranešti, kas naujo.

Prasnaudę troboje iki ryto, švintant persikėlėme į netoli esančią nedidelę eigulio pirkelę. Eigulys taip pat buvo jų artimas giminė, savas, patikimas žmogus. Šeimininko dukra Onutė pažadėjo mus pagloboti. Iki priešpiečių išsėdėjome nedidelėje daržinėlėje, ant šiaudų, o paskiau, išėjus eiguliui iš namų, persikėlėme į jo trobą. Eigulys žadėjo vykti į Semeliškes, nupirkti mums laikraščių ir smulkiau sužinoti apie policijos ruošiamas gaudynes. Išeidamas jis užrakino mus savo gryčiutėje, kur po vienu stogu buvo ir karvės tvartelis.

Troba nedidukė, plūkto molio grindimis. Iš tos pat priemenės įėjimas į gyvenamąją pusę ir į tvartelį. Per vidurį nedidelis sandėliukas rakandams. Pirkutė su dviem langais: vienas į kiemą, kitas į pamiškę. Pro pirmąjį matėsi daržinė, takelis į šaltinėį ir į pakrūmėje esančią pirtelę. Darželyje augo keletas vaismedžių.

Neturtinga, bet švari ir tvarkingai prižiūrima sodyba. Viskas joje paprasta ir labai jau varginga, ypač trobikės vidus. Joje daug vietos užima senokai bebaltinta krosnis. Palangėje stalias ir pora suolų, pakraštyje iš lentų sukalta lova, dėžutė su eigulio įrankiais — kirviu, piūklų, plaktukais.

Išeidamas eigulys sakėsi visada užrakinęs pirtelę iš lauko kabančia spyna; o tai reiškė, kad jo nėra namuose. Jei kas įtartina ar negera bus pastebėta, Onutė ateis su kibiru prie kiemelyje padžiautų baltinių ir mus įspės apie gresiantį pavojų.

Nuobodžiai slenka valandos. Radę lentynėleje aprūdijusį seną eigulio skustuva, šiaip taip nusi-gremžiam sužėlusias barzdas, apsiprausiam. Nusivalom apdžiūvusius drabužius, batus. Vėl pasidarome panašūs į tvarkingus miesto gyven-tojus.

Kažko mums pradeda darytis nejauku, lyg nu-jaustume pavojų. Pakaitomis vienas budime, kitas snaudžiame išsitiesęs lovoje. Pietums valgo-me palikto sūrio, pieno su duona. Kieme pasi-

rodo Onutė, apverčia ant virvelių džiūstančius baltinius, žvilgtelėjusi į lango pusę nusišypsos mums.

Pro antrąjį trobos langelį kiek tolėliau įkalnėje matome ariant žemę valstietį. Pasikinkęs baltą arklį, kuris sunkiai bėpatraukia arklą. Nespėju nė pamatyti iš kur — staiga prie valstiečio atsiranda du raiti vyrai.

— Ėėė, čia jau kažkas netaip, — sakau. — Iš kur jie galėjo atsirasti ir ko jiems reikia? Matyt, pats velnias atnešė čia per laukus. . .

Skubiai apsivelkame apsiaustus, patikriname ginklus. Vienas stebime pro vieną, kitas pro antrąjį langą.

Raiteliai pastovėjo prie artojo, — šis vis neigiamai kratė galvą, — nujojo į dirvos pakraštį, pririšo arklius prie medžių ir dingo tarp krūmų. Nuėjo link to vienkiemio, kur mes praėjusią naktį buvome.

Ką dabar darysime? Nusprendžiame neiti iš trobos. Blogiausiu atveju skinsimės kelią ginklu.

Nuo šaltinėlio su kibiru rankoje atskuba Onutė. Tarp krūmų pasirodo du tamsiais rūbais apsirengę, juodais auliniiais batais apsiavę vyrai. Vienas dėvi mėlynas policininko kelnes. Jis kažką šaukia Onutei ir rodo ranka. Ši sustoja. Vyrai prieina prie jos, pasižiūri į kibirą, kažką šneka. Paskui eina prie pirtelės. Ten atsiranda ir trečiasis vyriškis.

Mudu stovime priemenėlėje ir pro durų plyšius stebime, kas čia bus toliau. Sutariam nešaudyti, kol neatrakis ar neatplės trobelės durų.

Onutė atėjo į kiemą ir tvanko padžiautus balčius. Kai kuriuos deda į kibirą. Ji neskuba, retkarčiais išgąstingai pažvelgia į mūsų pusę. Matome, kad baisiai jaudinasi, tur būt, norėdama kaip nors mums padėti. Jos mėlynos akys pilnos ašarų.

— Onut, ilgai čia nebūk, eik iš čia!— šaukiam jai pro plyšius.—Nebijok, viskas bus gerai!..

Onutė kiek aprimsta, net bando mums nusišypsoti. Takeliu nuo pirtelės ateina du vyriškiai.

Per tą laiką nedidelėmis kopėčiomis aš spėjau užlipti ant tvartelio. Ten buvo geras pernykščių šiaudų sluoksnis. Trobelės „čyto“ lentos nesandariai prikaltos. Jas lengvai galima atlupti ir nušokti į aną trobelės pusę: ten prasideda krūmais apaugęs griovys. Nulipu žemyn ir pasakau apie visa tai Martynui.

Mudu stovime tamsioje priemenėje ir stebime įeinančius į kiemelį vyriškius. Vienas dešinę ranką laiko kišenėje. Anai su policininko kelnėm gniaužia rankoje stambaus pistoleto rankeną.

— Šausime!— tyliai sakau Martynui.

— Ne, dar palaukim, jei plės duris!..

— Onute, bėk šalin,— įsakmiai šnibžda Martynas.— Pasitrauk iš čia. . .

Onutė dar sykį nežymiai žvilgteli į mūsų pusę, čiumpa kibirą, dalį baltinių užmeta ant pečių ir sparčiu žingsniu eina priešais policininkus. Vienas dar kažko klausia, bet ji tik neigiamai krato galvą.

Abu vyriškiai sustoja per kokius dešimt, dvylika žingsnių nuo trobelės ir tariasi. Paskui lėtai eina prie durų.

Mintyse skaičiuoju žingsnius. Kai belieka kokie penki, pakeliu paruoštą šauti parabelį. Be žodžių susitariam su Martynu: aš tą, kuris arčiau manęs, jis — antrąjį.

— Užrakinta,— girdim vieno balsą.— Matyt, tikrai išvažiuavęs. . .

Vienas vyriškis eina dešinėn prie trobelės lango.

— Viduje nieko nėra.

— Einam ten,— rodo galva į daržinėlą ant-rasis.

Išsitraukia iš kišenės ranką su parabeliu ir atkišęs jį žengia prie daržinės durų. Staigiu judesiu atidaro jas ir įeina į vidų. Antrasis tuo tarpu apeina daržinėlą.

Po kelių minučių aniedu vėl susitinka viduryje kiemelio. Vienas apeina aplink grytelę. Abu pastoviniuoja, pasidairo ir pasuka takeliu į pirtį.

Aš vėl lipu kopėtaitėm į viršų. Stukteliu pe-
timi „čyto“ lentas, ir jos apačioje lengvai at-
šoka. Pastumiu jas į šalį, atsargiai iškišu galvą
ir apsidairau. Kairėje — gilus griovys, dešinė-
je — neseniai suartas kalnas.

— Na kaip?— klausia Martynas stovėdamas
apačioje.— Jie jau nuėjo ir negrižta.

— Lipk čia, pas mane. Išėjimas pro „čytą“
laisvas.

Martynas su pistoletu rankoje pasaugoja,
o aš tuo tarpu prisilaikydamas rankomis nušoku
žemėn. Porą sekundžių paguliu tik ką sužėlu-
siame dilgėlyne, paskiau atsargiai žvilgteliu už
trobos kampo. Duodu ženklą Martynui šokti žė-
myn.

Surenku į saują nubyrėjusius iš viršaus šiau-
dus, kad neliktų žymės, žvilgteliu į atsistojusias
savo vieton „čyto“ lentas. Pora šuolių — ir mes
jau griovy, krūmuose.

Paskui stabtelime atsikvėpti. Rodos, taip ne-
ilgai visa tai truko, o jaučiu, kad nuo prakaito
šlapia visa nugara, aprasojusi kakta.

Už poros šimtų metrų griovys baigiasi, toliau
atviras laukas, suarta dirva.

Arimo vaga išeiname į takelį. Tada staigiai
pasukam kairėn ir lėtai pėdiname tuo taku, lyg
būtume vietiniai, kuriems nėra ko skubėti. Įdė-
miai stebime visa aplinkui: dešinėje valstietis
aria lauką. Dabar jis varo vagą tolyn nuo mū-
sų. Kol jis apsisuka, mes jau esame tolokai, ge-

rai matome kelią ir beržyną, už kurio turi būti vieškelis. Ten prasideda didelis miškas.

Takelis vingiuoja žemyn, prie kelio. Peršokam nedidelį skaidrų upeliuką ir godžiai geriam tyrą šaltą vandenėlį. Tik dabar pajuntam, kaip esame ištroškę, tiesiog liežuvis limpa prie gomurio.

Priėję kelią apsidairome. Dešinėje už poros kilometrų prasideda kaimas. Ten ant kelio stoviniuoja keletas vyrų. Pasukame keliu į priešingą pusę ir peršokę griovį kaip mat atsideriame beržynėlyje. Einam atokiau nuo kelio, nes iš tolo girdėti atvažiuojant vežimą. Prigulam už krūmelių ir matome pravažiuojančiame vežime sėdint trejetą vyrų su šautuvais.

— Tur būt, šauliai,— spėliojame.

Vežimas nutolsta kaimo link. Pasižiūriu į laikrodį: dar tik penkiolikta valanda, o atrodo, kad praėjo kažin kiek laiko. O ką tik neseniai mes dar sėdėjome toje trobelėje lyg kokuose spąstuose.

Atsargiai, neskubėdami apeiname beržyną. Jis nedidelis, kokio pusės kilometro pločio, ir gana retas. Anapus jo siaura pieva, o už jos vieškelių pylimas. Dešinėje, prie nedidelės kryžkelės, atrodo, stoviniuoja pora vyrų. Vienas žiūri vienon, kitas kiton pusėn. Po kiek laiko jiedu keičiasi. Kairėje už kokio kilometro taip pat vaikščioja vyriškis su šautuvu per petį.

Grižtame atgal į beržyną ir nutariam, jei niekas nedrums mūsų ramybės, palikti čia ir palaukti sutemų. Tuo tarpu, atrodo, viskas ramu, o sutemus policija iš kelių ir kaimų pasitraukia. Jei gi ji ir šauliai pradėtų šukuoti beržyną, stengsimės prasimušti anapus vieškelio. Bet tai jau blogiausias atvejis.

Matome, keliu iš kaimo ateina vyriškis, ant peties kariškas šautuvas žemyn nuleistu vamzdžiu. Eina neskubėdamas, pastoviniuodamas ir apsidairydamas. Ties viduriu beržyno apsisuka, užsirūko ir nužingsniuoja atgal, į kaimą.

Laikrodis rodo septintą valandą vakaro. Pagaliau artėja naktis, kurios mes taip laukiame.

— Ar matai?— sako pusbalsiu Martynas.

— Matau,— atsiliepiu.

Vėl iš kaimo pusės keliu eina kažkoks vyras. Kai jis priartėja, matome, kad tai valstietis, už diržo užsikišęs kirvį.

— Ar tik policija nebus pasiuntusi jo apžiūrėti beržyno?— spėliojame mudu.

Tačiau į tai nepanašu: vyras eina per daug į šalis nesidairydamas ir jau beržyno pakrašty ima kažką kapoti. Kirvio stuksenimas aidi per visą miškelį.

Jam artėjant, mes pasitraukėme toliau, į kitą galą. Jei jis mus aptiks, sulaukysime ir paprašysime su mumis pabūti iki nakties.

Tačiau po pusvalandžio valstietis, matyt, prikapojo, ko jam reikėjo, išėjo į kelią ir grįžo ten, iš kur atėjęs.

Beržyną pamažu gaubia vakaro šešėliai. Nutyla giedojęs strazdas, nebeskraido visą laiką čirškę kažkokie maži paukščiukai, nustojo po pernykščius lapus šlamėjęs kormis. Netoli manęs jis prirausė juodų žemės kauburėlių, o pas-kui ir pats išlindo į viršų. Mes jį pagavom, ap-žiūrėjome ir neiškentėm nepasijuokę, kaip greit jis mūsų paleistas įsirausė į žemę. Voveraitės taip pat įsidrąsino ir bėgiojo eglės kamieniu prie pat mano galvos.

Pamažu laukuose nutilo karvių mykimas ir avių bliovimas, kibirų tarškėjimas. Nebesigirdi ir gyvulius genančių piemenukų šūkčiojimo. Vis-ką apgaubia naktis. Mes nusiraminame.

Visi tos dienos įvykiai aiškiai parodė, kad policija jau suuodė, kas dalyvavo atentate ir daugmaž kur jų reikia ieškoti. Ji tikriausiai žino apie mūsų dingimą iš Kauno ir dabar daro kra-tas provincijoje, ten, kur tikisi mus aptikti, kur mes, jos nuomone, galėjome nuklysti. Panašu, kad Aleksandras pakliuvo į jos rankas. Mes jau-dinamės, kad jau esame bejėgiai jam kuo nors padėti. Sunku šianakt pasimatyti ir su Baliu, nes pas jį eiti rizikinga: gali būti palikta poli-cijos pasala. Martynas pasiūlo eiti pas kitą gerą

pažįstama, kuris galės pakviesti Balį ir kur policija, jo nuomone, neturėtų ieškoti mūsų.

Palaukę, kol visiškai viskas nutils, grįžtame atgal per tuos pačius laukus, per kuriuos čia buvome atėję. Užkopę ant kalno, susėdame ir stebime, kaip kaime ir retuose apylinkės vienkiesiuose pamažu gęsta žiburėliai. Atidžiai sekame kelią — ar juo nepraeis policijos patrulis. Tačiau aplink ramu.

Buvo pats vidurnaktis, kai pamatėme Martyno bičiulio sodybą. Prie gryčios priėjome atsargiai, net šuo nesulojo. Aš, kaip visada, likau sargyboje. Martynas negarsiai paklebeno duris. Jos buvo dar neužstumtos. Iš vidaus pasigirdo balsas — klausė, kas ten vaikšto. Po kurio laiko į kiemą išėjo Martynas su senyvo amžiaus valsietičiu. Pakvietė mane į vidų. Virtuvėje degė spingsulė. Paprašėme šeimininkę uždengti langą.

Sužinoję, kad tame kaime policija kratų dar nedarė, nusiramino. Tačiau kažkokius popierius seniūnas vakare gavęs — liepta juos iškabinti matomose vietose.

Vaišinga šeimininkė pavalgydino mus. Šeimininkas sutiko pakviesti Balį, tačiau abejojo, ar dabar patogu.

— O ką aš pasakysiu, jei nuvykęs naktį pas jį rasiu policiją? Kaip paaiškinsiu, ko atvykau? Jie mane sučiups, išsiaiškins, iš kur aš ir, jei ne naktį, tai ryt rytą bus jau čia. Ne, taip negerai, vyručiai, — užbaigė jis savo samprotavimus.

Mums beliko tik sutikti su juo. Sutarėme, kad pernakvosime čia, o ryt rytą šeimininkas pasikinkys arklių ir kokiu nors pretekstu nuvažiuos pas Balį.

Imame mums pasiūlytus kailinius ir lendame į atokiau tarp medžių stovinčią daržinę. Išvarge per dieną, bemat užmigome.

Nubudome tik apie pietus. Šeimininkas buvo išvažiavęs pas Balį, o šeimininkė, išsiuntusi į kaimą vaikus, atnešė mums valgyti. Pasirodė ir šeimininkas. Jis buvo gerai nusiteikęs, girdi — viskas ramu. Pavakare ir Balys bus čia.

Iš tikrųjų, vos tik pritemo, kaip iš po žemės išdygo ir Balys. Jis jau žinojo mūsų praeitos dienos negandus. Ir pas jį namuose buvusi policija, padariusi kratą. Jam rūpėjo sužinoti, kaip mes išnykome policijos nepastebėti iš tos užrakintos pirkutės. Namų šeimininkui išėjus, mes Baliui smulkiai nupasakojome visą mūsų vakarykščios dienos epopėją.

Balys buvo Semeliškėse, susitiko su reikalingais žmonėmis, kurie gali padėti mums pereiti sieną. Tačiau dar reikia porą ar trejetą dienų palaukti: dabar visos pasienio sargybos labai sustiprintos. Miestelyje girdėjęs, kad apie Kaišiadoris policija, šauliai ir kariuomenė šukuoja miškus. Balys nupirko mums „Lietuvos aidą“. 1929 metų gegužės 11 dienos numeryje įdėtas trumpas pranešimas:

Šeštadienį rytą, gegužės 9 d. 7 val., pas Traukų apskr. Būdos girininkijos vyr. eigulį p. Kazį Rėklį atvyko jaunas kruvinas, sudraskytas rūbais vyras, prašydamas pagalbos,— pirmiausia pavalgyti ir žaizdą perrišti. Buvo sprogojusio ginklo sužeisti jo rankų pirštai ir krūtinė, taip pat smarkiai apdraskyti drabužiai. Eigulys, suteikęs sužeistam reikalingą pagalbą, tuojau apie jį pranešė policijai. Atvykusi policija sužeistąjį suėmė ir, gavusi įsakymą iš Kauno, jį drezina tuojau pristatė į Kauną. . .

Vadinasi, Aleksandras jau daugiau kaip dvi dienos yra policijos rankose. Aišku, policija, jį suėmusi, puolė suiminėti ir kitų aušrininkų organizacijos narių. Ji greitai nustatė, kurių tos organizacijos narių nėra Kaune, ir pradėjo mūsų ieškoti provincijoje, mūsų gimtinėse.

„Lietuvos aide“ suradome aprašyta, kaip buvo palaidotas „Geležinio vilko“ vadas Gudynas. Atliktas ritualas, labai panašus į tą, kurį mėgsta italų fašistai,— su atsisveikinimui pakeltais virš galvų durtuvais.

Balys girdėjęs kalbant, kad kratos ir gaudynės dabar vyksta įvairiose Lietuvos vietose. Užtenka, esą, kad kas praneštų šen ar ten pastebėjęs einant įtartinus asmenis, ir žvalgyba bei policija puolanti ieškoti „teroristų“. Ši žinia mus kiek suramino: vadinasi, policija nenutuokia, kur mes esame ir kur konkrečiai mūsų reikėtų

ieškoti. Balys dar papasakojo, kad per gaudynes buvo nušautas keliu važiuojęs nuovados viršininkas, kuris neišgirdęs šaulių įsakymo sustoti. Ne kartą apsišaudę šauliai ir policininkai, vieni kitus įtarę esant teroristais. Dėl to jiems buvo įsakyta akcijų metu dėvėti uniformas.

Balys prisiklausė istorijų apie neramumus ir kitose Lietuvos apskrityse: kažkur į saugumo viršininko butą pro langą įmesta rankinė granata, kitur šauta į policijos viršininką... Sunku buvo besuprasti, kiek čia tiesos, kiek prasimanymų. Aplinkiniuose kaimuose sklido gandai, kad pasikėsinimo dalyviai esą gerai ginkluoti, kad jie ne vieni, o su nemažu būriu draugų slapstosi miškuose ir susidūrę su policija taip lengvai nepasiduos.

— Mūsų draugai tuos gaudus skleidžia ir jiems pritaria,— juokėsi Balys.— Tegel policija nemano, kad tą premiją taip lengva gauti. Policininkai esą atsargūs. Nakties metu jie kratų nedaro, taip pat nepastebėta, kad naktimis ruoštų pasalas keliuose ar pamiškėse. Dažniausiai užėina dienos metu kur į trobą ir sėdi prie lango, sekdami, ar pasirodys kas kelyje.

Taigi mūsų taktika vaikščioti tik naktimis visai pasiteisino.

Tą dieną, kai mes buvome eiguolio pirkelėje, Balys pavakare ėjęs pasižiūrėti, kaip ten mums sekasi, ir susidūręs su keletu civiliniais drabužiais apsirengusių policininkų, bene tą pačių,

kurie vaikščiojo apie trobą, kai mes ten slėpėmės. Jie atsivedę Balį kartu prie eigulio pirkios. Jis labai nustebo pamatęs trobos duris užrakintas. Negalėjo suprasti, ar mes vis dar ten esame. Dėl viso pikto stengėsis laikytis nuošaliai, kad neklūtų jam, jei kartais pradėtume šaudyti. Jis galvojo, kaip čia mums padėti. Sako, būčiau griebęs kurį policininką už sprando ir išplėšęs iš rankų ginklą. . .

— Kodėl užrakinta?— paklausę jį policininkai.

— Eigulio nėra namie. Išeidamas užrakino. . .

— Ar jis rakto nepaliko?

— Kur jis paliks!— atrėžęs Balys.— Jis bijosi, kad kas jo turto nepaliestų,— dar pasakęs jiems, o pats pagalvojęs, kad tik eigulys savo įpratimu nebūtų pakabinęs rakto virš durų. Ko gera, policininkai dar pastebės. . .

Vienas policininkas pasiūlęs atlupti duris, tačiau Balys griežtai užprotstavęs. Pirkia juk tuščia, pro langus matos, kad šeimnininko nėra namuose, nežinia, kada jis grįš. . .

Balys papasakojo, kad, antrą kartą atėjus policininkams, Onutės nervai nebeišlaikę ir ji, nubėgusi anapus pirtelės, gailiai apsiverkusi. Ji vis dar galvojusi, kad mes esame viduje. Policininkai atplėšią duris, įvyksią susišaudymas, ir mes ko gero pakliūsią jiems į nagus.

Balys pasiūlė eisiąs kartu su mumis. Sako, pasiimsime dar kelis vyrus su ginklais iš šaulių

būrio ir patrauksime į Kauną, gal pavyks išvaduoti Aleksandrą.

— Negi mes leisime jį sušaudyti?!— piktinosi jis.

Pasiūlymas iš pirmo žvilgsnio atrodė tikrai viliojantis. Tačiau gerai apgalvoję, turėjome pripažinti, kad jis neįvykdomas. Pirmiausia, turime palaukti, kol grįš iš Kauno Marytė, išgirsti, ką ji bus ten sužinojusi.

Aleksandras, kaip spėjome, greičiausiai buvo sužeistas atsitiktinai sproguis nedidelei bombai, kurių dvejetą jis turėjo kišenėse. Matyt, jis neišmetė tų bombų ir miške. Ir tai jį pražudė. Savo nelaimei, Aleksandras kreipėsi į gobšų žmogų, kuris pardavė jį policijai už judo grašius...

Vėliau sužinojau, kad išdavęs Aleksandrą Vosylių eigulys gavęs tuos pažadėtuosius penkiasdešimt tūkstančių litų ir už juos paskiau nusipirkęs nemažą ūkį prie pat Marijampolės. Tačiau pasitvirtino liaudies patarlė, kad kruvini grašiai laimės neatneša... Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, jau pačią pirmąją karo dieną į to ūkio trobas pataikęs vokiečių artilerijos sviedinys, ir jos sudegusios. Taigi viskas nuėję vėjais...

Buvome tikri, kad Aleksandras mūsų neišduos ir visų smulkmenų apie atentatą policijai nepasakos. Jis ne kartą buvo mums sakęs, kad pakliuvęs į policijos rankas, stengsis viską prisiminti sau pats vienas. Mirties jis sakė nebijąs.

Žinoma, sunku buvo numatyti, ar policija patikės visu tuo, ką jis sakys. Iš tikrųjų, po Aleksandro Vosylio suėmimo prasidėjo teroras ne tik prieš aušrininkus, bet ir prieš visą pažangiąją studentiją. Suiminėjo visus, kas tik buvo su mumis pažįstamas ar arčiau bendravęs. Vykdamas represijas prieš pažangiąsias jėgas, buvo nuteistas, pavyzdžiui, poetas Kazys Jakubėnas — dešimčiai metų kalėjimo, nors konkrečiai su atentatu jis tikrai nieko bendro neturėjo. Užteko šnipams jį įškusti.

To meto represijos sukėlė visuomenės pasipiktinimą. Antai universiteto studentų atstovybė 1930 metų pirmajame, rudens semestro, posėdyje priėmė dvi rezoliucijas, liečiančias studentų „teisinę ir moralinę būklę“. Pirmojoje kalbama apie studentus — politinius kalinius, „kurie kalia dėl savo įsitikinimų, patekę į kalėjimą dėl nepastovių Lietuvos politinio gyvenimo sąlygų“. Buvo nutarta „kreiptis per universiteto vadovybę į atitinkamas valdžios įstaigas, kad studentų — politinių kalinių — bylos būtų iš naujo peržiūrėtos ir pritaikyta plačiausiai suprasti amnestijos ir sąlyginio nuteisimo įstatymai“*. Tame pat posėdyje buvo priimta ir antra rezoliucija dėl „išgalėjusio mūsų studentijoje šnipinėjimo — išda-

---

* Alma Mater, mūsų universitetas ir jo studentija. V. D. Universiteto studentų atstovybės informacinis leidinys, K., 1930, p. 49.

vinėti draugus neva politiniais sumetimais". Joje raginama „kuo griežčiausiai smerkti tokius niekšingus darbus, kviesti visą garbingąją studentiją kelti šių asmenų darbus viešumon, skelbti jų pavardes universiteto vadovybės ir studentų atstovybės žiniai ir prašyti un-to vadovybę visu griežtumu smerkti šių studentų darbus, o juos pačius be pasigailėjimo šalinti iš universiteto sienų" *.

Suprantama, kad šios rezoliucijos liko be pasekmių, tačiau jos yra dokumentai, rodantys nemažą ano meto sąlygomis jų autorių ir skelbėjų pilietinę drąsą.

Policija nérési iš kailio ieškodama mūsų. Buvo žymiai sustiprinti pasienio policijos postai, toliau organizuojamos kratos ir gaudynės. Mums tekdavo labai dažnai keisti savo buvimo vietą. Stengėmės patekti ten, kur visai neseniai padarytos kratos. Na ir vedžiojo mus tomis šiltoomis gegužės naktimis mūsų draugas Balys po gražias to Lietuvos kampelio kalvas ir slėnius, paežerėmis ir paraistėmis, per laukus ir miškus, vos įžiūrimais takais ir takeliais. Vengėm vieškelių, didesnių kelių sankryžų, kur galėtume pakliūti į pasalą. Apeidavome kaimus, bridome per upelius, per šnarančius jau gerokai sužėlusių javų laukus.

---

* Ten pat.

Gražūs to krašto kalneliai ir kloniai, ežerai ir miškeliai auštant rytui, besisklaidant rūkui. Mūsų akyse žengė per laukus pavasaris, sužydo ievos, išsprogo medžiai ir krūmai, pradžiūvo takai, keliai ir keleliai. O lakštingalų suokimas naktimis, aidu atsikartojantis tolimuose ežerų krantuose... Aš niekada nieko panašaus savo gyvenime nebuvau girdėjęs. Ir iš toli toli atplaukianti daina...

Kartais eidavome tiesiai per įmigusių sodžių, pro spaliais ir dūmais kvepiančias tamsias pirkias šiaudiniais stogais. Ėjome per Gyvatiškes, Skynimus, Pajautiškes ir dar daug kitų kaimų. Gerų žmonių juose gyventa: eini išvargęs per sodžių — gonkeliuose ant suolo rasi pastatytą kibirą šalto vandens ir puodelį atsigerti. Neretai aukščiau, lentynėlėje, pamatai baltuojant į skudurėlį susuktą duonos gabalą, o kartais ir sūrį.

Gražūs, tačiau akmenuoti, smėlingi šio krašto laukai. Jie mieli žmogaus akiai, bet triūsti juose ir gyventi nelengva. Papasakojo mums žmonės, kaip sunkiai ir kokį menką derlių pavyks ta išauginti. Nelengva valstiečiui su gausia šeima sudurti galus su galais, ir jau pavasarį neretai pritrūksta rugių duonelei. Laukdami naujo derliaus jie maišo į ruginę tešlą šutintų bulvių, miežinių bei avižinių miltų. Ne kartą vaišino ir mus tokia karstelėjusia, ašakota, juoda ir kietą kaip pikis riekele. Kada žmogus išalkęs, nevalgęs parą ir daugiau, suprantama, džiaugies

ir tokios duonelės užkandęs. Šeimnininkė dar ištraukia parūdijusių plonų lašinių bryzelį ir atpiovusi gabalėlį duoda, dalijasi su mumis. . .

Per visą mielą dienele mirkstame pažliugusioje pelkėje, žalsvomis samanomis apaugusiame raiste. Ilgai ir įkyriai slenka nuobodi diena. Rastas nedidelis, aplinkui laukai, juose triūsia valžtiečiai. Mes nenorime jiems rodytis — taip ir sėdime po nuskurdusiomis retomis pušelėmis. Gerai, kad čia niekas neateina; net ir piemenukų ganomos karvės laikosi daugiau prie netoliese esančio nedidelio ežerėlio. Pro čia pralekia tik laukinių ančių pora. Matyt, jos kažkur susisukusios lizdą, švilpdamos sparnais vis skrenda pro mūsų galvas ten ir atgal.

Temstant išeiname į raisto pakraštį, užkopiname į nedidelį kalnelį, kur per dieną valstietis kratė mėšlą ir arė lauką. Pasėdime ant akmens ir visai nutilus dienos garsams patraukiame taku. Einame, rodos, nepasibaigiančia ežero pakrante. Stengiamės būti tylūs ir nematomi.

Staiga pasigirsta gūdus, kažkoks prislopintas balsas:

— Būūū! Būūū! Būūū!

— Kas čia galėtų būti? — spėliojame.

Pabūks, pabūks ir vėl nutyla. Po kurio laiko ir vėl būksi lyg kas būtų įkišęs galvą į kubilą. Pasigirdus būkimui, paliauja gretimai skardenus

lakštingala, net nustoja kvarksėjusios nendryne **laukinės antys**.

Klausomės. Ilgai spėliojame, kas tai būtų. **Bene** bus koks vandens paukštis, mum abiem nepažįstamas. Pavadiname jį būku. Paukštis būkas. Dar daug kartų jį girdėjome keliaudami naktį paežerėmis. Kartais jo balsas atskrisdavo iš toli, iš anapus ežero.

Tik lygiai dviem dešimtims metų praėjus, 1949-ųjų gegužės mėnesį, Žuvinto rezervate vėl išgirdau ežere būkiant šį paukštį. Inspektorius Zubavičius tada man paaiškino, kad tai esąs didysis baublys, balų paukštis. Jis įkiša snapą į vandenį ir smankiai pūsdamas orą būkia, ar baubia.

Kitą dieną besiirstant po ežerą lengvute valtele, Zubavičius parodė palei nendryną stypsantį rudą didoką paukštį, kuris užvertęs galvą stovėjo nejudėdamas lyg sausa šaknis. Zubavičius pasiūlė nušauti jį ir padaryti iškamšą, tačiau man pagailo to mano jaunystės būko. Baublys pakilo ir nuskrido keistai modamas sparnais.

Pabūkia paežerėje būkas — baublys — ir nutyla, tik per visą mielą naktelę nenutyla nuostabi lakštingalų giesmė.

Brėkstant rytui dulkėtu, sausu keliu prieiname nemažo sodžiaus trobas. Patsai paryčio įmygis. Nė vienas šunelis neamтели. Vienose gonkelėse pastebiu kibirą su vandeniu. Atsigeriame.

Pačiame kaimo pakraštyje, ant daržinės sienos, baltuoja kažkoks popierius.

— Eime, pasižiūrėsime teroristų,— sako Martynas.

Įžiūrime skelbimą su mudviejų nuotraukomis. Manoji — labai dar jauno realinės mokyklos abituriento nuotraukėlė, Martyno — policijos nuotrauka iš Kauno kalėjimo. Vėl siūloma penkiasdešimt tūkstančių litų tam, kas mus sugaus ar praneš policijai, kur esame. Brangoka — nusprendžiame abu.

Išsitraukiu suomišką peilį ir apmaudo apimtas į skiauteles suraižau tą skelbimą.

Paspartinam žingsnį ir pasukam tiesiai per laukus į netoliese matomą mišką. Akmeninguose smėlio kalneliuose auga didelės pušys, eglės, vienas kitas ažuolas. Paeiname kiek gilyn, įsitaisome avietynais ir gervuogėmis apaugusiame kalne. Miškas čia didelis, tęsiasi bent keliolika kilometrų. Martynui šios vietos pažįstamos. Balys žadėjo mus čia surasti.

Iš tikrųjų, po keleto valandų išgirstame sutartą švilptelėjimą ir greitai pamatome jį ateiçantį. Jis vėl buvęs Semeliškėse, taręsis dėl sienos perėjimo. Policija su šauliais vis dar renigia gaudynes. Šaulių būrio vyrai, girdi, prašo porą kartų iššauti, jei susidurtume su jais, o jie jau pasistengs išbėgioti kas sau. Balys papasakoja, kad netoli miško gyvena geras žmogus, kurį Martynas taip pat pažįsta. Gal jis dieną čia

pas mus ateis, o jei ne, sutemus susitiksime pas jį.

Saulei krypstant į pavakarį pasigirsta sausų laukų trakstelėjimas. Iš laukų pusės, tarp medžių, lyg kas eina. Apsuka pusratį aplink mūsų kalnelį. Pažadiniu užmigusį Martyną. Įkalne pro medžius matau artėjantį nediduką žmogelį. Su sermėga ant rankos jis eina tarp aviečių krūmų, dairosi. Iš po sudėvėtos kepurės matosi seniai bekirpti rusvų plaukų kuokštai. Akytės taip ir šmižinėja į visas puses. Drožia tiesiai į mane, tačiau manęs vis dar nepastebi. Staiga žvilgteli į tą pusę ir pamato mane, ištiesusį ranką, laikantią parabelį.

— Labas, dėdule,— sakau jam ir atsisėdu.— Tai kur dabar išsiruošėt?

— Labas, labas,— greitakalbe atsako jis.— Aš pas vaikus, nešu pavalgyti, jie čia gano gyvulius, bet, tur būt, kur nuklydo...

Matau, kad išsigando, bet greitai susitvardo. Galvoju, kaip čia jį prie savęs pakviesti, kad ko gero nepaspruktų.

— Juza!— girdžiu Martyno balsą.— Ar tai tu čia? Eikš, pasikalbėsime.

Pamatęs Martyną, valstietis pralinksmėja. Zengia žingsnį ir — tfu — nusispiauna.

— O, kaip nusigandau pamatęs šitą nepažįstamą poną, ir dar su pištalietu rankoje. Maniau, persirengęs policininkas...— krypteli galva į mane.

— Koks aš čia ponas,— sakau paduodamas jam ranką.

Juza pavadintas valstietis atėjo Balio siūstas, atnešė mums valgyti.

Patiesė sermėgą, padėjo kraitelę su grikių blynais, puodynėlę barščių, duonos. Mudviejų nereikėjo ilgai raginti — buvom gerokai praalkę. Mes valgom, o Juza kalba ir kalba kaip užsuktas. Jau buvau girdėjęs, kad tai gyvas, mėgstantis pašnekėti ir pasiginčyti žmogus, Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos metu buvęs Petrograde.

Papasakojo, kad policija ir šauliai vis dar nenusiramina: tebeieško. Paskui kalbą pasuko apie mus. Girdi, jis suprantęs, kad mudu geri vyrai, savo galva rizikuojam dėl visų gero, kad kovoti prieš išnaudotojus, prieš tuos voldemarus ir smetonas — tai šventas reikalas. Visi žmonės turėtų mus toje kovoje remti. O kaime kad ir visokių žmonių esama, bet nesigirdi, kad kas susiviliotų tokia didele pinigų suma už mūsų galvas. Žinoma, ką gali žinoti, kitas gal ir išduotų, kaip anas eigulys, kuris išdavė mūsų draugą... Bet kad valstiečiai netiki, jog eigulys tą penkiasdešimtį tūkstančių gautų. Sako, kaip visada, taip ir dabar — valdžia ims ir apgaus, savo pažadų netesės.

Jis gyrė mus už drąsą eiti trise prieš tą visą gerai ginkluotą gaują, prieš žudikus, kurie šaudė ir tebešaudė žmones. Tačiau greitai jis savo

kalbą pasuko kita kryptimi. Sako, viskas, ką jūs darote, žinoma, gerai, bet kažin, ar nebūtų geriau kitaip. Ar ne geriau būtų daryti taip, kaip Rusijoje septynioliktaisiais: suremti pečius visiems kartu ir spūstelėti. Kaip mat nusiristų tie visi tautininkai ir krikščionys, tie smetonininkai ir voldemarininkai, kartu su tais žmonių laudytojais plechavičiais ir grigaliūnais-glovackiais. Anava Rusijoje buvo ne tokia caro galybė, policija ir armija, ir tai subyrėjo, kai visi sukilo. . .

Ilgokai kalbėjo tasai tėvukas apie revoliucinės kovos taktiką, paprastai, be didelio gudravimo dėstydamas savo mintis. Išgirsti taip samprotaujant paprastą valstietį — aš mažiausiai tikėjaisi.

— Tai ką, gavome revoliucinės kovos taktikos pamoką, — juokiamės mudu su Martynu.

Greitai ir nenuobodžiai su Juza prabėgo laikas. Buvo pavakarė, ir jis skubinosi pareiti namo. Atsiskiriam su šituo paprastu, nuoširdžiu ir geru žmogum, tokios akmenuotos ir smėlingos žemės artoju, kuris plačiau galvoja ir toliau mato, nors per kasdieninius rūpesčius ir vargus, atrodo, tokiems dalykams ir labai mažai progos belieka.

Naktį nuėję pas Južą, jau radome Balį. Iš jo sužinojome, kad pasienio sargybos vis dar tebėra sustiprintos, policija įtartinose vietose daro

kratas. Šauliai vis labiau nepatenkinti, nes juos atitraukia nuo darbo. Kalbama, kad miškus vis dar šukuoja kariuomenė, bet žmonės netiki, kad pasikėsinimo dalyvius pavyks sugauti. Daug kas galvoja, kad jie jau seniai yra anapus sienos.

Semeliškėse Balys buvo užėjęs į užkandinę, kur išgirdęs vyrus kalbant apie pažadėtąją premiją už atentato dalyvių sugavimą. Užkandinės savininkas, senas žydas, pasakęs:

— Vyručiai, nenorėkit nė jų sugauti, nė tų pinigų, kur už jų galvas paskyrė. Ir kam juos gaudyti, ką jie mums blogo padarė? O tokius pamatęs išduosi, tai ateis naktį jų draugai ir su tavim atsiskaitys. . .

Laikraščiuose vis dar teberašoma apie pasikėsinimą Kaune. Tautininkai daug kur organizuoja mitingus ir reikalauja mirties baudmės to pasikėsinimo dalyviams, kruvino keršto jų šeimoms. Viename „Lietuvos aid“ numeryje įdėta sužeis-to, apraišiotom rankom ir galva Aleksandro Vossylius nuotrauka, padaryta Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Tame pat numeryje rašoma, kad kitų pasikėsinimo dalyvių „pėdsakai vėl susekti“ ir jie bus greitai suimti. Oficiozas vis dar kartojo šmeižtą, esą, pasikėsinimas organizuotas plečkaitininkų ir lenkų.

Balys buvo susitikęs su bičiuliu iš Semeliškių šaulių būrio. Šis pataria mums eiti per sieną dabar, nurodo ir patogiausią kelią tarp dviejų ežerų, kur siena iš abiejų pusių silpnai sau-

goma. Tačiau žadėto palydovo dabar jis negali atsiųsti. Iš miestelio Balys atnešė mums ano bičiulio įduotas dovanas: sausainių, gabalą dešros, butelį vyno.

Svarstome, ką daryti. Iš Kauno Marytė atvežė nelinksmų žinių: daugumą mūsų draugų policija suėmė, ryšio užmegzti jai, galima sakyti, nepavyko. Nutariam dar palaukti ir per sieną eiti po poros trejeto dienų, kada sargybos vėl bus įprastinės, nesustiprintos.

Atsisveikinome su svetinguoju Juza ir pa-traukėme tolyn nuo sienos. Vėl čiulbėjo lakštingalos, būkė paežerėje baublys. Danguje ryškiai švietė visai artėjantis į pilnatį mėnulis. O mums geriau būtų, kad dabar naktys būtų tam-sios.

Dienai pasirinkom nedidelį mišką prie ilgo ežero. Kitoje pusėje pamiške ėjo vieškelis. Vidurdienį juo pravažiavo automobilis, paskiau prajoyo raitelių būrys. Atrodo, ulonai. Negi ir juos siunčia mūsų gaudyti?

Ir vėl įkyriai, nuobodžiai slinko diena. Atrodė, vakaras niekada neateis. Rūpesčiai, abejo-nės, klausimai, į kuriuos nerandi atsakymo, taip ir skverbiasi į galvą. Kaip ten Aleksandras? Juk „jie“ tardydami kankins jį. O paskiau sušaudys. Gal jau sušaudė?

Ateina naktis. Virš galvų švilpia laukinių ančių sparnai. Jos skrenda į paežerę.

Krr, krrr! Cik, cik! Supasi virš mūsų galvų dviejų paukščių šešėliai.

— Kas čia karkia?— klausia Martynas.

Jis ne medžiotojas, tad nepažino slankų, nors ir gyvenęs prie miškų. Sako, kad slankų karkimas jam primena Smetonienės balsą. Martynas ją matęs kažkuriame studentų pobūvyje.

— Ir vėl užkarkė, kad jas kur velnias,— pyksta Martynas ant tų paukščių, vakare, o kartais ankstyvą rytą traukiančių virš mūsų galvų.

Džiaugiamės, kad krūmai vis labiau sulapoja, mažiau permatomi — mums saugiau.

Įkyrėdavo miške šarkos. Atsitūps medyje netoliese, kraipo uodegas, spokso į tave ir garsiai čiaukši. Nesuprasi, ko joms reikia, kas joms nepatinka. Parėks, parėks ir dingsta. Po kurio laiko ir vėl atskrenda.

Blogiau, kai pradeda krapnoti lietutis. Laimė dar, kad jis pavasarį neilgai trunka. Pastovime susigūžę po skarota egle, palaukiam, kol prasi-blavys. Atėjus vakarui einam į skurdžią kerdžiaus trobelę, užvalgom karšto viralo, pasidžiovinam prie šiltos krosnies, pasnaudžiam užsikniaubę ant seno uosinių lentų stalo. O paskui vėl į miškus, į kelionę.

Užjautė ir padėjo mums paprasti žmonės. Guli ant krosnies senuciukė, atrodo, ji nieko negirdi ir nemato. O kai ruošiamės išeiti, pakelia kaulėtą ranką ir žegnoja:

— Tegu dievas padeda jums, vaikeliai. Aš poteries sukalbėsiu, kad jums sektųsi. . .

Pagaliau nutariame daugiau nebelaukti — eisime per sieną.

Ryški mėnesienos naktis — aukštai virš galvų šviečia mėnulis. Sidabru nuspalvina jis laukus ir pievas, krūmus ir mišką. Naktis be vėjo, tyli.

— Eikite šiuo takeliu, pamiške. Už kokio kilometro pasukite į mišką ir juo paėję porą šimtų metrų pereisite sieną. Šiuo metu ten sargybinių nebūna. Nė lietuvių, nė lenkų. Laimingai, — tvirtai spūstelia ranką mus palydėjęs Balyš.

Einame kuo tyliau, laikydamiesi medžių šešėlyje, vienas taku, antras gretimais, už poros žingsnių. Paėję kokį kilometrą sustojame, pasiklausome. Priešais, prie pat tako, didelis tankus krūmas. Vos žengiame keletą žingsnių, krūme staiga kažkas sujuda, sušlama.

— Kas čia? Kas čia? — pasigirsta išsigandęs balsas, ir tą pat akimirką trakšteli metalas, lyg kas greitai pasuktų raktą spynoje. Nespėju suvokti, kas čia dedasi, kai tiesiai prieš akis blyksteli ugnis ir kartu driokšteli šūvis. Įspūdis toks, lyg tau liepsna tvoskė tiesiai į veidą. Šaudo į mus, akimirksniu suvokiu.

Žengiu platų žingsnį į šalį ir tuo pat metu girdžiu iš Martyno pusės trinktelėjimą. Tai jis

šovė. Kaip laikiau į krūmą atsukęs parabelį, taip nekeisdamas padėties dukart spusteliu gaiduką. Pora didelių šuolių — ir jau stoviu už storo medžio. Martynas dar kartą iššauna, ir matau jį bėgant į mišką.

Šūvių aidas atsiliepia kažkur kitoje pusėje, už miško aikštelės. Pabėgėjęs porą dešimčių žingsnių gilyn į mišką, kur mačiau dingstant Martyną, sustoju ir įsiklausau. Pamiškėje tylu, tik toli toli girdėti policijos švilpukas. Jam niekas neatsako.

Sušlama atsargūs žingsniai.

— Martynai, tai tu?— pusbalsiu klausiu.

— Aš, eik šen. . .

Keletą minučių stovime, įsiklausome į miško tylą. Nutariam eiti lygiagrečiai su taku. Netoliese turėtų būti siena. Tačiau praeina pusvalandis, o gal ir visa valanda, o miško nė galo, nė krašto. Paklydome. Bandome sutikslinti kryptį pagal kompasą ir žemėlapi. Deja, čia, miško glūduroje, nakties metu negalime nustatyti, kur dabar esame. Dar porą valandų klaidžiojame tarp stambių retų medžių. Jau švintant išeiname į pakilesnę vietą, čia pramintas takas.

Palaukiame, kol prašvis, ir stengiamės orientuotis pagal saulę. Einame per senus kirtimus.

Staiga pamatau, kad Martynas slepiasi už storo medžio stuobrio. Tą pat akimirką iš tolo drioksteli vienas šūvis, po jo antras. Martynas

pakelia pistoletą, bet nešauna. Pribėgu arčiau jo ir taip pat slepiuosi už medžio.

— Jie ir vėl čia,— girdžiu balsą.

Tarp medžių šmėkščioja melsva pasienio policininko uniforma. Prie jo matosi antras policininkas. Kai įjiedu sueina į krūvą, Martynas paleidžia į jų pusę šūvį.

Abu policininkai dingsta tarp krūmų. Tikriausiai sugulė ant žemės. Kurį laiką palaukiame, ar nepasirodys. Tačiau viskas tylu. Slėpdamiesi, perbėginėdami nuo vieno medžio prie kito, nusileidžiame į tankių krūmų priaugusią dauką. Spėjame, kad arti turi būti siena. Tai rodo ir labai atsargus policininkų elgesys. Jie aiškiai vengia ginkluoto susidūrimo su lenkų pasieniečiais. Tuomet pasienyje tokie susišaudymai buvo dažni ir kai kada neapseidavo be aukų.

Sustojame nedidelėje aikštelėje. Įsiklausome. Aplinkui viskas ramu. Tesigirdi įprastiniai pavasario rytmečio garsai miške, paukščių čiulbėjimas. Prisėdame.

— Pereisime sieną ir dienos metu,— nusprendžiame.— Juk ji turi būti čia pat. . .

Snūduriuoju išvargęs.

Staiga lyg kas man būtų smogęs. Kas atsitiko? Prisiminiau Aleksandrą, ir įkyri mintis neduoda man ramybės: jį sušaudė.

Pasakiau apie tai Martynui.

— To negali būti,— bandė užginčyti jis.— Negi jie šaudys sunkiai sužeistą, dar neišgijusį?

Nors kas juos žino... Argi tu taip tiki nuojautą? Ir kodėl kaip tik širyt?..

Tik praslinkus kelioms dienoms sužinojome, kad tas rytas Aleksandriui buvo paskutinis jo gyvenime.

Pakylame iš daubos, pereiname siaurą, tankų jauno miško ruoželį. Miško pakraščiu nusidriekęs takelis. Kairėje, pakalnėje, nemaža retais krūmokšniais apaugusi pieva. Viduryje jos stypso kartis su viršuje pririšta šiaudų šluota. Dešinėje, prie pat miško,— tokia pat šluota.

Štai pagaliau ji, siena. Ir kaip mes nepataikėm pereiti jos nakties metu? Tur būt, pasiklydę miške apsikome ratą ir vėl grįžome į Lietuvos pusę.

Sugulam nedidelėje daubelėje už senų supuvusių kelmų. Ką dabar veiksime? Lenkų pasieniečiams į rankas taip pat nenorime patekti.

Nutariame gerai išžvalgyti pasienį ir laukti vakaro. Dieną į aną pusę eisime tik kraštutiniu atveju: jei čia mus užkluptų policija.

Nusileidžiame pasieniu per mišką į pakalnę, kur matyti patekėjusios saulės spinduliuose tyvuliuojantis ežeras. Apžiūrime nendrynus — bene rasime valtį. Tačiau tai beviltiška; čia, pasienyje, valčių niekas nelaiko. Vadinasi, ežeras mums nieko nepadės, įlindęs į vandenį su šiaudu dantyse per dieną neištversi. Atsigeriame vandens, nusiprausiamo ir grįžtame atgal į „savo“ daubelę, kuri iš tolo nematoma ir kurioje

bene geriausia bus sėdėti per visą tokią ilgą dieną.

Suvalgom turimą duonos žiauberėlę ir po gabalėlį džiovinto sūrio. Likusį maistą ir savo pasą bei studentišką pažymėjimą susuku į laikraščio gabalą ir pakišu po kelmu.

Praėjo kokia valanda. Kairėje, pamiškės takeliu eina du uniformuoti vyrai su šautuvais ant pečių. Kalbasi lenkiškai. Balsai nutolsta dešinėn, į kalną.

Po poros dešimčių minučių iš tos pusės linksmi juokdamiesi ateina kiti du. Bus pasikeitę lenkų sargybiniai — pasieniečiai. Stabteli, užsirūko, ir abu dingsta pakalnėje.

Pro gležnus, žalius medžių lapus mirga viršum miško pakilusios saulės spinduliai. Kukuoja gegutė, švilpauja volungė. Galva svyra ant krūtinės, merkiasi akys. Stengiamės pasikeisdami kiek snūstelėti.

— Tsss, tsss,— girdžiu pro miegus Martyną.

Jisai žiūri ežero pusėn. Atsargiai, prisiglaudęs prie kelmo, pakeliu galvą. Pakalnėje, netoli ežero, stoviniuoja būrelis vyrų: policijos karininkas, keli šauliai su šautuvais. Kalbasi tarpusavyje. Neaiškūs balsai girdėti ir toliau miške.

Policijos pareigūnas žengia keletą žingsnių į mus. Pašaukia jauną vyruką ir rodo ranka, kažką sako. Vyrukas kiek padelsia ir ima kopti į kalnelį. Guliu priekyje, tad priėjęs mūsų kalvelę, pamatys mane pirmą. Rodau Martynui, kad

pasislėptų už didelio kelmo. Aš taip pat įsitaisau už kito — plataus, sutrūnijusio. Aplink jį jau pridygę jaunų glėžnų dilgėlių. Laikau rankoje paruoštą šauti parabelį.

Vyrukas eina tiesiai į mūsų pusę. Dar keli žingsniai, ir jis mane pamatys, negali nepamatyti. Jis neturi ginklo. Apsivilkęs panešiotą naminio audeklo švarkelį. Prisitaikau į apačioje stovintį policijos karininką.

Jis mane jau mato, galvoju apie vyruką ir pažvelgiu į jį. Mudviejų akys susitinka. Žiūri į mane lyg ir sutrikęs, su nedrąsia šypsena, nustebęs ir neryžtingas. Supratau, kad jis mato ir mano ištiesą su ginklu ranką ir tai, jog taikau ne į jį. . .

Vis tebežiūrėdamas jam į akis, neigiamai pakratau galvą ir mosteliu, kad jis eitų atgal, žemyn. Visa tai trunka keletą sekundžių.

Vyrukas dar akimirką delsia, žvilgteli man į akis, apsisuka ir eina pakalnėn.

— Ten nieko nėra, tamsta viršininke,— sako jis, pusiaukelėje tarp mūsų ir anos grupės ginkluotų vyrų apačioje.

Jei vyrukas mus išduotų, pirmiau šaučiau į jo viršininką, o paskiau ir į jį.

Visa grupė dar kiek pastoviniavo ir pasiskleidusi grandine nuėjo mišku tolyn. Kurį laiką buvo girdėti neaiškūs balsai, šūkaliojimas ir tolimo šūvio pokštelėjimas, paskui viskas nutilo.

— Juk jis tave matė,— girdžiu Martyno balsą.

— Matė, bet neišdavė. . .

Staiga mudu abu pralinksmėjame. Atsistojame, visu ūgiu išsitiesiame, pasiražome.

Nervai atsileido, išnyko įtampa. Vėl pajutau alkį. Suvalgę likusią duoną ir sūrį, atsigerę ežero vandens, grįžtame atgal į savo daubeles.

Nubudau Martyno judinamas už peties, kai saulė jau buvo vakaruose pasislėpusi už medžių.

— Tai numigai,— sako Martynas.— Beveik tris valandas. . .

Dabar budžiu aš, bet jis negali užmigti. Rūpi, kas bus Lietuvoje, ar pasikeis kas artimiausiu laiku.

Raminu jį, kad Lietuvoje šiuo metu mes jau nieko nuveikti negalime. O ten, už sienos, ką nors sugalvosime.

Vėlai vakare lenkų pasieniečiai dar sykį pakeičia sargybas. Jie tai daro nesislapstydami, kaip lietuviški policininkai, eina garsiai šnekėdami, švilpaudami. Lietuvos pusėje per tą visą dieną nieko daugiau nepamatėme ir neišgirdome.

Kai gerokai pritemo, patraukėm iš anksto nužiūrėta kryptimi: per kalnelį, pakrūme, išsilenkdami ne per toliausiai ant kalvos esančios valstiečio sodybos.

Per klonius, kalvas ir krūmokšniais apaugusias pievas einame gal porą valandų, kol atsidrėmėme prie nedidelio vienkiemio trobesių. Gerai

įsižiūrėję supratome, kad vėl būsime išėję prie to paties vienkiemio pasienyje. Vadinasi, pradėjome klaidžioti tarp tų nepažįstamų kaimelių ir klonių.

— Eime pas tą žmogų, pasiklausim,— nusprendžiame.

Pasibeldus į gryčios duris, greitai prasiverė langas, subolavo žmogysta ir pasigirdo balsas:

— Kto tam?

Pasisakėm norį paklausti, kaip išeiti į kelią, kuris veda į Trakus.

— A, tai jūs būsite iš anos pusės,— lenkiškai sako valstietis.— Pas mus čia lengva paklysti...

Paaškina, kaip mes turime eiti, kol perkirsime lauko takelį, kuriuo kartais „patrólka chodzi“— vaikšto pasieniečių patrulis. Toliau, girdi, bus netankūs krūmeliai, už jų — keliukas, kuriuo galima drąsiai eiti, nes naktį niekas juo nevaikšto. Palinki mums laimingo kelio, ir langas užsidaro.

Naktis debesuota, mėnulio nesimato, tačiau pakankamai šviesu. Iš pradžių viskas buvo gerai, tačiau išgirdę priešais kaimo šunis lojant, pasukome iš kelio, ir vėl pradėjome klaidžioti. Priėjome kažkokią daržinę.

— Kur mes esame?— spėliojame.— Ar ne geriau lipti ton daržinėn, išsimiegoti, o paskiau prašvitus toliau keliauti?

Martynas prisipykęs įtikinėja, kad viskas būsią gerai, jis mane išvesiąs, jis tas vietas ge-

rai pažįstas. Jis kalba užsikirsdamas. Matau, abu esame pervargę. Pabandome eiti toliau ir už valandos vėl atsiduriame prie tos pat daržinės. Didelis nuovargis, nemiga traukia prie žemės. Juk jau trečia naktis, kai mes beveik be miego, ir ypač sunki praėjusioji diena mus labai išsekino. Ko gero, pereisime sieną ir vėl pateksime į Lietuvą...

Nuėjom pakalnėn, prie krūmų, vieną lietpaltį paklojom, antruoju užsiklojom ir surėmę nugaras po keleto minučių kietai užmigom.

Nubudome pažadinti vyriško balso, drebėdami nuo rytmečio vėsos. Į pakalnę nuo daržinės raitas leidosi kailiniais apsisiautęs senas valstietis, jam įkandin bėgo kumeliukas.

Valstietis žiūrėjo į mus su tokia užuojauta ir pasigailėjimu, kad mes tuojau jį prašnekinom.

— Gera diena!— sakom jam lenkiškai.

— A, gera diena,— atsako jis.— Tai, tur būt, iš anapus sienos. Reikėjo bent į daržinę įeiti...

Jis ir neklausiamas aiškina, kaip turime eiti toliau, kad nesusidurtume su pasieniečiais. Pataria kopti į kalną. Anapus jo pamatysime taką ir pakrūmiais, per nedidelį miškelį išeisime į vieškelį, kuris veda į Trakus. Iki sienos nuo čia — daugiau kaip keturi kilometrai.

Paskubiname žingsnius, apšylame. Pakalnėje apsiprausiamė švairiu upeliūkščio vandeniū. Kopiamė į kalvą, apaugusią retais riešutynais. Pri-

sédame jos viršūnėje, šildomės jau gerokai pakilusioje saulutėje. Priešais mus slėniu eina kelias. Tai ir bus tasai vieškelis, kuris veda į Trakus. Juo linksmi klegédamos traukia kelios moterélės. Gal ir jos į Trakus?

Laikas ir mums judėti. Atsisukame ir metame žvilgsnį atgal, ten, kur už kalvų liko Lietuva. Nei vienas, nei antras neištariam né žodžio. Tur būt, galvojam tą patį: kas žino, kada besugrįšiu į savo gimtinę...

Sužeistą Aleksandrą Vosylių atvežė į Kauną ir uždarė į sunkiųjų darbų kalėjimą. Ten pat jį ir tardė. Aleksandras apie atentatą atsisakė kalbėti. Žvalgyba norėjo panaudoti įprastus kankinimo metodus, kad išgautų reikalingų parodymų. Tačiau visai nelauktai jai pasipriešino kalėjimo viršininkas Mečys Reikala. Jis pareiškė: kol esąs viršininkas, neleisias, kad kaliniai būtų tardomi naudojant prievartą ir kankinimus. Jis griežtai laikysiasis oficialiai patvirtintų taisyklių ir neleisias pažeisti įstatymo nustatytos tvarkos. Žvalgyba Reikalai šito nedovanojo. Prieš pat A. Vosylius teismą, gegužės dvidešimt pirmą dieną, jis buvo atleistas iš kalėjimo viršininko pareigų.

Kalėjime Aleksandrą gydė gydytojas Zacharinas. Tuo metu Lietuvoje bei užsienyje buvo plačiai kalbama ir užsienio spaudoje rašoma, kad

Aleksandras Vosylius per tardymą žiauriai kan-kinamas: budeliai jį bado įkaitintais virbalais, varo adatas į panages, galvą suveržia geležiniu lanku. Sklido gandas, kad teismo metu jis jau buvęs nebegyvas. Oficialios instancijos siekė tas žinias paneigti. Jau žymiai vėliau, po Aleksandro Vosyliaus sušaudymo, užsienio reikalų mi-nisterijos atstovė 1929 metų spalio ketvirtą die-ną kreipėsi į kalėjimo gydytoją Zachariną. Ar-chyve išlikusiuose užrašuose — „Dėl Vosyliaus mirties bausmės“ — pažymėta, kad gydytojas Za-charinas lankęs Aleksandrą nuo tos dienos, kai jis buvo atgabentas į kalėjimą, iki teismo po-sėdžio ir paskiau, kol buvo įvykdytas mirties nuosprendis. Be Zacharino, Aleksandro žaizdas dar gydė kalėjimo sanitarai Gutauskas ir Butėnas. Zachariną dar pavadavęs jo padėjėjas Vol-pertas ir gydytojas Norkus. Taip pat pas Vosy-lių užėidavęs kalėjimo kunigas Sabaliauskas (Žalia Rūta).

Zacharinas sakė patsai tvarstęs sužeistojo žaizdas, gydęs smarkiai sužalotas jo rankas ir prižiūrėjęs visą gydymą.

Prieš dvi dienas iki karo lauko teismo po-sėdžio jo pirmininkas pulkininkas Braziulevičius paklausęs Zachariną, ar Vosylius pakankamai sveikas, kad galima būtų atlikti teismo forma-lumus. Zacharinas, gerai žinodamas, kad Vosy-liaus žaizdos vos tik pradėjo gyti, atsakęs Bra-

ziulevičiui, kad „su juo galima vesti visas reikiamas teismo pertraktacijas“. Kalinys buvo nugabentas į kalėjimo raštinę, kur Braziulevičiui vadovaujant gegužės dvidešimt antrą dieną įvyko teismo posėdis. Ir po posėdžio Vosylius liko kalėjimo raštinėje. Tą dieną ir valgį jam nešė į raštinę.

Zacharinas sakė, kad iki teismo Vosylius su niekuo iš oficialiųjų asmenų apie atentatą nenorėjęs kalbėti ir klausiamas visuomet atsakydavęs: „Ką aš esu padaręs, visa tai bus pasakyta teisme“. Tą popietę po teismo posėdžio Aleksandras Vosylius pasidarė daug kalbesnis ir pasakojo felčeriais apie atentatą ir savo nuteisimą. Jis „gana ramiu tonu“ pasakė apgailėstaujamas, jog atentatas nepavyko dėl to, kad prie teatro įvykiai „susidėjo kitaip, negu jo buvo iš pradžių suplanuota“. Paskutinę minutę jisai susinervinęs, ėmęs šaudyti ir negalėjęs pataikyti.

Kai tą dieną pusę šešių į raštinę atnešė vakarienę — žuvies, arbatos su citrina ir kitko, — Vosylius buvęs geros nuotaikos ir ramiu tonu pasakęs, kad, tur būt, rytoj vakarienės jam neteksia nešti. Kai buvo užsiminta, kad gal prezidentas mirties bausmę dovanos, jis griežtai pasakęs „ne“. Raštinėje A. Vosylių išlaikę iki pusės antros nakties, po to jis buvo išgabentas į sušaudymo vietą.

Čia Zacharinas užsimena, kad su Vosylium

gal „ne visai gerai buvo pasielgta“: „apgydyto, bet dar vis dėlto sunkiai sužaloto kalinio negalima buvo taip ilgai laikyti vienoje vietoje ant kėdės prieš egzekuciją, o reikėjo jam duoti galimybės ligoninėje paskutinę naktį išsimiegoti“.

Po teismo posėdžio Aleksandras suprato, kad jo likimas galutinai nuspręstas. Jis paprašė popieriaus ir parašė savo artimiesiems ir draugams atsisveikinimo laiškus.

Viename laiške jis rašė:

Giminės, Draugai ir Pažįstami!

Vieną kartą ir paskutinį savo gyvenime aš rašau Jums visiems bendrą laišką, nes atskirai kiekvienam parašyti negaliu, viena, neturiu tiek laiko (jau liko tik keliolika valandų), antra, dar yra skaudamos rankos, tad kaip reikiant ir rašyti negaliu.

Kai gausite šį mano laišką, manęs jau gyvųjų tarpe nebus. Dėl savo mirties aš kaltinti nieko nekaltinu ir mirti einu ramus. Tiesa, mano Draugai ir Artimieji dėl manęs, gal būt, daug yra nukentėję visai nekaltai, tad aš Jūsų visų nuoširdžiai atsiprašau, nors tas mano atsiprašymas gal kam atrodo juokingas, nes manys: visokių sunkumų mums pridarė ir pasakęs atsiprašau jaučiasi viską atpirkęs. Ne, aš esu ki-

toks ir darau tai, ką galiu. Man nėra jokios galimybės kita ką nors daryti, tad aš darau tai, ką galiu, būtent, atsiprašau.

Šiaip aš norėčiau, kad manęs neliūdėtų, nes juk kartą reikia mirti kiekvienam.

Tad sudiev visi Giminės, Draugai, Draugės ir Pažįstami. Bučiuoju visus

Aleksandras

Kaunas, 1929.V.23

K. S. D. K.

Antrasis Aleksandro laiškas buvo skirtas tėvams, broliams ir sesutėms. Jis taip pat neilgas. Kiekviena jo eilutė alsuoja sunkiai tramdomu širdies skausmu, susirūpinimu dėl savo artimųjų likimo, tačiau ir iš jo, kaip ir iš pirmojo, dvelkia tokia pati dvasios stiprybė, rimtis, kai narsiai žiūrima mirčiai į akis.

Netvirta, drebančia ranka jame įrašyta: „Įduoti namiškiams“.

Rašydavau retkarčiais Jums laiškus, jie būdavo visi vienodi, būtent: atsiųskit maisto, pinigų. Bet šis laiškas visai kitoks, nes jis yra paskutinis mano laiškas. Kai gausite šį laišką, manęs jau gyvųjų tarpe nebus. Tiesa, šis viskas Jus, gal būt, nugąsdins [...] buvo visai nelauktas ir nesvajotas įvykis. Bet ką padaryti, kad jau taip atsitiko. Dėlei savo mirties aš nieko

nekaltinu ir mirti einu ramus. Jums, namiškiai, aš padariau daug nesmagumų, aš tai jaučiu, bet manau, tai Jūs atleisite. Vieno aš norėčiau iš Jūsų, kad dėl mano mirties Jūs daug nesigrauztumėt, ypač Mamytė, nes juk vis vien nei verksmas, nei kas kita nieko pagelbėti negali. Balgiu rašyti, nes dar yra skaudamos rankos, tai ir rašyti kaip reikiant negaliu.

Tad sudiev visi, Mamyte, Tėveli, sesutės ir broliukai. Bučiuoju Jus

Aleksandras

Kaunas,

1929 m. gegužės 23 d.

K. S. D. kalėjimas

Šitų priešmirtinių Aleksandro laiškų negavo nei jo draugai, nei artimieji. Jie tiesiog buvo pridėti prie teismo bylos. Tik 1929 metų spalio 22 dieną Lietuvos Užsienio reikalų ministerijai paprašius, jų nuorašai buvo nusiųsti tos ministerijos Teisių ir administracijos departamento direktoriui. Tų pačių metų lapkričio 13 dieną buvo padarytos jų fotokopijos ir nusiųstos tam pačiam departamentui. 1940 metų vasarą sugrįžęs į Lietuvą iš Prancūzijos, pradėjau dirbti Liaudies Vyriausybės Užsienio reikalų ministerijoje. Tvarkydamas tos ministerijos slaptojo skyriaus bylas, radau Aleksandro laiškų kopijas ir jas perskaičiau.

Pagal oficialią informaciją spaudoje, Aleksandrą Vosylių sušaudė 1929 metų gegužės dvidešimt ketvirtosios naktį, dvidešimt keturias minutes po antros, ir kalėjimo gydytojas Zacharinas pasakojęs, kad Aleksandras Vosylius prieš mirtį prašęs padėkoti gydytojams ir sanitarams už priežiūrą ir gydymą. Pradėjus skaityti nuosprendį, Vosylius pasakęs, jog nėra reikalo skaityti, nes jis žino, kam jį čia atvedė. Dar pareiškė apgailėstaujamas, kad tiek žmonių naktį čia su juo gaišta. Kai buvo paskelbta, jog jis nustojo visų teisių ir turto, jis pusiau juokdamasis pasakęs tatai labai gerai žinąs, tik nesuprantąs, kokią reikšmę tai turi jam. Pagaliau jei jis turėtų vekselių, tai kas juos išpirktų, dar pridūręs.

Aleksandro Vosylius nuteisimą ir sušaudymą aprašė savo atsiminimuose ir kalėjimo kunigas Sabaliauskas. Nors, rašo jis, paprastai šių organizacijų žmonės sako esą netikį, laisvamanią, tačiau teismas ir tokiems pasmerktiesiems kviečia kunigą. Sabaliauskas tą dieną atėjęs į kalėjimą jau sutemus, žinodamas, kad teisme Vosylius pasisakė esąs „be tikybos“. Vis dėlto kunigas stengėsi paveikti jį, sakė, kad jis, kaip katalikas, gali dar pasinaudoti jo patarnavimu. Aleksandras Vosylius jam atsakęs: „Buvau katalikas, bet dabar nepripažįstu tikėjimo...“

Sabaliauskas nepraranda vilties paveikti Vosylių ir griebiasi kraštutinės priemonės, kuri, jo

manymu, mirtininką turėjusi paveikti: „Motinos priminimas paprastai paliečia švelniausias žmogaus dvasios stygas ir atidaro jo širdies gelmes...“ Jis rašo: „Griebiuosi šio paskutinio šiaudelio ir sakau: juk motina tave išauklėjo kataliku, ir jai labai bus skaudu, kai sužinos, kad jos sūnus prieš mirtį nesišaukė dievo.“

Šie žodžiai, esą, „jo sielą palietė, ir jis, matyt, su didžiausiu skausmu gana ramiai ir mandagiai atsakė: „Aš išpažintį atlikau visuomenei... Aš suaugęs žmogus... Aš taip nusistačiau...“ Nors ir įsitikinęs, koks tvirtas ir nepalenkiamas tai žmogus, kunigas Sabaliauskas, lydėdamas Aleksandrą Vosylių į sušaudymo vietą, vis dar vylėsi sulauksias „atgailavimo“.

Aleksandrą Vosylių sušaudė prie Šeštojo forto, kaip tik ten, kur mes turėjome susitikti naktį po atentato.

Kunigas Sabaliauskas savo atsiminimuose mini, kad į sušaudymo vietą Aleksandrą Vosylių vežė sunkvežimiu, kurį lydėjo stipri kareivių sargyba. Iš paskos lengvuoju automobiliu važiavo Kauno karo komendantas, kriminalinės policijos viršininkas Statkus ir „tautininkų žmogus Algirdas Sliesoraitis, „Geležinio Vilko“ organizacijos štabo viršininkas“. Kitame automobilyje sėdėjęs kunigas Sabaliauskas kartu su gydytoju Norkum. Tas eskortas važiavęs Vytauto prospektu. Prie karo ligoninės pastato, už tvoros, pasigirdęs nežinia kieno paleistas šūvis. Kilęs są-

myšis. Mat, visą laiką buvo bijoma, kad draugai mėgins Aleksandrą išvaduoti. Keletas kareivių šokę prie tvoros, užlipę ant jos, tačiau daugiau šūvių nebesigirdėję. Tik vėliau jie apsižiūrėję, kad sprogo sunkvežimio rato kamera.

Kunigas Sabaliauskas lyriškai aprašinėja to gegužės ryto nuotaiką: „Pilna padangė vieverių, kukuoja gegužės, čiauška kažkur panemuny lakštingala, ore jaučiasi kvapas pievų ir sodų, bunda visa gamta...“

Tačiau kunigas, toks lyriškai jautrus gamtai, nejaučia jokio sąžinės graužimo dėl to, kad valdžią užgrobusi uzurpatorių grupė vykdo dar vieną politinę žmogžudystę. Net ir paniška Aleksandro palydovų baimė, kad kas nesikėsintų jį išvaduoti, kunigui nesukėlė abejonių.

„Perskaičius teismo nutarimą,— ramiausiai pasakoja toliau kunigas Sabaliauskas,— pasmerk-tajam buvo duotas paskutinis žodis. Tuo naudodamasis Vosylius nieko kito neprašė, kad tik jam nerištų akių.“ Kunigas dar aiškina, kad „paprastai į tokius prašymus ar net protestus nekreipiama dėmesio, ir akys visiems užrišamos“, ir tai, girdi, suprantama, nes „gailimasi vykdytojų“, esą, „žmogaus gyvybė ypač reiškiasi per akis“ ir todėl stengiamasi, kad jie „ne taip gyvai jaustų žudą žmogų ir kad pasmerktojo mirštariojo akių baisus žvilgsnis nepasiliktų jų akyse, juos gal visą gyvenimą persekiodamas.“

Aleksandrui užrišo akis, pastatė prie įkasto baslio, apjuosė virve ir pradėjo veržti rankas. „Prašau rišti aukščiau, nes šioje vietoje man yra žaizda, ir skauda“,— pasakęs Aleksandras.

Ir kunigas Sabaliauskas stebisi: „O ironijai! Už pusės minutės būsi nebegyvas, o dar rūpinesi dėl mažo skausmo prie žaizdos. Taip žmogus nori gyventi. . .“

Fašistams nepavyko Aleksandro Vosylius dvasiškai palaužti, priversti kapituliuoti, gailėtis dėl to, ką buvo padaręs. Jis iki paskutinės gyvenimo minutės tikėjo teisingumu to reikalo, už kurį jis ir jo draugai kovojo. Sunkiai sužeistą, tvarsčiais apraišiotomis rankomis ir krūtine, fašistai tardė jį, nuteisė sušaudyti. Kam tas skubotumas? Tai buvo ne vien kerštas už ginkluotą pasipriešinimą kruvino smurto režimui. Nužudydami jį jų rankas patekusį beginklį politinį priešą, jie siekė įbauginti visus antifašistus, visus politinius priešus. Net ir sunkiai sužeistas, nepajėgiantis ką nors nuveikti Aleksandras Vosylius jiems atrodė vis dar labai pavojingas.

Klajodami tuo metu po gimtinės miškus ir laukus, mes gerai supratome, kokioje tragiškoje padėtyje atsidūrė mūsų draugas. Mus ypač slėgė tai, kad niekuo negalėjome jam padėti.

Fašistų spauda kasdien kaip įmanydama šmeižė ir juodino pasikėsinimo dalyvius, prikišdama, kad jie esą lenkų papirkti agentai, plečkaitinin-

kai. Tačiau valdžios viršūnėse buvo gerai žinoma, kad lenkai neturėjo nieko bendro su atentatu prieš Voldemarą. Buržuazinės Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos bylose buvo aplankas Nr. 53/3, „Įvairios informacijos apie Lenkiją“. Ten gulėjo Lietuvos kariuomenės generalinio štabo II skyriaus (žvalgybos) 1929 metų birželio 5 dienos pranešimas Nr. 5544, gautas iš Varšuvos agento 1929 metų gegužės 24 dieną. Jame pabrėžiama, jog negauta jokių žinių, kad lenkai būtų įsipynę į pasikėsinimo ruošimą.

Pasikėsinimo prieš Voldemarą pasekmės toli gražu nebuvo tokios, kokių mes tikėjomės: fašistinio režimo pagrindai nepatyrė didesnio sukrėtimo. Voldemaras dėl vaidų su Smetona po keleto mėnesių buvo pašalintas iš vyriausybės. Tačiau režimas krašte nepasikeitė, o atentato sukelta kontrrevoliucinio teroro banga neatslūgo. 1929 metų liepos mėnesį fašistų valdžia paskelbė naują įstatymą, pagal kurį mirties bausmė taikoma kiekvienam, kas priklausys organizacijai, siekiančiai sugriauti esamą tvarką, laikyti ir skleisti nelegalią literatūrą. Tais metais vien Kauno sunkiųjų darbų kalėjime sėdėjo dvidešimt žmonių, nuteistų politinėse bylose po dvidešimt metų kalėti, dešimt — iki gyvos galvos, dvidešimt du — mirties bausme.

Labai jaudinaus pagalvojęs, ką turėjo išgyventi Aleksandras, pats vienas patekęs į žiaurais

ir negailestingo priešo rankas. Juk jis iškart turėjo suprasti, kokia beviltiška jo padėtis.

Nuo pat vaikystės gerai pažinau Aleksandrą, visą jo šeimą. Mano atmintyje jis išliko kaip sveikas, tvirtas, kupinas moralinių ir fizinių jėgų jaunuolis. Aleksandras labai mylėjo gyvenimą, mokėjo juo džiaugtis. Tur būt, labai sunku jam buvo įveikti tokį suprantamą, natūralų jausmą, kaip noras, troškimas gyventi, bet kokia kaina gyventi. Kaip žmogus besitvardytų, besistengtų apsiprasti su ta mintimi, kad reikia mirti, pagalvojęs apie nebūtį, niekada negalės su ja visiškai susitaikyti.

Ir Aleksandras nuėjo tą sunkų kelią nuo arešto iki kapo duobės tvirtu vyrišku, dvasiškai nepalaužto žmogaus, kovotojo žingsniu. Sunku mokėti gyventi, bet dar sunkiau mokėti mirti. Svarbiausias jo rūpestis paskutinėmis gyvenimo valandomis: ką jis dar gali padaryti, kad dėl jo nenukentėtų draugai, artimieji.

Kietoko būdo ir atkaklus, korektiškas ir santūrus, jis ir paskutinėmis savo gyvenimo dienomis ir valandomis išliko toks pat.

Visi, kas tik su juo arčiau bendravo, negalėjo nepastebėti jam būdingo bruožo — dvasinio, moralinio tyrumo, kuris pasireiškėdavo dėmesiu draugams ir artimiesiems, visiems žmonėms ir rūpestingu elgesiu su jais. Tai patraukdavo kiekvieną, ir bendrauti su Aleksandru buvo lengva,

paprasta. Retkarčiais jis atrodydavo paniures, kažko susirūpinęs ir susimąstęs. Tačiau tai trukdavo neilgai, be to, savo rūpesčių jis nebuvo linkęs užkrauti kitiems.

Užaugo Aleksandras gausioje valstiečių vidutiniokų šeimoje: jis turėjo tris brolius ir penkias seseris. Prie savo artimųjų buvo labai prisirišęs, nuoširdžiai juos mylėjo. Ypač mylėjo ir gerbė motiną.

Bendraudamas su studijų draugėmis buvo korektiškas, sąžiningas, jam buvo svetimas bet koks grubumas, netaktiškas elgesys; Aleksandras nepakęsdavo dviprasmiškų, užgaulių ar jas žeminančių pokalbių.

Nesiekiu įrodinėti, kad tuometinėje mūsų, studentų, bendrijoje buvo susiklosčiusios kažkokios ypatingos, išimtinės elgesio ir moralės normos. Tačiau nusistovėjęs „moralinis kodeksas“, jei jį taip galima pavadinti, neleido kam nors iš mūsų veidmainiauti, nenuoširdžiai, nesąžiningai elgtis su savo draugais ir artimaisiais.

Dar lankydamas gimnaziją, kelerius metus gyvenau su Aleksandru viename kambaryje. Buvome ne vien mokslo draugai, bet ir artimi giminaičiai — pusbroliai. Jis buvo pora metų už mane vyresnis, tačiau liga jam sutrukdė mokytis, ir gimnaziją Aleksandras baigė kiek vėliau. Jau tuomet pastebėjau ryškų jo būdo bruožą: visada užstoti silpnesnį, tauriai elgtis su draugais.

Aleksandras labai mėgo sportą, buvo geras bėgikas. Mėgo pasvajoti, užsimiršti. Kažkur gi-
liai jame slypėjo romantiko, svajotojo siela. Mė-
go grožinę literatūrą, ypač poeziją.

Žiauri mirtis nutraukė Aleksandro gyvenimą
pačioje aušroje. Mirė jis tvirtai tikėdamas tokia
žmonijos ateitimi, kurioje nebus fašizmo, reak-
cijos, karo teismų, beginklių žmonių žudymo,
neapykantos ir keršto.

Buvo 1940 metų liepos mėnuo. Po vienuoli-
kos emigracijoje išgyventų metų sugrižau į gim-
tinę. Antrą ar trečią savo buvimo Kaune dieną
neskubėdamasėjau Laisvės alėja. Vis dar ne-
galėjau apsibrasti su mintimi, kad štai jau bai-
gėsi mano klajonės ir bastymasis po svetimus
kraštus, kad aš jau vėl namuose, tėviškėje. Iš
tolo pamačiau nuo Įgulos bažnyčios ateinančius
du savo senus bičiulius: Vytautą Montvilą ir Ka-
ziją Jakubėną.

Vytautą Montvilą sutikau bene pirmą sykį
po anos įsimintinos 1929 metų pavasario dienos
Kauno Ažuolyne. Su Kaziuku, kaip mes vadinda-
vome Jakubėną, jau buvau matęsis 1939 metų
vasario mėnesį — jis mane aplankė Arzele siur
Mer koncentracijos stovykloje, Pietų Prancūzi-
joje, kur buvo internuoti Ispanijos kovotojai.

Linksmas, tikrai bičiuliškas buvo šis mūsų
susitikimas Kaune. Buvome gerai nusiteikę —

optimistiškai žiūrėjome į savo ir visos Lietuvos ateitį. Jiedu klausinėjo apie įspūdžius tėviškėje, ko dar nesu matęs ir ką norėčiau pamatyti.

— Norėčiau pamatyti Aleksandro kapą. Nuveskite mane ten, kur jį sušaudė. . .

— Gerai. Einam, kad ir tuojau,— sutiko Vytautas ir Kazys.

Prie geležinkelio stoties priėjome prie gėlių kiosko, Vytautas parinko labai didelę puokštę.

— Kodėl tiek daug?— neiškenčiu nepaklauses.

— Ten jis ne vienas. . .

Ilgai stovėjome prie visiškai neseniai sutvarkyto Aleksandro kapo. Čia pat gretimai buvo keturių komunistų — Karolio Poželos, Juozo Greifenbergerio, Kazio Giedrio ir Rapolo Čarno kapai. Ant jų gulėjo keletas puokščių neseniai padėtų gėlių. Padėjome ir mes savo puokštes.

Užlipome ant žalia žole apaugusio pylimo. Atsisėdome, tur būt, ten pat, kur mano sėdėta aną lemtingą naktį, iš gegužės šeštosios į septintąją, kai veltui laukiau ir nesulaukiau Aleksandro.

Ir štai dabar, daugiau kaip po vienuolikos metų, mes su juo susitikome. . .

Šiltas, ramus vasaros popietis. Padangėje lėtai plauko lengvučiai pilki debesėliai. Aplink visiška tylą. Tiktai šlaite, krūmeliuose, čypsi paukščiukai, tur būt, jaunikliai. Tyli užsigalvoję ir mano bičiuliai.

O juk galėjo ir tie, kurie čia guli apačioje užkasti, galėjo ir jie būti gyvi, džiaugtis vasara, nauju gyvenimu. Kokia neišmatuojamai didelė ir brangia kaina tenka sumokėti už tai, ką mes laikome visų brangiausiu žmogaus gyvenime --- laisvę. . .

PASIKĖSINIMAS

Fašistinis valstybinis perversmas, kurį įvykdė 1926 m. gruodžio 17 d. tautininkai ir krikščionys demokratai reakcinių karininkų rankomis, įvestas po jo fašistinis režimas, gynęs stambiosios monopolistinės buržuazijos interesus ir žiauriai persekiojęs revoliucinio darbininkų judėjimo dalyvius, sukėlė didelį demokratiškai nusiteikusių Lietuvos gyventojų pasipiktinimą. Fašistai sušaudė Lietuvos Komunistų partijos vadovus Karolį Poželą ir jo kovos draugus, pateikę jiems melagingus kaltinimus, uždarė šimtus profesijų ir kitų darbininkų organizacijų, o jų aktyvius veikėjus sukišo į kalėjimus ir Varnių koncentracijos stovyklą, uždraudė leisti legalią darbininkų spaudą, paleido gyventojų išrinktą seimą, pamindami elementarias dargi buržuazinės konstitucijos garantuotas pilietines teises.

Išsiplėtęs valstietiškoje šalyje, kokia buvo buržuazinė Lietuva, smurtininkų savivaliavimas negalėjo nesukelti liaudyje antifašistinių nuotaukų. Joms pasidavė nemaža smulkiosios buržua-

zijos atstovų, kurie pasijuto išstumti iš visuomeninio gyvenimo arenos ir ėmė prarasti viltį, kad artimiausiu laiku galės sustiprinti savo materialinę ir politinę padėtį. Nepažindami visuomenės vystymosi dėsningumų, dažnai veikiami buržuazinės propagandos paskleistų antikomunistinių prietarų, šie smulkiaburžuaziniai elementai ignoravo marksizmo-leninizmo mokslą, Spalio revoliucijos, Komunistų partijos kovų patyrimą. Tuo metu, kai Lietuvos Komunistų partija aiškino, jog sėkmingai kovoti prieš fašistų diktatūrą, buržuazijos viešpatavimą galima tik organizuojant masinę revoliucinę kovą, kurią paruošti įmanoma ilgamečiu kruopščiu organizaciniu ir ideologiniu darbu, smulkiaburžuaziniai veikėjai manė, kad antifašistinei kovai sukelti pakanka skambių šūkių, revoliucinių frazių, ryžtingų, nors ir nedidelių grupių ar net pavienių asmenų veiksmų. Tokiomis sąlygomis 1927 m. subrendo neįvykęs pajaujininkų pučas ir greitai reakcionierių nuslopintas Tauragės antifašistinis sukilimas.

Naujas panašus įvykis buvo pasikėsinimas prieš Lietuvos Ministerių kabineto pirmininką, vieną iš tautininkų partijos lyderių ir fašistinio perversmo organizatorių Augustiną Voldemarą. Kaip pranešė „Lietuvos aidas“, 1929 m. gegužės 6 d. vakare Kauno Valstybės teatro sodelyje į einantį teatran Voldemarą ir jo palydą buvo paleista apie 7—9 šūvius iš revolverių — brauningų ir parabelių. Vienas iš palydos karininkų

buvo nušautas, pora žmonių sužeista, o pats A. Voldemaras liko sveikas. Pasikėsintojai nepastebimai iš Valstybės teatro sodelio pasišalino ir dingo.¹

Ieškodama pasikėsintojų buržuazinė policija iš pradžių įtarė ir suėmė bene 15 klerikalinės ateitininkų organizacijos narių. Policijos vadovai manė, kad ateitininkai įvykdė pasikėsinimą, norėdami atkeršyti Voldemarui už tautininkų sukurtos „Geležinio vilko“ teroristinės organizacijos narių smurto veiksmus prieš krikščionių demokratų partijos veikėjus. Tačiau 1929 m. gegužės 9 d. Kaišiadorių miško urėdijos Būdos girininkijos miške į policijos rankas pateko studentas technikas Aleksandras Vosylius, kuris sunkiai susižeidė, netyčia sprogdus jo paties pasigamintai granatai, ir užėjęs pas eigulį prašėsi pagalbos. Susiviliojęs policijos pažadėtu 50 tūkstančių litų atlyginimu, vyr. eigulys Kazys Rėklys apie nepažįstamą atvykėlį pranešė savo vyresnybei ir policijai.² Netrukus iš Kaišiadorių atvyko apskrities policijos vadas su palyda ir A. Vosylių suėmė. Tą pačią dieną A. Vosylius buvo pristatytas į Kauną.

Netrukus policija, apklaususi A. Vosylius bu-
to šeimininkus, liudininkus ir surinkusi savo agentų pranešimus, nustatė, kad pasikėsinimą prieš A. Voldemarą suorganizavo ir įvykdė ne-

¹ „Lietuvos aidas“, 1929.V.7.

² „Lietuvos aidas“, 1929.V.11.

gausi studentų aušrininkų grupė: Aleksandras Vosylius, Andrius Bulota ir Martynas Gudelis. Visi jie buvo valstiečių vaikai, baigę Marijampolės realinę gimnaziją ir 1929 m. studijavo universitete, Kaune.³

Skaitytojams pateikiami Andriaus Bulotos atsiminimai — dokumentinė apysaka „Limuzinas Nr. 4“ — ir pasakoja, kaip tas pasikėsinimas buvo parengtas, įvykdytas ir kokios buvo jo pasekmės.

Knyga parašyta 1973 m., praslinkus daugiau kaip 40 metų nuo įvykio dienos, ir autorius jau iš laiko perspektyvos kritiškai vertina savo pažiūrą į atentatą. Atsiminimai padeda skaitytojui suvokti tokio veiksmo ano meto sąlygomis beprasmiškumą ir kartu atskleidžia istorinę tiesą, padeda išsklaidyti prasimanymus apie atentato rengimo motyvus, vadinasi, turi svarbią pažintinę reikšmę. Antra vertus, A. Bulotos knyga yra ryškus lietuvių memuarinės literatūros kūrinys.

Tuo metu tarp aušrininkų, iš kurių išėjo atentato rengėjai, plito idealistinės revoliucinių narodnikų pažiūros į Rusijos gyvenimo tikrovę. „Didele, tiesiog lemiama reikšmę man ir mano draugams, — rašo atsiminimuose A. Bulota, — turėjo pavyzdžiai iš praeities revoliucinių kovų,

³ „Lietuvos aidas“, 1929.V.16.

Rusijos revoliucionierių legendariniai žygdarbiai. Labiausiai sektiniais pavyzdžiais laikėme Andriejaus Želiabovo, Aleksandro Uljanovo, Sofijos Perovskajos, Veros Figner ir kitų Rusijos revoliucionierių narodnikų veiklą ir gyvenimą" (p. 33—34). Revoliucinių narodnikų ideologijai buvo būdingas valstietiškas utopinis socializmas, glaudžiai susijęs su revoliuciniu demokratizmu, nukreiptu prieš caro patvaldystės viešpatavimą. Narodnikai nesuprato, kad šalyje vystosi kapitalizmas, kad Rusijos visuomenė skirstosi į antagonistines klases, kad joje vyksta klasių kova, kad Rusijoje formuojasi darbininkų klasė — liaudies išsivadavimo kovos vadovas. Jie tikėjo nekapitalistiniu Rusijos visuomenės vystymusi, manė socialistinę santvarką sukurti remdamiesi Rusijos valstiečių bendruomene. Išsiskyrusi iš narodnikų „Liaudies valios“ organizacija pasidavė iliuzijai, kad kovoje prieš carizmą ypač efektyvus yra teroristinių aktų prieš reakcinio režimo pareigūnus rengimo metodas.

Šias utopines narodnikų pažiūras dar XIX a. pabaigoje buvo sukritikavę marksistinės „Darbo išsivadavimo“ grupės veikėjai, ypač G. Plechanovas veikaluose „Socializmas ir politinė kova“ (1883), „Mūsų nesutarimai“ (1885), „Monistinės pažiūros į istoriją išsivystymo klausimu“ (1895), „Asmenybės vaidmens istorijoje klausimu“ (1898). Jis parodė, kad Rusijoje vystosi kapitalizmas, kad revoliucionieriai privalo remtis jo

pagimdyta darbininkų klase, pagrindė uždavinį sukurti darbininkų klasės partiją. Galutinį idėjinį smūgį narodnikams sudavė V. Leninas savo veikaluose „Kas tie „liaudies draugai“ ir kaip jie kovoja su socialdemokratais?“ (1893), „Ekonominis narodnikystės turinys ir jo kritika p. Struvės knygoje“ (1895), „Kapitalizmo raida Rusijoje“ (1899) ir kt. V. Leninas atskleidė anti-mokslines narodnikų pažiūras, kurių pagrindą sudarė narodnikų propaguojama subjektyvinė sociologija, ignoravusi objektyvius visuomenės vystymosi dėsnius, pažymėjo narodnikų evoliuciją iš revoliucinės demokratinės srovės į nuosaikią liberalinę, besitaikstančią su patvaldine santvarka.

XX a. pradžioje iš narodnikų grupių ir būrelių Rusijoje susiformavo socialistų revoliucionierių (eserų) partija, kuri ilgainiui nuo smulkiaburžuazinio revoliucingumo perėjo prie bendradarbiavimo su buržuazija po Vasario revoliucijos ir prie sąjungos su buržuazine-dvarininkine kontrrevoliucija ir užsienio imperialistais po Spalio revoliucijos. Tik dalis kairiųjų eserų, supratę socialistų revoliucionierių partijos veiklos žalingumą, perėjo į bolševikų pozicijas ir įsijungė į socializmo kūrimą.

Panašų dėsningos idėjinės evoliucijos kelią nuėjo ir 1917 m. susiformavę Lietuvos eserai — socialistai liaudininkai, suskilę vėliau į įvairiais vardais pasivadinusias negausias smulkiaburžu-

zines organizacijas (revoliucinių socialistų liaudininkų, socialistų revoliucionierių maksimalistų ir kt.). Aušrininkai buvo nepartinė socialistinės moksleivijos (gimnazistų ir studentų) organizacija, kuriai vadovavo eserinių pažiūrų veikėjai. Dalis aušrininkų organizacijos vietinių skyrių narių perėjo į liaudininkų pusę — tapo varpininkais, kiti į socialdemokratų pusę — tapo žaizdrininkais, dar kiti, palikę aušrininkus, įsijungdavo į komjaunimo gretas ir kovodavo prieš smulkiaburžuazinę aušrininkų ideologiją. Dalis aušrininkų likdavo eserinėse pozicijose ir tęsdavo veiklą maksimalistų sąjungoje arba pasitraukdavo iš visuomeninio gyvenimo.

Kai kurių eserams artimų jaunuolių aušrininkų, taip pat maksimalistų, susižavėjimas revoliucinių narodnikų, veikusių XIX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje, veiksmais visuomenės minties vystymosi požiūriu buvo aiškiai pavėluotas visuomeninis reiškinys. Pagrindinė šių smulkiaburžuazinių antifašistų klaida buvo ta, kad jie neįsisavino Rusijos revoliucinio judėjimo, ypač Spalio revoliucijos, istorinio patyrimo, nesuprato naujomis kapitalizmo išsivystymo sąlygomis išryškėjusio darbininkų klasės ir jos marksistinės-lenininės partijos vaidmens kovoje dėl socialinio išsivadavimo, skleidė gyvenimo tikrovės jau paneigtą teoriją apie ypatingą „kritiškai mąstančių asmenybių“ inteligentų vaidmenį visuomeniniame gyvenime. Atentato prieš

A. Voldemarą vykdytojai kaip tik ir vadovavo-
si šia neteisinga teorija.

Iki 1929 m. jau buvo pasirodžiusi gana gausi marksistinė-lenininė literatūra, aiškinanti visuomenės vystymosi dėsningumus, kritikuojanči neteisingas narodnikų pažiūras. Dar 1920—1926 m. išėjo rusų kalba pirmasis V. Lenino raštų leidimas — 20 tomų (26 knygos). Lietuvos Komunistų partija iki 1928 m. paskelbė atskirais leidiniais ir periodikoje, daugiausia lietuvių kalba, 170 V. Lenino veikalų ar jų ištraukų.⁴ Vien atskirais leidiniais ji per tą laiką Smolenske išleido 27 V. Lenino veikalus ar jų rinkinius, tarp jų V. Lenino rinktinių raštų 17 nedidelių tomų, rinkinį „Marksistai ir liaudininkai“ (Smolenskas, 1926). JAV pažangiųjų lietuvių organizacijos per tą patį laiką išleido V. Lenino raštų 9 knygas.⁵ Vadinasi, norintieji turėjo visas galimybes susipažinti su marksistiniu-lenininiu požiūriu į revoliucinius narodnikus, teisingai įvertinti jų veiksmus atsižvelgiant į istorinį patyrimą. Aušrininkai, taigi ir atentato rengėjai, veikiami anti-komunistinių eserų nusistatymų, nesisistengė susipažinti su marksistine literatūra, su Komunistų partijos veikėjų, jos spaudos platinamais teiginiais. Tai ir privedė juos prie klaidingų veiklos žingsnių.

---

⁴ V. Lenino raštai lietuvių kalba. 1914—1969. Bibliografija. V., 1970, p. 73—113.

⁵ Ten pat, p. 16, 73—87.

Suimtą A. Vosylių gegužės 9 ir 10 d. tardė kriminalinės (kartu ir politinės) policijos valdybos direktorius Jonas Statkus, bet nieko neišgavo. A. Vosylius pareiškė, kad parodymus duosias vėliau.

Apklaususi liudininkus žvalgyba bent apytikriai nustatė pasikėsinimo dalyvių pavardes. Vidaus reikalų ministras Ignas Musteikis 1929 m. gegužės 11 d. raštu ministrui pirmininkui, užsienio reikalų ministrui ir einančiam krašto apsaugos ministro pareigas A. Voldemarui oficialiai pranešė, kad pasikėsinimą „atliko Lietuvos universiteto studentai Vosylius Aleksandras, Bulota Andrius, Gudelis Martynas ir Mėšlius Vincas“. Perskaitęs raštą A. Voldemaras uždėjo rezoluciją:

„P. Štabo v-kui

Kaltinamuosius, kurie suimti ir kurie bus suimti, atiduoti karo lauko teismui, kurio žinion atiduoti suimtuosius ir visą bylą. A. Voldemaras, e. Krašto aps. min. p. 11.V.29“.⁶

Po kelių dienų žvalgyba duomenis apie atentatą patikslino: „Nustatyta, kad dalyvavę kartu su Vosylium atentate yra studentai Andrius Bulota ir Martynas Gudelis“.⁷ Mat suėmus V. Mėšlių paaiškėjo, kad jis gegužės 6 d. viešėjo pas

---

⁶ Partijos istorijos institutas prie LKP CK (toliau: PII), Dokumentų rinkinys, Nr. 630, I. 8.

⁷ „Lietuvos aidas“, 1929.V.16.

pažįstamą draugą Prienų rajone ir atentate nedalyvavo.

Lietuvos kariuomenės generalinio štabo viršininko pulkininko Petro Kubiliūno įsakymu karo lauko teismo pirmininku buvo paskirtas pulkininkas leitenantas Braziulevičius, o teismo nariais — 2-ojo pėstininkų pulko kapitonas Repšys, vyresnysis leitenantas Borchertas, viršila Juozas Stanaitis ir vyresnysis puskarininkis Stasys Kundra. „Teismo posėdį padaryti galimai greičiau“,⁸ pabrėžė įsakyme P. Kubiliūnas. Mat gydytojas Juozas Žemgulys, suėmimo dieną operavęs karo ligoninėje A. Vosylių, savo išvadoje nurodė, kad jo paciento žaizdos yra „sunkių sužalojimų rūšies“ ir ligonis gali mirti nuo kraujo užsikrėtimo.⁹ O viešai fašistinio susidorojimo organizatoriai veidmainiavo. Vyriausybiniam laikraštyje „Lietuvos aidas“ skelbiama: „Vosylius po perrišimo karo ligoninėje tą pačią gegužės mėn. 9 d. buvo nugabentas į Kauno kalėjimo ligoninę, kur jis tebegydomas iki šiai dienai. Jo sveikata gerėja, ir laukiama, kad jis tuojau visai pasveiks. Tada jis bus išardytas ir smulkiai apie visą atentato organizavimą apklaustas. Jis yra perduotas kariškos valdžios žinion“.¹⁰

Sis veidmainingas pranešimas buvo paskelbtas jau po to, kai krašto apsaugos ministro, t. y.

⁸ PII, Dokumentų rinkinys, Nr. 630, 1. 9.

⁹ Ten pat.

¹⁰ „Lietuvos aidas“, 1929.V.18.

paties Voldemaro, nurodymu, vyriausiojo štabo administracijos valdybos viršininkas pulk. leit. Mačiulaitis pasirašė 1929 m. gegužės 15 d. įsakymą Nr. 16 — kaltinamąjį aktą, kuriuo A. Vosylius buvo atiduotas karo lauko teismui už tai, kad „priklausė slaptai plečkaitininkų organizacijai“, kad jis politiniais sumetimais, „norėdamas nužudyti p. Respublikos prezidentą, padėjo miesto sode dvi granatas ant kelio, kuriuo turėjo vykti automobiliu p. Respublikos prezidentas, bet dėl nepareinančių nuo jo aplinkybių sumanymo neįvykdė, nes granatos buvo rastos“, kad jis kelis kartus iššovė iš revolverio „tikslu nužudyti p. Ministerį pirmininką, užsienių reikalų ministerį ir e. krašto apsaugos ministerio pareigas profesorių Voldemarą“ ir kitus.¹¹

Karo lauko teismo posėdis įvyko 1929 m. gegužės 22 d. Kauno Sunkiųjų darbų kalėjime. A. Vosylius, matyti, jau buvo įsitikinęs, kad jo bendražygiai perėjo Lietuvos—Lenkijos administracijos liniją ir žvalgyba jų nebepasieks. Todėl jo parodymai teisme buvo atviresni. Jie užrašyti teismo sekretoriaus posėdžio metu.

Tardomas teismo pirmininko Braziulevičiaus, A. Vosylius pasisakė esąs Lietuvos universiteto technikos fakulteto mechanikos skyriaus studentas. Kai buvo perskaitytas krašto apsaugos ministro 1929 m. gegužės 15 d. įsakymas-kaltinamasis aktas ir teisišiamasis paklaustas, ar prisipa-

¹¹ PII, Dokumentų rinkinys, Nr. 630, l. 9.

žįsta kaltas, A. Vosylius pareiškė, kad „prie plečkaitininkų neprigulėjo ir nemanė priklausyti“, kad valstybės prezidento nužudyti nenorėjo, jo, Vosylius, išmestos granatos sprogti negalėjo, nes buvo neužtaisytos. Toliau jis parodė, jog norėjęs, „kad Lietuvoje būtų seimas; kadangi Ministeris pirmininkas kliudė tam, tai jis norėjo jį nužudyti“. Tačiau į A. Voldemarą jis nešaudė ir granatos į jį nemetė, kaip buvo pasikėsintojų susitarta, „nes nenorėjo nekaltų aukų, kadangi buvo pašalinių žmonių“. Jis turėjo tris granatas, iš kurių dvi „išmetė šiapus teatro, skaitant nuo Laisvės alėjos“, išbėgo pro dešinę teatro pusę į Kęstučio gatvę, pasuko į Laisvės alėją, o po to Aušros taku užlipo į kalną, į Ažuolyną, ir naktį atsidūrė laukuose.¹²

Paklaustas, kodėl nedavė parodymų parengtinio tardymo metu, A. Vosylius atsakė, jog „buvo skaitęs, kad bendrai iki teismo geriau neduoti jokių parodymų, nes ta pati reikšmė parodymo, duoto teisme ar prieš teismą. Be to, tardymas buvo varginantis, o jam buvo sunku atsakyti“¹³.

Į klausimą, kaip susižeidė, A. Vosylius atsakė, kad „turėjo dar granatą ir du revolverius — brauningą ir parabelių. Brauningą užtaisė ir padėjo žemėn, kad, užtaisius vėliau granatą, paimtų revolverį ir nusišautų, o kad tikriau būtų — granata turėjo dabaigti. Granata kažkodėl tuojau

¹² Ten pat, l. 10, 11, 12.

¹³ Ten pat, l. 19.

sprogo, bet ne visai ir tik sužeidė“. Tai įvyko naktį iš gegužės 8 į 9 d. miške.¹⁴ Alpdamas, netekdamas sąmonės, jis rytą pasiekė eigulio namą, kur policija jį netrukus suėmė. Dalyvavusių atentate „draugų pavardės: Gudelis Martas ir Bulota Andrius...“¹⁵ Paklaustas, kur kiti bėgo, atsakė nežinąs, nematęs, nes bėgęs vienas.¹⁶

Kaltintojams rūpėjo primesti A. Vosyliui ryšius su Komunistų partija, todėl žvalgybininkai pakišo jam komunistinį atsišaukimą. Paklaustas, iš kur buvo pas jį namie rastos komunistinės proklamacijos, atsakė nežinąs ir nematęs. Tardomas A. Vosylius pareiškė, kad „pas save jokios komunistinės literatūros neturėjo“, o „į komunizmą žiūri kaip į neigiamą apsireiškimą“¹⁷.

Paskutiniame žodyje A. Vosylius patvirtino, kad „Respublikos prezidento nužudyti nenorėjo“. Į teismo pirmininko pastabą, kad teisiamašis ne viską pasakė, ką žinojo, A. Vosylius pareiškė, jog „pasakė visą teisybę, nes puikiai supranta, kas jam gresia, ir nėra reikalo ką nors slėpti. Norėjo nusizudyti — nepasisekė, bet vis vien vieną kartą mirti reikia“¹⁸.

Teisme tardymas truko nuo 12 val. iki 16 val. 20 min. su trumpomis pertraukomis, kai teisia-

---

¹⁴ Ten pat, l. 12, 13.

¹⁵ Ten pat, l. 13.

¹⁶ Ten pat, l. 14.

¹⁷ Ten pat, l. 15, 16, 17, 19.

¹⁸ Ten pat, l. 20.

masis ligonis nualpdavo ir jį reikėdavo atgavinti.

Karo lauko teismas savo 1929 m. gegužės 22 d. „Nusprendime“ pripažino, kad A. Vosylius 1928—1929 m. „priklausė slaptai socialistų revoliucionierių maksimalistų ir plečkaitininkų organizacijoms“, kad „1) norėdamas nužudyti p. Respublikos prezidentą, turėjo vieną granatą paruošęs sprogdinimui ir dvi granatas atsargoje, laukdamas miesto sode atvykstant iš Kęstučio gatvės automobiliu p. Respublikos prezidento, bet dėl nepareinančių nuo jo aplinkybių sumanymo neįvykdė, nes p. Respublikos prezidentas neatvyko ir 2) tikslu nužudyti p. Ministrį pirmininką [. . .] profesorių Voldemarą ir jį lydėjusius du karininkus padarė iš revolverio keletą šūvių, kuriais nukautas vyr. leit. Gudynas, sunkiai sužeistas kapitonas Virbickas ir profesorius Voldemaro sūnėnas ir peršauti ponios Voldemarienės rūbai“¹⁹. A. Vosylius buvo nuteistas mirties bausme — sušaudyti.

Tuojuo po teismo nuosprendžio A. Vosylius drebančia ranka pasirašė malonės prašymą prezidentui, kuriame pasakyla:

„Šiame nusikalstamame darbe mano tik tiek tėra kaltės, kad prigulėjau prie teroristų organizacijos su tikslu nuversti esamą dabartinę vyriausybę ir buvau pasiryžęs tik vien prieš Mi-

---

¹⁹ Ten pat, l. 21—22.

nisterio Pirmininko gyvybę, bet jokių būdų ne prieš Jūsų Ekscelenciją, p. Prezidentę, ir nepri- gulėjau prie maksimalistų bei plečkaitininkų grupių, kaip šiandieną Teismas savo sprendimu pripažino, bet tik prigulėjau ir tą įvykdyti bu- vau pasiryžęs [taip parašyta dokumente.—R. Š.] vien dėl to, kad iki šiol nebuvo manoma su- šaukti seimą.

[Ivykio momente į Ministerį pirmininką aš ne- buvau paleidęs nė vieno šūvio, kadangi jis buvo apsuptas pašalinių asmenų, kurių kraujo pralieti nenorėjau, o tie šūviai buvo kaip tik tų dviejų dingusių mano draugų".²⁰

Nuteistasis prašė mirties bausmę pakeisti ka- lėjimu. Ant prašymo uždėta rezoliucija: „Atmes- ti. A. Smetona. 23-V-29“.

Tame pačiame lape įrašyta: kad „malonės pra- šymas atmestas, yra man paskelbta 1929 m. ge- gužės 24 d. 1 val. 42 min.“ Pasirašė: A. Vosy- lius.²¹ Iš pridėto prie teismo bylos bausmės vyk- dymo akto matyti, kad gegužės 24 d. 1 val. 45 min. A. Vosylius buvo paimtas iš Kauno Sun- kiųjų darbų kalėjimo ir pristatytas į sušaudymo vietą 2 val. 13 min. Akte rašoma, kad „Kauno miesto ir apskrities komendantui įsakius, karo policijos mokyklos vyr. lt. Kviecinskas su ka- ro policijos mokyklos penkiais kareiviais, daly- vaujant kapit. Kuncaičiui ir karo gydytojui vyr.

²⁰ Ten pat, l. 24.

²¹ Ten pat.

lt. Norkui, įvykdė karo teismo sprendimą nu-
smerktajam Aleksandrui Vosyliui"²². Tai įvyko
1929 m. gegužės 24 d. 2 val. 24 min. Kauno
VI forto rajone. Bausmės įvykdymo aktą pasi-
rašė Kuncaitis, Kviecinskas ir Norkus.

Būdinga, kad pagrindiniai susidorojimo su
A. Vosyliumi dalyviai buvo žymūs voldemari-
ninkai, kurie Didžiojo Tėvynės karo išvakarėse
ir karo metu pasireiškė kaip aktyvūs hitlerinės
Vokietijos aneksionistinės politikos rėmėjai, oku-
pacinio režimo šulai.

Pasikėsینimo dalyviai antifašistai jaunuoliai
manė, kad jų pasiaukojimas paskatins darbinin-
kus ir valstiečius aktyviai pasipriešinti fašistams,
padės liaudies masėms pereiti prie ginkluoto su-
kilimo. Tačiau tai buvo iliuzija. Šalyje nebuvo
revoliucinės situacijos, jokių praktinių žygių su-
kilimui parengti nebuvo atlikta. Atvirkščiai, pa-
sinaudoję atentatu fašistai dar labiau sustiprino
represijas prieš pažangiuosius gyventojus. 26 auš-
rininkai, nieko bendro su pasikėsینimu neturėję
studentai, gimnazistai ir tarnautojai, 1929 m. ka-
ro lauko teismo buvo nuteisti ilgus metus ka-
lėti vien dėl to, kad buvo atentato dalyvių pa-
žįstami ar su jais draugavo. Žvalgyba sudarė
naujus įtariamųjų sąrašus ir rengėsi juos repre-
suoti. 1929 m. rudenį nušalinus A. Voldemarą
iš valdžios, dauguma nuteistųjų aušrininkų, pa-

---

²² Ten pat, l. 25.

davę malonės prašymus A. Smetonai, iki 1931 m. išėjo į laisvę. Tik pora iš jų — Bronius Kiaupa ir Mečys Paulauskas — buvo paleisti 1938 m. pabaigoje.²³

Nesulaukę savo veiksmams paramos, apie tris savaites prasislapstę Kaišiadorių urėdijos miškuose, A. Bulota ir M. Gudelis perėjo Lietuvos—Lenkijos administracijos liniją ir atsidūrė okupuotame Vilnijos krašte. Slapstydamiesi nuo Lenkijos policijos, apie tris savaites gyveno nelegaliai pas vieną atbėgusį iš Lietuvos Tauragės sukilimo dalyvį. Po to jie išvyko į Čekoslovakiją, paskui į Austriją ir legaliai joje apsigyveno.

A. Bulota mokėsi Vienos aukštojoje ekonomijos ir komercijos mokslų mokykloje. Nuslopinus 1934 m. vasario mėn. Vienos darbininkų sukilimą, Austrijos policija ėmė reikalauti, kad A. Bulota išvyktų iš šalies, grasino jį išsiųsti į hitlerinę Vokietiją, kuri galėjo jį perduoti į Lietuvos policijos rankas. 1934 m. lapkričio 6 d. A. Bulota iš Vienos pasiuntė laišką į Maskvą LKP atstovybei prie Kominterno Vykdomojo komiteto — prašė, kad jam būtų leista atvykti į Tarybų šalį. „Vienintelis kraštas, kur aš tikiuosi rasti prieglaudą, tėra Sovietų Rusija“²⁴, rašė jis laiške.

²³ PII, Dokumentų rinkinys, Nr. 460, p. 393—394, 396—398, 423—426.

²⁴ Partijos istorijos instituto prie LKP CK Partinis archyvas (toliau: PA), f. 77, ap. 28, b. 1495, l. 4.

Gavęs A. Bulotos laišką, Z. Angarietis 1934 m. gruodžio 28 d. paprašė jį laikantis konspiracijos smulkiau parašyti apie pasikėsinimo iniciatorius ir tikslus, nurodyti, kaip atentato dalyviams pavyko pasislėpti.

A. Bulota 1935 m. sausio 5 d. laiške gana išsamiai atsakė į tuos klausimus. Jis rašė: „Pasikėsinimą dariusi grupė nebuvo partinė grupė. Tai buvo revoliucinė studentų ir darbininkų grupė, kurios tikslas buvo vieningom jėgom nuversiti fašizmas, suduodant jam mirtinus smūgius iš viršaus ir kartu pereinant prie ginkluoto darbininkų, valstiečių ir kareivių sukilimo [...] Gal buvo suklysta kovos priemonių ir būdų pasirinkime, tačiau tuomet buvo įsitikinimas, kad bus susilaukta iš visų revoliucinių elementų realios paramos kovoje”.²⁵

Toliau A. Bulota paaiškino, kad nei Lenkijos, nei Lietuvos žvalgyba apie pasikėsinimo rengimą nieko nežinojo. Pasikėsinimą sumanė patys jo vykdytojai. „Apie pasikėsinimo ruošimą,— rašė jis,— be pačių dalyvių, žinojo dar pora asmenų, padėjusių ginklus gabenti. Tiksliai — dieną ir valandą dalyviai niekam nepranešė. Bombą parūpino Al[eksandras] V[osylius] (sušaudytas), kuriam buvo prieinamos laboratorijos. Didesnė ginklų dalis buvo gauta iš tuometinių Rytprūsių [...] Maksimalistai su pasikėsinimo grupe palai-

---

²⁵ Ten pat, l. 8.

kė per vieną žmogų ryšius, bet aktyviai jie nieko neveikė. Savo išleistose brošiūrose jie vėliau skelbė, kad tai jų organizacijos darbas ir kad dalyviai — jų org[anizacijos] nariai. Tai netiesa. Sušaudytasis Al. V. taip pat nebuvo jų narys".²⁶

Savo laiške A. Bulota pažymėjo maksimalistų avantiūrizmą. „Maksimalistų grupė,— rašė jis,— su kuria buvo palaikomi ryšiai, buvo davusi pasižadėjimą sistematiškai bet kokiomis aplinkybėmis darbą tęsti. Jie sakėsi turį jėgų pakankamai, tačiau sprendžiamu momentu nieko neveikė [...] Sukilimo tikslu turėjo būti: įkūrimas tikros socialistinės (ne demokratiškai buržuazinės) darbininkų ir valstiečių respublikos [...] Dabar jau aišku, kad be stiprios ir gerai organizuotos darbininkų ir valstiečių org-jos visos pastangos turėjo pasilikti bergždžios ir kad nereikia pasitikėti abejotinos organizacijos parama, kurios jėga yra tik savęs reklamavimas ir triukšmo kėlimas".²⁷

„Žvalgybos ir visos juodašimčių valdžios,— rašė toliau A. Bulota,— paleista žinia, būk teroristai esą lenkų [pilsudskininkų] agentai, plečkaitininkai ir t. p., yra grynas prasimanymas ir šmeižtas. Nei su vienais, nei su antrais neturėta nieko bendra. Su plečkaitininkais vengta aplamai susitikti ir visa nuo jų slėpta, nes niekam

---

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

ne paslaptis, kad žvalgyba jų tarpe buvo susisukus sau lizdą".²⁸

A. Bulota prašė, kad jam būtų leista Tarybų Sąjungoje tęsti mokslą. Tačiau tuo laiku padėtis pasikeitė. 1934 m. gruodžio 1 d. buvo nužudytas partijos Leningrado srities komiteto sekretorius S. Kirovas. Leidimo atvykti į Tarybų šalį A. Bulota negavo. Austrijos komunistų padedamas jis nuvažiavo į Ispaniją, 1937—1939 m. dalyvavo respublikonų kovose prieš interventus ir vietinius fašistus. Nuvertus Lietuvoje fašistų valdžią, A. Bulota, pabėgęs iš internuotųjų respublikonų stovyklos Prancūzijoje, grįžo į gimtąjį kraštą ir įsijungė į socializmo kūrimą. Hitlerinės okupacijos metais jis kovojo prieš fašistinius grobikus, o po karo, baigęs 1946 m. Vilniaus Valstybinį universitetą, dirbo Lietuvos TSR Mokslų akademijoje, Vilniaus Valstybiniame pedagoginiame institute, nuo 1954 m. buvo Vilniaus Valstybinio universiteto Teisės fakulteto dėstytojas ir docentas, aktyviai dalyvavo visuomeninėje ir mokslinėje veikloje. 1958 m. buvo priimtas į Komunistų partijos gretas. Nuo 1963 m. jis — teisės mokslų kandidatas; parašė knygą „Nuo baltojo žirgo iki svastikos“ (1962), atsiminimus „Ten, už kalnų, Ispanija“ (1974).

Kitoku keliu nuėjo pasikėsavimo dalyvis M. Gudelis. Iš Ispanijos respublikonų armijos kario, kovotojo prieš fašizmą, jis evoliucionavo

---

²⁸ Ten pat.

į dešinę, t. y. pasekė savo idėjinių pirmtakų eserų pavyzdžiu. 1941 m. nuvykęs į Jungtines Amerikos Valstijas M. Gudelis įsijungė į reakcinę veiklą Čikagos „Naujienu“ laikraštyje ir įvairiuose antitarybiniuose buržuazinių nacionalistų sambūriuose, tapo Tarybų Lietuvos priešu.

Andrius Bulota surado jėgų pervertinti savo idėjines pozicijas ir surasti teisingą kelią kovoje prieš reakciją, už socialinę pažangą. Stodamas į Komunistų partijos narius, A. Bulota 1958 m. vasario 10 d. savo autobiografijoje rašė: „Gyvendamas Vienoje dalyvavau revoliuciniame darbininkų judėjime — ginkluotuose darbininkų būriuose ir 1934 m. vasario mėn. įvykusiame sukilime prieš fašizmą. Vienoje priklausiau marksistinei studentų socialistų draugijai. Tuo metu turėjau progos plačiau ir giliau studijuoti marksizmo klasikų veikalus, skaityti komunistinę spaudą. Tada galutinai susiformavo mano marksistinės pažiūros“.²⁹

Apie savo idėjinių nusistatymų pakitimą A. Bulota rašo ir šioje knygoje: „Pagrindinė mano ir mano draugų koncepcijų klaida buvo ta, kad mes iki galo dar nesupratome, jog galutinę pergalę revoliucinėje kovoje galima pasiekti tik pakėlus visą liaudį, tik jos remiamais...“ (p. 35—36). Toliau savo atsiminimuose pažymi, kad jį labai sukrėtė V. Lenino duotas teroro,

---

²⁹ PA, f. 3435, ap. 26, b. 27, l. 6—7.

kaip revoliucinės kovos prieš baltąjį terorą, panaudojimo įvertinimas, jo nurodymas, kad teroras „atitraukia aktyviausius kovotojus nuo tikrojo uždavinio,— kuris, atsižvelgiant į viso judėjimo interesus, yra svarbiausias,— dezorganizuoja ne vyriausybės, bet revoliucijos jėgas“³⁰ (p. 37).

Taigi susipažinęs su marksizmo-leninizmo mokslu, A. Bulota pradėjo suprasti, kad pavienės, individualios atskirų kovotojų ar jų grupių pastangos neduos reikiamo efekto, jei nebus derinamos su masiniu revoliuciniu judėjimu. Nuo tol nustojo tikėti, kad tokiais individualaus teroro aktais galima priversti liaudį prie stichinio sukilimo, prie išnaudotojų klasių viešpatavimo panaikinimo.

Girdėdamas ir skaitydamas įvairius samprotavimus apie atentato prieš A. Voldemarą vykdymo motyvus, A. Bulota ne kartą stengėsi paaiškinti, kaip iš tikrųjų buvo. Vienas iš tokių paaiškinimų — „Kaip ir dėl ko įvyko pasikėsinimas prieš Augustiną Voldemarą“, parašytas bene 1929 m. — buvo pasiūstas socialistų revoliucionierių maksimalistų laikraščiu „Revoliucionierius“, ėjusiam 1927—1929 m. Karaliaučiuje, bet nebuvo paskelbtas. Jis pateko į maksimalistų archyvą. 1933 m. hitlerininkai per kratas suradę archyvo medžiagą Karaliaučiuje, nufotografavo ją ir perdavė Lietuvos žvalgybai, kurios

---

³⁰ V. Leninas. Pilnas raštų rinkinys, t. 5, V., 1977, p. 7.

ekspertai iš rašysenos nustatė, kad paaiškinimą parašė A. Bulota. Paaiškinimas buvo parašytas A. Bulotos ir M. Gudelio vardu, bet pastarasis nesutiko su motyvų išdėstymo turiniu ir atsisakė jį pasirašyti. Tai dar kartą parodo atentato vykdytojų grupės idėjinį nesutarimą.

Knygoje „Limuzinas Nr. 4“ A. Bulota išsamiai atskleidžia pasikėsinimo vykdymo aplinkybes ir kritiškai jį vertina.

Atsiminimų turinio ir istorinių šaltinių ištyrimas patvirtina išvadą, kad pasikėsinimas prieš A. Voldemarą 1929 m. gegužės 6 d. buvo klasių kovos, išsiplėtusios fašistinio režimo sąlygomis, pagimdytas reiškiny. Pasikėsinimas buvo smulkiaburžuazinė reakcija į šio režimo, sukurto po fašistinio valstybinio perversmo ir gynusio stambiosios buržuazijos interesus, savivaliavimą ir smurtą prieš demokratinius gyventojų sluoksnius.

Pasikėsinimą įvykdė trijų jaunuolių antifašistų grupė³¹, Rusijos revoliucinių narodnikų literatūros, Lietuvos socialistų revoliucionierių marksialistų sąjungos propaguotų antimarksistinių nusistatymų paveikta. Pasikėsinimo dalyviai nebuvo susipažinę su marksistine-leninine literatūra

---

³¹ Grupės dalyviai buvo Aleksandras Vosylius (1905.VI.3—1929.V.24), kilęs iš Vilkaviškio raj. Žiūrių Gudelių k., Andrius Bulota (1907.IX.22—1974.X.28), kilęs iš Kapsuko raj. Putriškių k., ir Martynas Gudells (g. 1903.III.16), kilęs iš Kaišiadorių raj. Gilučių k.

individualinio teroro taktikos klausimu, su jos kritiniu vertinimu.

Lietuvos Komunistų partija teisingai nurodė individualinio teroro taktikos antifašistinėje kovoje žalingumą. LKP CK žurnale „Balsas“ Z. Angarietis rašė: „Mes, komunistai, nesam individualinio teroro šalininkai. Mes tokios revoliucinės kovos šalininkai, kurioje dalyvauja pačios darbo masės. Individualinis teroras negali pašalinti fašistų diktatūros, ją gali nuversti vien sukilę darbininkai ir kaimo biednuomenė. Individualinis teroras net labai žalingas, nes jis atitraukia darbininkų dėmesį nuo tikros kovos ir neša demoralizaciją į kovotojų eiles“.³²

Spėliojimai, kad prie pasikėsinimo galėjo prisidėti pilsudskinės Lenkijos defenzyvos ar buržuazinės Lietuvos žvalgybos organai — nepasitvirtino. Pasikėsinimo vykdytojai nepalaikė ryšių ir su plečkaitininkais, veikusiais pagal pilsudskininkų nurodymus.

Teismo proceso metu paaiškėjo, kad A. Vosylius į A. Voldemarą nešaudė, granatos į jį nemetė. Jis atvirai papasakojo, kaip pasikėsinimas buvo vykdomas. Nepapasakojo jis visos tiesos tik apie pasirengimo atentatui eigą. Teismo kaltinimas, kad A. Vosylius rengė pasikėsinimą prieš A. Smetoną, buvo fašistų tyčia prasimany-

---

³² M. B[eržas-Z. Angarietis]. Keistas pasikėsinimas.—„Balsas“, 1929 m. birželio 10 d., Nr. 11, p. 514—515.

tas. Mirties nuosprendis A. Vosyliui buvo padarytas ir įvykdytas pagal aiškiai voldemarininkų suklastotus kaltinimus.

Pasikėsintojų grupės dalyviai ilgainiui nuėjo smulkiosios buržuazijos veikėjams būdingą evoliucijos ir idėjinio persiorientavimo kelią. Reikia pripažinti, kad A. Bulota sugebėjo kritiškai įvertinti savo politinės veiklos pradžioje padarytą klaidingą žingsnį. Susipažinęs su marksizmo-leninizmo mokslo išaiškintais visuomenės vystymosi dėsniais, jis stojo į teisingą kovos kelią ir visa savo tolimesne visuomenine veikla pateisino Komunistų partijos jam parodytą pasitikėjimą.

ИБ № 1061

Андриус Булота

LIMUZINAS № 4

Документальная Повесть

На литовском языке

Издательство «Вага», Вильнюс, пр. Ленина 50

Andrius Bulota

LIMUZINAS Nr. 4

Dokumentinė apysaka

Redaktorė S. Svolkenytė

Viršelis dal. G. Karoso

Techn. redaktorė V. Lembutienė

Korektorė G. Bukauskienė

Duota rinkti 1977.VII.18. Pasirašyta spaudai 1977.X.6. LV 05565.
Leidinio Nr. 8801. Gillaspausdinis popierius, formatas 70×
90¹/₃₂—3 pop. l.=7 sp. l.; 6,6 leid. l. 15 000 egz.
Užsak. Nr. 2340. Kaina 35 kp

„Vagos“ leidykla, Vilnius, Lenino pr. 50
Spaudė „Vaido“ spaustuvė, Vilnius, Strazdelio t

B $\frac{70303-298}{M 852(10)-77}$ U-77

9(TL)23
Bu-190